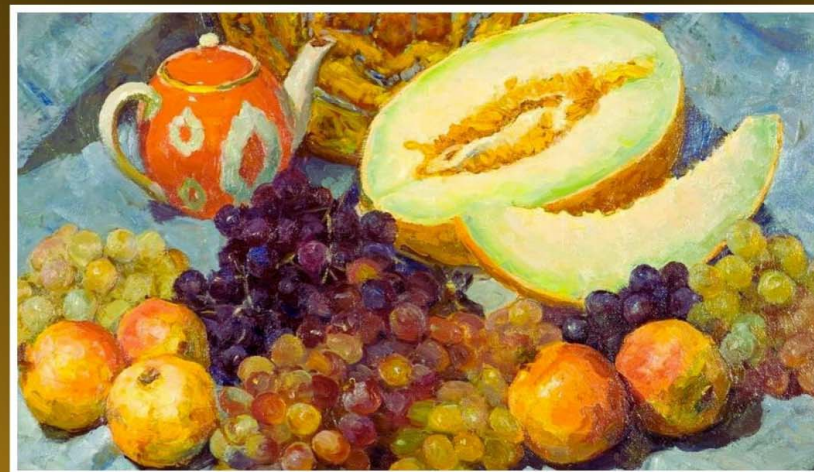
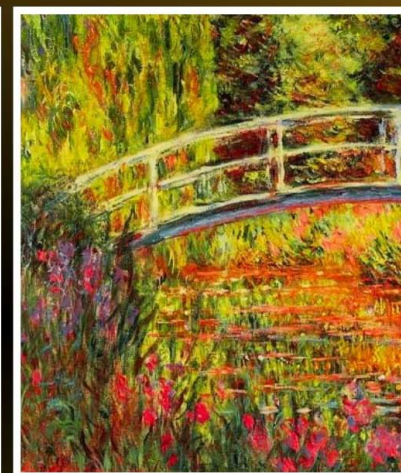

RASIM XAYROV

AKADEMIK RANGTASVIR

AKADEMIK RANGTASVIR

ISBN 978-9910-03-806-8

9 789910 038068

0089

"METODIST NASHRIYOTI"

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

RASIM XAYROV

AKADEMIK RANGTASVIR

Darslik

Magistraturaning “70110501 – Tasviriy san’at” ta’lim
yo’nalishi talabalari uchun mo’ljallangan darslik

Toshkent
“METODIST NASHRIYOTI”
2025

UDK: 75.021.32(075)

KBK: 85.14

X 12

R.Z. Xayrov

Akademik rangtasvir. Darslik. – Toshkent: “METHODIST NASHRIYOTI”, 2025. – 224 b.

Mazkur “Akademik rangtasvir” darsligi rangtasvir ta’limida nazariy va amaliy bilimlarni chuqur o’zlashtirishga yo’naltirilgan. Unda rangtasvir san’atining tarixiy rivojlanishi, an’anaviy va zamonaviy yondashuvlari, ranglar uyg’unligi va kompozitsiya yaratish texnikalari to’g’risida keng ma’lumot berilgan.

Darslik talabalarga klassik akademik yondashuvlarni zamonaviy texnologiyalar va materiallar bilan uyg’unlashtirishga yo’naltirilgan amaliy ko’nikmalarni shakllantirishda yordam beradi. Turli janrlarda ishlash, ranglar texnikasi, materiallar va asbob-uskunalarni samarali qo’llash bo’yicha amaliy topshiriqlar va ilg’or usullar bayon qilingan. Taniqli rassomlar asarlarining tahlili orqali badiiy tafakkurni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan.

Darslik 70110501 - “Tasviriy san’at” ta’lim yo’nalishidagi magistratura talabalari uchun mo’ljallangan bo’lib, oliy ta’lim muassasalarining rangtasvir o’qituvchilari ham undan foydalanishlari mumkin.

Ma’sul muharir:

U.U. Nurtayev

Pedagogika fanlari nomzodi, professor

Taqrizchilar:

X.E. Sultonov

Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), professor

Sh.N. Bekmurodova

Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

D.M. Elmuratova

Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

O’zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 9-iyuldagi 258-sonli buyrug’iga asosan nashr etishga ruxsat berildi.

ISBN 978-9910-03-806-8

© R.Z. Xayrov, 2025.

© “METHODIST NASHRIYOTI”, 2025.

KIRISH

“Akademik” yoki “Akademiya” so‘zi ko‘pchilikda qadimiy, aqlli va nufuzli bilim markazi haqidagi tasavvurni uyg‘otadi. Akademiyaning asosiy vazifasi - bilimlarni yig‘ish, saralash va ularni kelgusi avlodlarga yetkazishdan iborat. Bu jarayonni mukammallikka intilish va vaqt sinovidan o‘tgan eng yaxshi an‘analarni saqlash kabi tamoyillar belgilaydi. Akademizm va klassitsizm mukammallikni qadrlash orqali, asosli va mustahkam bilim bazasini yaratishga qaratilgan.

Akademizmning qadimiyligi va konservativligiga qaramay, uning ahamiyati yillar o‘tgan sari oshib bormoqda. Akademik bilimlarsiz san‘atkorning ijodiy rivojlanishi fundamentsiz qurilgan uyga qiyoslanishi mumkin. Akademik ta‘lim mustahkam va ishonchli asosni ta‘minlaydi, bu esa kelajakda turli eksperimentlar qilish imkonini yaratadi. Bunday bilimlarga ega bo‘lgan rassomlar barcha yo‘nalishlarda erkin ijod qilishi, lekin hech qachon o‘z bilimlari tayanchini yo‘qotmasligi mumkin.

Akademik rangtasvir san‘ati insonning estetik didi, ijodiy qobiliyati va professional mahoratini rivojlantirishga qaratilgan muhim fan hisoblanadi. U talabalarga nafaqat rang va shakllar bilan ishlash ko‘nikmasini o‘rgatadi, balki asar orqali g‘oya, obraz va ma‘no yaratishni ham nazarda tutadi. Bu fan ta‘lim jarayonida talabalar shaxsiy ijodiy rivojlanishiga alohida e‘tibor qaratgan holda, usta rassomlarning tajribalari va san‘at nazariy asoslarini o‘rganishga yordam beradi.

Akademik rangtasvir nafaqat san‘at sohasida, balki keng ijtimoiy va madaniy jabhalarda ham katta ahamiyatga ega. U inson ongidagi obrazlarni moddiy reallikka aylantirish imkoniyatini beradi. Akademik bilimlar san‘atning turli yo‘nalishlarida muvaffaqiyatli ijod qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi va ijodkorni barqaror rivojlanishga ilhomlantiradi.

Qisqacha aytganda, akademik rangtasvir ta‘limning fundamental asosi bo‘lib, ijodkorlik va ma‘naviy rivojlanishni

uyg'unlashtirish orqali san'atning barcha yo'nalishlarida muvaffaqiyat qozonish imkoniyatini taqdim etadi.

"Akademik rangtasvir" fanining 70110501 - Tasviriy san'at ta'lim yo'nalishidagi o'rni alohida ahamiyatga ega. Bu darslik magistratura bo'limi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, rangtasvir san'atining nazariy asoslarini va amaliy ko'nikmalarini chuqurroq o'rganishni maqsad qiladi. Akademik rangtasvir yo'nalishidagi bilimlar talabalarga badiiy ijodning yuqori darajadagi asoslarini tushunish, ranglarni qo'llash qoidalari, materiallar bilan ishlash usullarini o'zlashtirish imkonini beradi.

Darslikda tasviriy san'at ta'lim yo'nalishiga xos bo'lgan fanlarning metodik asoslari va zamonaviy tendensiyalari inobatga olingan. Unda rangtasvir san'atining turli janrlari va texnikalarini o'rganish bilan bir qatorda, tarixiy rivojlanish jarayonlari ham yoritilgan. Mazkur darslikning asosiy maqsadi talabalarda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko'nikmalarni shakllantirishdir.

Akademik rangtasvir fanining mohiyati va ahamiyati. Akademik rangtasvir san'ati tasviriy san'at ta'limidagi eng muhim yo'nalishlardan biri bo'lib, u ranglarning uyg'unligi, vizual obrazlarning ta'sirchanligi va ijodiy yondashuvlarni mujassam etgan. U san'atning an'anaviy va zamonaviy usullarini birlashtirib, talabalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Akademik rangtasvir nafaqat badiiy ijod jarayonini o'rganishni, balki jamiyatning madaniy rivojiga hissa qo'shuvchi ijtimoiy va estetik ahamiyatga ega bilimlarni qamrab oladi.

Fanning maqsad va vazifalari. "Akademik rangtasvir" darsligi talabalarga badiiy-akademik ko'nikmalarni shakllantirish, ranglar bilan ishlash texnikalari va janrlarga xos xususiyatlarni o'rgatishga qaratilgan. Shuningdek, bu darslik estetik didni rivojlantirish va ijodiy yondashuvlarni boyitishni maqsad qiladi. Unda taniqli rassomlarning asarlari asosida tarixiy va amaliy bilimlar chuqur tahlil qilinib, talabalarning nazariy bilimlari amaliy jarayonda qo'llanilishiga yo'naltirilgan.

Rassomlarning asarlarini tahlil qilish va qiyoslash. Darslikda turli tarixiy davrlarda yaratilgan asarlar o'rganilib, ularning mazmun va texnika jihatidan o'ziga xosliklari tahlil

qilinadi. Rassomlarning ish uslubi, materiallari va kompozitsiyasiga e'tibor qaratilib, qiyosiy tahlil usuli orqali talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyati oshiriladi. Masalan, Piter Paul Rubens asarlaridagi dramatism yoki Rafael Santi ijodidagi kompozitsiya uyg'unligi o'rganiladi. Bu jarayon talabalarga san'at tarixidagi turli maktablar va yo'nalishlarni chuqur tushunish imkonini beradi.

Fanning amaliyotdagi ahamiyati. Darslikda san'at ta'limi nazariyasi va amaliy ijodiy jarayonlar uyg'unlashtirilib, talabalarning mustaqil ijodiy qobiliyatlari rivojlantiriladi. Har bir mavzu asosida berilgan topshiriqlar ularning amaliy ko'nikmalarini mustahkamlab, yangi kompozitsiya va g'oyalarni yaratish uchun ilhom beradi. Texnikalar, ranglar uyg'unligi va detallarning o'zaro munosabati bo'yicha bilimlar san'at asarlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

"Akademik rangtasvir" fanini o'rganish, talabalarga san'atning turli yo'nalishlari va zamonaviy talablarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan. Uning nazariy va amaliy asoslari nafaqat ijodiy salohiyatni oshiradi, balki ularning tarixiy, madaniy va estetik qarashlarini boyitadi. Akademik bilimlar talabalarga san'atda mustaqil yondashuvni shakllantirish imkonini berib, ularning ijodiy rivojlanishida mustahkam poydevor yaratadi.

Akademik rangtasvir darsligi **to'rtta asosiy bobdan** iborat bo'lib, nazariy bilimlarni chuqur o'rganish va amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etish uchun mo'ljallangan. Har bir bob tasviriy san'atning turli qirralarini qamrab olgan bo'lib, magistratura ta'limi talablariga javob beradi.

Zamonaviy texnologiyalar va yangi yo'nalishlar. Rangtasvir san'ati zamonaviy texnologiyalarning ta'sirida jadal rivojlanib, yangi imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Raqamli rangtasvir, virtual reallik va grafik planshetlar kabi innovatsiyalarning joriy etilishi rassomlarga tezkor, aniq va dinamik asarlar yaratish imkoniyatini taqdim etmoqda. Raqamli dasturlar detallashtirishni kuchaytirar ekan, virtual reallik hajmli va interaktiv ijodning rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, yangi materiallar va texnikalar bo'yicha izlanishlar san'atni yanada boyitmoqda.

Zamonaviy rangtasvirda klassik akademik yondashuvlar, ya'ni kompozitsiya, proporsiya va ranglar uyg'unligi saqlanib, ular

zamonaviy texnika va materiallar bilan uyg'unlashmoqda. Bu yondashuvlar ijodkorlarga erkinlik, zamonaviylik va estetik mukammallik yaratishda yordam bermoqda. San'at ta'limida an'anaviy metodlar bilan zamonaviy texnologiyalarning integratsiyasi o'quvchilarning ijodiy salohiyatini yanada rivojlantirishga yo'naltirilmoqda.

O'zbekiston akademik rangtasvir maktabi milliy an'analarni saqlagan holda global san'at makonida o'z o'rniga ega bo'lib bormoqda. Milliy badiiy merosga asoslangan asarlar xalqaro ko'rgazmalarda tan olinib, O'zbekiston san'at maktabining obro'sini yanada oshirmoqda. Rangtasvir ta'limida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish va ijodiy yo'nalishlarni takomillashtirish sohaning asosiy ustuvor yo'nalishlaridan sanaladi.

Milliy maktabni modernizatsiya qilish, ilg'or texnologiyalardan samarali foydalanish va xalqaro festivallarda faol ishtirok etish orqali yangi yutuqlarga erishish mumkin. Akademik rangtasvir milliy an'analar va zamonaviy innovatsiyalarni uyg'unlashtirgan holda xalqaro maydonda muvaffaqiyat qozonishga qodir. Bu san'at nafaqat estetik zavq ulashadi, balki madaniy va ma'naviy taraqqiyotga ham xizmat qiladi.

Darslikdan nafaqat tasviriy san'at sohasida tahsil olayotgan talabalar, balki ta'lim muassasalari o'qituvchilari, san'atshunoslar va umumiy qiziqishga ega bo'lgan kitobxonlar foydalanishlari mumkin.

Reja 1: Qadimda rangtasvir san'atining kelib chiqishi. 2. Qadimgi dunyo rangtasvir san'atida tasvirlash materiallari va uslublari. 3. Qadimgi dunyo tasviriy san'atda obraz va simvollar. 4. Qadimgi dunyo san'atning mintaqalar bo'yicha tahlili. 5. Qadimgi san'atning zamonaviy san'atga ta'siri

Tayanch iboralar: qadimgi, rangtasvir san'ati, Altamira g'ori, Lasko g'ori, ramziy ma'no, dinamik, tasvir, tabiiy materiallar, realizm, hayvonlar obrazlari, haykallar, simbolizm.

1. Qadimda rangtasvir san'atining kelib chiqishi.

Rangtasvir san'atining paydo bo'lishi insonning tabiatga va kundalik hayot voqealariga bo'lgan munosabati bilan yaqindan bog'liq. Qadimgi inson o'z ehtiyojlarini qondirish va tashqi muhit bilan bog'lanish vositasi sifatida tasviriy san'atdan foydalangan. U tabiatdagi voqealarni kuzatgan holda, ularni o'ziga xos ramzlar va belgilar orqali aks ettirishga intilib, o'z his-tuyg'ularini va tajribalarini tasvirlashga uringan.

Qadimgi insonni shartli ravishda "qadimgi rassom" deb atash mumkin. Bu rassomlar uchun hayvonlar, o'simliklar va tabiat manzaralari real hayot bilan bog'liq eng muhim ma'lumot manbai bo'lgan. Ular tabiatning shiddatliligi va go'zalligini o'z san'atida ifodalagan, bu esa insonning eng ilk badiiy ijodi bo'lib, tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan (1-rasm).

Qadimgi rassomlar tasvirlar ishlash uchun tabiatdagi bor ranglardan foydalangan: tuproq, ko'mir, tozalangan toshlar, minerallar va boshqa tabiiy bo'yoqlar. Ushbu elementlar tasvirlar yaratish uchun asos bo'lgan. Insonning birinchi tasvirlari tashqi muhitga moslashish va o'z bilimlarini saqlash uchun muhim vosita

bo'lgan. Ular orqali hayot uchun zarur ma'lumotlar avloddan-avlodga uzatilgan. Shu orqali dastlabki tasviriy san'at, rangtasvirning paydo bo'lishiga zamin bo'lgan.

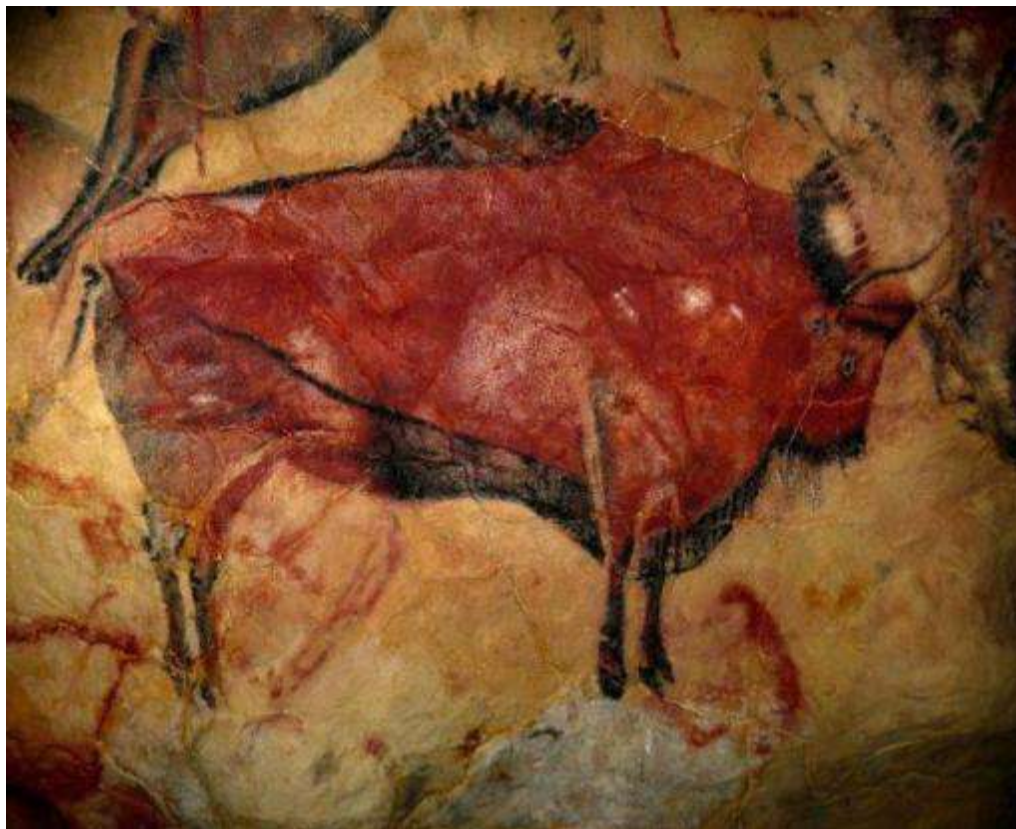
1-rasm. Qadimgi rassom

Bizni o'rab turgan olamni tasvirlashga urinishlar dunyo bo'ylab turli joylarda topilgan bo'lib, ularning yoshi o'n minglab yillarga yetgan. Eng birinchi tasvirni aniqlash qiyin, chunki doim yangi kashfiyotlar qilinmoqda. Ammo, zamonaviy tadqiqotlar asosida bir nechta muhim joy va davrlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Bular Ispaniyadagi **Altamira** va Fransiya'dagi **Lasko** g'orlarida topilgan tasvirlardir. Ular insoniyatning ilk san'at namunalaridan hisoblanadi.

Altamira g'ori (Ispaniya): Altamira g'oridagi rasmlar neolit davriga mansub bo'lib, ular asosan hayvonlar tasvirlaridan iborat. Tasvirlar 36 000 yildan 14 000 yilgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi, bu yuqori paleolitning bir necha bosqichlarini, jumladan, orinyak va madlen madaniyatlarini qamrab oladi.

Eng mashhur tasvirlardan biri - g'or shiftidagi polixrom bizonlar madlen davriga, taxminan 14 000 yil oldinga to'g'ri keladi (2-rasm). Shu tariqa, Altamira toshga chizilgan tasvirlar yaratish joyi sifatida juda uzoq davr mobaynida faoliyat ko'rsatgan. Bu

yerda buyvollar, bug‘ular va boshqa hayvonlarning murakkab kompozitsiyalari uchraydi. Ranglar juda tabiiy va tiniq bo‘lib, ular uchun temir oksidi, ko‘mir va loy kabi tabiiy elementlardan foydalanilgan.

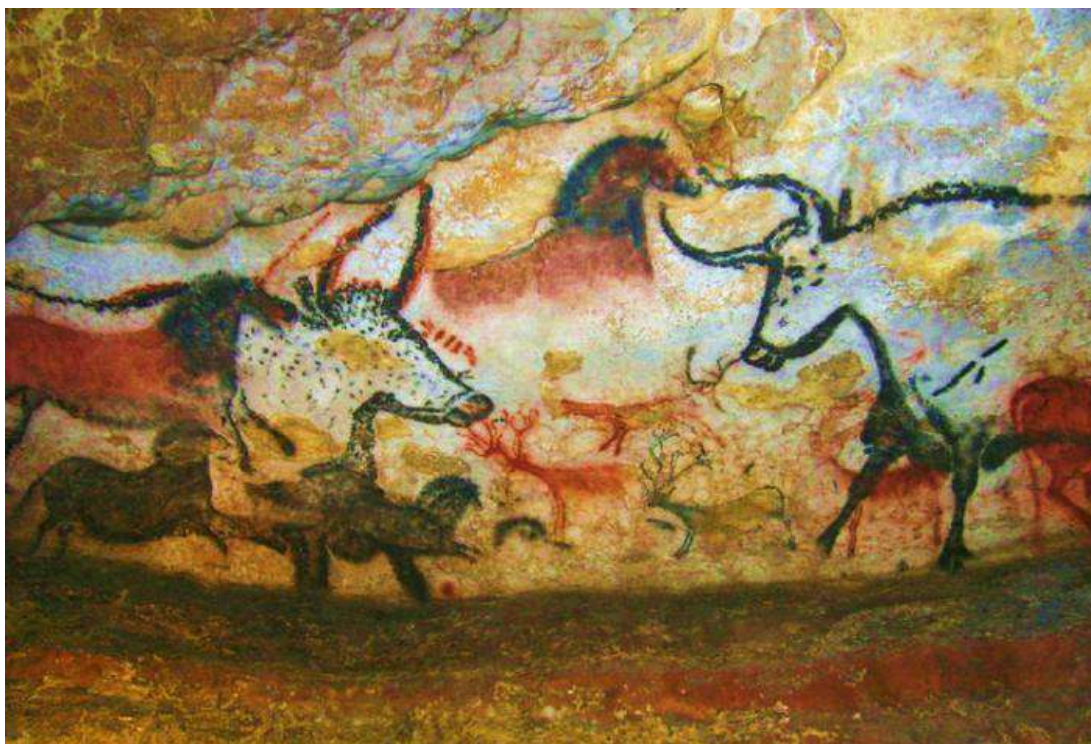

***2-rasm. Altamira g‘oridagi “Bizon” tasviri.
Er. av.14 000 y.***

Lasko g‘ori (Fransiya): Lasko g‘oridagi rasmlar bundan taxminan 17 ming yil oldin yaratilgan bo‘lib, ular hayvonlarning hayotdagi harakatini va ular bilan bog‘liq diniy marosimlarni aks ettiradi. Bu tasvirlar realizmning ilk namunasi bo‘lib, hayvonlarning qiyofasi va hajmlilikni ko‘rsatishda muvaffaqiyatli qo‘llanilgan. Lasko g‘ori 1940 yilda nisbatan yaqinda kashf etilgan va hayvonlarning ajoyib darajada saqlanib qolgan va batafsil tasvirlari tufayli sensatsiyaga aylangan (*3-rasm*).

Ikkala g‘orlardagi rasmlar qo‘lda yoki oddiy, primitiv asboblardan yordamida chizilgan bo‘lib, ularda tabiiy yorug‘lik va soyalarning ta’siri mahorat bilan qo‘llanilgan. Ular yordamida hayvonlar,

odamlar va tabiat manzaralari realistik va jonli ko'rinishda tasvirlangan.

3-rasm. Lasko g'oridagi tasvirlar. Er.av. 17 000 yil.

Altamiradagi rasmlar yaratish jarayoni Laskodagiga qaraganda uzoqroq davrni qamrab olgan. Altamiradagi eng mashhur tasvirlar, xususan, polixrom bizonlar, Laskodagi tasvirlarga nisbatan biroz qadimiy hisoblanadi. Har ikkala g'or ham qadimiy insonlarning yuksak badiiy mahoratini namoyon etib, ularning hayoti va madaniyati haqida qimmatli ma'lumot manbai sifatida e'tiborlidir.

Qadimgi rangtasvir san'ati nafaqat estetik maqsadlarda, balki turli amaliy va ma'naviy vazifalarni bajarish uchun ham qo'llanilgan. Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat bo'lgan:

1. **Diniy marosimlar:** Qadimgi tasvirlar insonlarning diniy e'tiqodlari va marosimlarida muhim o'rin tutgan. Hayvonlar tasvirlari homiylik, farovonlik va himoya ramzi sifatida qabul qilingan, bu esa marosimlarda alohida ahamiyat kasb etgan.

2. **Ruhiiy marosimlar:** Rasmlar odam va tabiat ruhlari o'rtasidagi bog'lanishni ta'minlash vositasi sifatida qo'llanilgan.

Ular ko'pincha ovda omad tilash, tabiatni nazorat qilish yoki ruhiy garmoniyaga erishish maqsadida yaratilgan.

3. **Axborot funksiyasi:** Rangtasvir axborot almashinuvi vositasi bo'lib xizmat qilgan. Ovchi jamoalar tasvirlar orqali kelajak avlodlarga ov qilish usullari, hayvonlarning odatlari va muhitdagi xavf-xatarlar haqida ma'lumot yetkazgan. Rasmlar turli harakatlar yoki tabiatning belgilari haqida shartli ramziy xabarlarini ifoda etgan.

Shu tariqa, qadimgi rangtasvir insonning ijtimoiy va ma'naviy hayotida keng ko'lamli vazifalarni bajargan, uning madaniy va tarixiy ahamiyatini shakllantirgan.

Qadimgi rangtasvir san'ati insonning tabiatga munosabati, diniy marosimlar va axborot almashinuvi vositasi sifatida xizmat qilgan. Altamira va Lasko g'orlari insoniyatning ilk badiiy tajribasini namoyon etib, san'atning boshlanishini ifodalaydi va tabiatga bo'lgan hurmatni aks ettiradi.

2. **Qadimgi dunyo rangtasvirida tasvirlash materiallari va uslublari.** Qadimgi dunyo rangtasviri insoniyatning ilk ijodiy tajribalari va amaliy ehtiyojlariga asoslangan. Bu san'at turi turli materiallar va texnikalarni ishlatish orqali shakllangan bo'lib, tabiiy manbalardan foydalanish va tasvirlarning evolyutsiyasida muhim qadamlarni ko'rsatgan.

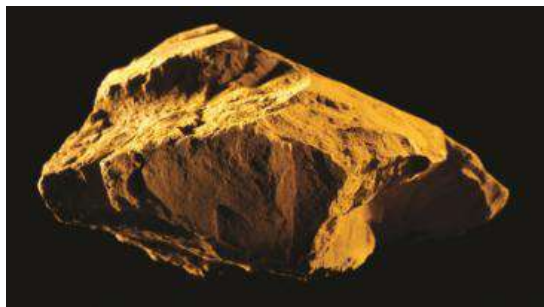
Qadimgi dunyoda tabiiy materiallardan insonlar dastlabki bo'yoqlar tayyorlashgan. Qadimgi inson tabiatdan olgan materiallardan foydalanib, o'z ijodiy ehtiyojlarini qondirgan. Bu materiallar tasvirlarning mustahkamligi va realistik ko'rinishini ta'minlagan.

Tabiatdan olingan materiallardan **tuxum asosli bo'yoqlar** keng o'rin olgan. Qadimgi dunyoda tuxum oqi va tuxum sarig'idan foydalanib, bo'yoqlar yaratilgan. Bu bo'yoqlar mustahkamligi va yorqinligi bilan ajralib turgan. Tuxum bo'yoqlari suratlarning uzoq vaqt saqlanishiga imkon bergan.

Yonib qolgan daraxtlardan olingan **ko'mir** qora rang uchun qo'llanilgan. U asosan qo'l bilan chizish va konturlarni belgilash uchun ishlatilgan. Ko'mir yordamidagi tasvirlar yorug'lik va soyani ifoda qilishda foydali bo'lgan.

Tog' jinslari va minerallardan olingan ranglar, masalan, ohak, ko'mir kukuni loy va temir oksidi kabi tabiiy manbalar ishlatilgan. Qizil va sariq ranglar temir oksididan, qora rang ko'mirdan, oq rang esa ohakdan olingan (*4 va 5-rasmlar*).

Qadimgi insonlar g'or devorlarida tasvir yaratishda texnik jihatlarga alohida e'tibor qaratgan. Bunday tasvirlar nafaqat ijodiy, balki amaliy jihatdan ham puxta o'ylangan ish bo'lgan.

***4-rasm. Mineral bo'yoq.
Sariq rang***

***5-rasm. Mineral
bo'yoq. Qizil ran.***

Qadimgi tasvirlarda ishlatilgan asboblari va materiallar. G'orlarning devorlari tasvirlarni uzoq muddat saqlash uchun mustahkam tuzilmaga ega bo'lgan. Devor yuzasi oldindan namlikdan himoyalangan va tegishli ravishda tayyorlangan. Masalan, devorlarning yorug'lik tushadigan qismlari tozalangan yoki ularning sathi tasvir yaratish uchun tegishli holatga keltirilgan.

Qadimgi insonlar konturlar chizish uchun yog'och, tosh asboblari yoki mustahkam qilib tayyorlangan shoxlardan foydalangan. Ba'zi hollarda, ular qo'l yoki barmoqlarning o'zini ishlatgan. Tasvirlar uchun loy yoki tuproq aralashmalari surtilgan, ular rangli bo'yoqlar sifatida xizmat qilgan.

Tasvirlash texnikasi. G'or devorlarida hayvonlarni tasvirlashda harakat va dinamik holatlar realistik tarzda aks ettirilgan. Bu uchun yuqori kontrastli bo'yoqlar qo'llanilgan. Yorug'lik va soyaning o'zaro o'yini hayvonlarning hajmdorligini yaratgan, bu esa san'atning yuqori darajadagi realizm bilan ijro etilishini ko'rsatadi.

Tasvirlar yoniga qo'shilgan belgilar va ramzlar axborot yetkazish, diniy marosimlarni aks ettirish yoki jamoa uchun muhim

ma'lumotlarni saqlash vazifasini bajargan. Ular qadimgi insonlarning falsafiy va madaniy qarashlarini ham o'z ichiga olgan. G'or devorlaridagi rangtasvirlar nafaqat estetik ijod, balki texnik yechimlar va ma'naviy mazmunni o'zida mujassam etgan bo'lib, qadimgi insonning ijodiy va amaliy qobiliyatlarini namoyon etgan.

Qadimgi tasvirlarning rivojlanish bosqichlari. Qadimgi tasvirlar oddiy geometrik shakllardan murakkab dinamik kompozitsiyalargacha rivojlangan. Ilk tasvirlar asosan hayvonlar yoki insonlarning oddiy konturlarini aks ettirgan bo'lib, qora, qizil va sariq ranglardan foydalanilgan. Bu tasvirlarda realistik detallar kam bo'lib, asosiy e'tibor shakllarning tanib olishga qulayligiga qaratilgan.

Vaqt o'tishi bilan san'at uslubi yanada murakkablashib, detallarga bo'lgan e'tibor kuchaygan. Hayvonlarning mushaklari, terisi va harakatlari realistik tarzda ifodalangan. Hayvonlarning yugurishi, sakrash yoki ovdagi harakatlari kabi dinamik holatlar tasvirlarda jonli aks etgan. Inson shakllari ham rivojlanib, statik holatdan harakatli va dinamik ko'rinishga o'tgan.

6-rasm. Zarautsoy suratlari

**7-rasm. Sarimishsoy
petrogliflari**

Ranglar uyg'unligi san'atning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Yorug'lik va soyaning mahoratli qo'llanilishi tasvirlarga hayotiylik va chuqurlik bag'ishlagan. Ilk bir rangli tasvirlar o'rnini ko'p rangli va dinamik kompozitsiyalar egallagan. G'or devorlaridagi ba'zi tasvirlar harakatning realistik aksini ko'rsatib, tasvirlarga jonlilik bag'ishlagan.

Qadimgi dunyo rangtasviri asosan tabiiy materiallar va sodda texnikalarga tayangan. Hayvonlarning terisining tuzilishi, mushaklarning harakati, yorug'lik va soya o'yini kabi detallar tasvirlarni realistik va jonli ko'rinishda namoyon qilgan.

Altamira va Lasko g'orlaridagi tasvirlar insoniyatning ilk ijodiy imkoniyatlarini ko'rsatgan. Ular san'atning evolyutsiyasini va ilk ijodiy izlanishlarning qay darajada murakkab bo'lganini ochib beradi. Ranglar, shakllar va texnikalardagi o'zgarishlar san'atning oddiy ifodadan murakkab va mazmunli ijodiy yondashuvga o'tish jarayonini namoyon etgan. Bu tasvirlar faqat san'at emas, balki qadimgi jamiyatning madaniy va ijtimoiy taraqqiyotini ham aks ettiradi.

4. Qadimgi dunyo tasviriy san'atida obraz va simvollar.

Qadimgi tasviriy san'atda hayvonlar va insonlar tasvirlari nafaqat ularning tashqi ko'rinishini, balki madaniy, diniy va ma'naviy tushunchalarni ham ifodalagan ramziy ma'noga ega bo'lgan. Bu obrazlar qadimgi insonning tabiat, jamiyat va metafizik tushunchalari bilan bog'liq chuqur ma'naviy mazmunni aks ettirgan.

Qadimgi odamlar hayvonlarni ruhiy quvvat, qudrat va farovonlik manbai deb hisoblashgan. Ular hayvonlarning obrazlari orqali ov, himoya va tabiat bilan munosabatini aks ettirgan.

 Buqa: Qudrat va himoya ramzi sifatida qabul qilingan. Buqa tasvirlari ko'pincha diniy marosimlar va ov bilan bog'liq bo'lib, tabiat qudratini o'zlashtirishga intilishni ifodalagan.

 Mamont va bug'u: Farovonlik va ov omadining timsoli bo'lgan. Bu hayvonlarning tasvirlari, ayniqsa, Altamira g'orida keng tarqalgan bo'lib, ular qadimgi jamoalarning tabiat bilan bog'lanishini ko'rsatadi.

 Yovvoyi otlar va qoplonlar: Tezlik, mahorat hamda jangovar qudrat ramzlari sifatida tasvirlangan. Ular jang va ovdagi harakatlarning ahamiyatini aks ettirgan.

Inson tasvirining ramziy ma'nosi: Qadimgi tasvirlarda inson obrazlari ko'pincha ruhiy kuch, himoya va jamoaviy birdamlikni ifodalagan. Ular diniy marosimlarda ishtirok etuvchi shaxslar yoki himoyachi obrazlarda tasvirlangan. Bunday tasvirlar

qadimgi jamoalardagi ijtimoiy munosabatlarning ahamiyatini ko'rsatgan. Hayvonlar va insonlarning ramziy ma'nolari qadimgi jamoalarning hayot tarzi, tabiat bilan munosabati, diniy e'tiqodlari va ijtimoiy munosabatlari haqida qimmatli ma'lumot beradi. Ular orqali qadimgi insonlar tabiatning qudrati va go'zalligini qadrlagan, uni o'z hayotining markaziy qismi sifatida qabul qilgan.

Qadimgi tasviriy san'at ramz va obrazlar orqali insonning o'z atrof-muhitini anglash va tushunish jarayonini ifodalaydi. Bu obrazlar nafaqat estetik qadriyatga ega, balki qadimgi madaniyatning boyligi va insoniyatning intellektual rivojlanish jarayonining muhim qismini tashkil etadi (*6 va 7-rasmlar*).

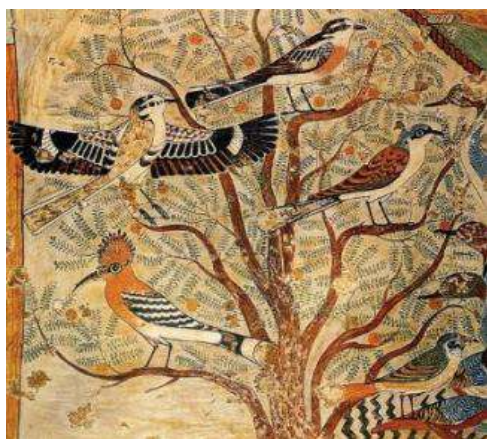
Qadimgi tasviriy san'atdagi simvolizm kelajak san'atiga katta ta'sir ko'rsatgan. Qadimgi tasvirlardagi ramziy ma'nolar keyingi davrlardagi diniy, madaniy va ijtimoiy san'atning rivojlanishiga asos bo'lgan. Qadimgi hayvon tasvirlari keyinchalik afsona va eposlardagi ruhiy qahramonlar obraziga aylangan. Ramziy shakllar zamonaviy san'atning manbai sifatida tanilgan. Qadimgi tasvirlardagi ramzlar mifologiya, folklor va diniy hikoyalarda qayta shakllantirilgan. Masalan, buqa tasvirlari rim va yunon miflarida Dionis va Zevs ramzlari bilan bog'langan. Qadimgi ramzlar va obrazlar zamonaviy tasviriy san'atda (abstraksionizm, syurrealizm, simvolizm) ilhom manbai bo'lib xizmat qilgan. Masalan, Salvador Dali va Pablo Pikasso o'z asarlarida qadimgi ramzlar va kompozitsiyalardan foydalanishgan. Qadimgi san'atda obraz va simvollar insonning madaniy va ruhiy taraqqiyotini ifoda etishda muhim o'rin tutgan. Hayvonlar va insonlarning ramziy tasvirlari qadimgi jamoalarning turmush tarzini va ijtimoiy munosabatlarini yoritgan. Ushbu ramzlar zamonaviy san'atda ham chuqur ta'sir ko'rsatib, estetik va ma'naviy qimmatga ega bo'lib kelmoqda.

4. Qadimgi rangtasvir san'atining mintaqalar bo'yicha tahlili.

Altamira (Ispaniya) va Lasko (Fransiya) g'orlari Yevropadagi qadimgi san'atning eng mashhur namunalaridir. Miloddan avvalgi 17-10 ming yilliklarga oid bo'lgan bu tasvirlarda hayvonlarning harakatlari va ov sahnalari realistik va dinamik tarzda aks ettirilgan.

Altamirada buqa, mamont va bug'ular asosan qo'ng'ir, qizil va qora ranglarda chizilgan bo'lib, hajm va harakatlar mahorat bilan ko'rsatilgan. Lasko g'orida esa otlar, bug'ular va mamontlar kompozitsiyalarda bir vaqtdagi harakatda tasvirlangan.

Bu g'orlar insoniyatning ilk ijodiy faoliyati, tabiatga bo'lgan munosabati va estetik tafakkurining yuksak darajasini namoyon etadi. Qadimgi Misrdagi tasviriy san'at (piktogramma, ierogliflar va devoriy rasmlar) Qadimgi Misr san'ati diniy va madaniy mohiyatga ega bo'lib, asosan ruhiy quvvatni ifoda qilishga qaratilgan (*8-rasm*). Qadimgi Misrda piktogrammalar yaratilgan bo'lib, ular harflar, fikrlar va diniy tushunchalarni tasvirlash uchun qo'llanilgan. Piktogrammalar asosan yozuvlar bilan bog'langan va ierogliflar shaklida paydo bo'lgan. Ular faraonlar hukmronligi va diniy marosimlarning muhim qismi hisoblangan. Misr piramidalari va maqbaralaridagi devor tasvirlari faraonlar hayotini, ularning amallarini va olamning din bilan bog'liq qarashlarini ko'rsatadi. Ranglar katta ahamiyatga ega bo'lib, qizil (energiya), ko'k (abadiylik), qora (hosildorlik) ma'nolarni ifoda etgan. Figuralar standartlangan shaklda tasvirlangan: yuz profilidan, ko'z va tananing oldidan ko'rsatilgan. Bu shakl diniy va madaniy an'analarga muvofiq edi. Qadimgi Misr san'ati tabiiylikdan ko'ra ramziylikka, soddalikdan ko'ra diniy ahamiyatga urg'u bergan.

8-rasm. Qadimgi Misr rangtasviri. Beni-Xasan maqbarasidagi qushlar tasviri, er. av. XX asr.

9-rasm. Li Chjaodao. «Minxuanning Shuga sayohati». Sun sulolasi davrida yaratilgan nusxasi, taxm. 800-yil. Taybey, Gugun muzeyi.

Qadimgi Osiyo va Afrikadagi tasvirlar (san'atda mahalliy xususiyatlar) Qadimgi Osiyo va Afrikada san'at mahalliy madaniyat, tabiat va dunyoqarashga asoslangan bo'lib, ularning har birida o'ziga xos xususiyatlar bor.

Qadimgi Osiyodagi tasviriy san'at asosan tabiat va mifologiya bilan bog'liq. Xitoydagi ilk tasvirlar tog'lar, daryolar va qushlarning ramziy ma'nolarini aks ettirgan (*9-rasm*). Bu tasvirlar diniy ma'noga ega bo'lgan va tabiatga ehtirom ko'rsatgan. Hindistondagi san'at shakllari asosan Budda ta'limoti bilan bog'liq bo'lib, g'orlarda Budda haykallari va naqshli bezaklar mavjud.

Afrikadagi qadimgi san'at asosan haykallar va qiyofalarga asoslangan bo'lib, ular madaniy va diniy marosimlar uchun yaratilgan. Tasvirlar ko'pincha sodda shakllarda, lekin katta ma'noga ega bo'lib ishlangan. Masalan, ruhlar bilan aloqani ramziy shakllarda aks ettirgan haykallar. Afrika san'atidagi tasvirlar tabiatning hashamatini va insonning ruhiy bog'liqligini ifoda etgan.

Qadimgi rangtasvir san'ati turli mintaqalarda har xil xususiyatlarga ega bo'lib, ularning umumiy xususiyati tabiat, din va madaniy qadriyatlarga bog'liq bo'lgan. Yevropa, Misr, Osiyo va Afrika san'ati insoniyat ijodiy taraqqiyotining turli qirralarini ko'rsatgan va zamonaviy san'atga ulkan ta'sir ko'rsatgan.

5. Qadimgi san'atning zamonaviy san'atga ta'siri. Qadimgi tasviriy san'at zamonaviy san'atning asosiy estetik tamoyillarini shakllantirgan. Bu qadriyatlar insonning ijodiy fikrlashining ilk ko'rinishlarini aks ettirgan. Qadimgi tasvirlardagi hayvon va inson shakllari tabiatga bo'lgan ehtirom va uning to'g'ri tasvirlanishini ko'rsatadi. Bu haqqoniylik, **realizm** zamonaviy san'atning asosiy tamoyillaridan biriga aylandi.

Qadimgi tasvirlarda hayvonlar va odamlarning harakatlari jonli va ta'sirchan ko'rsatilgan. Bu element zamonaviy san'atda ham kompozitsiya va **dinamik** tasvirlashning asosi bo'lib xizmat qildi. Qadimgi tasvirlardagi **ramzlar** va **ma'nolar** insonning ichki dunyosi va ruhiy holatini ifoda etishga qaratilgan. Zamonaviy san'atda bu g'oyalar abstraksiya va simvolizm uslublarida namoyon bo'ldi. Qadimgi tasvirlarda **soddalik** orqali hayratlanarli **estetika** yaratilgan. Bu tamoyil minimalizm va surrealizmga ilhom bo'ldi.

Qadimgi tasviriy san'atning **ramziy ma'nolari va uslublari** zamonaviy san'atning turli yo'nalishlarida qayta namoyon bo'lgan. Qadimgi tasvirlardagi hayvonlar, odamlar va tabiatning ramziy ko'rinishlari zamonaviy **simvolizm** yo'nalishining asosi bo'ldi (10-11-rasm). Masalan, Pablo Pikasso, Salvador Dalining asarlaridagi ramziy ob'ektlar qadimgi tasviriy an'analar bilan bog'liq. Qadimgi tasvirlardagi sodda shakl va konturlar zamonaviy **abstraksionizm** yo'nalishining asosiga aylandi. Abstrakt san'atdagi boshlang'ich g'oyalar qadimgi geometriya va shakllarning qayta interpretatsiyasi sifatida namoyon bo'ldi.

10-rasm. Pablo Pikasso. Ayol boshi. 1907 y. / 2. Petroglif. Afrika.

11-rasm. Djulian Shnabel. 1981.

Qadimgi san'atning mifologiya va mifologik obrazlar bilan bog'liq tasvirlari, masalan, hayvon va tabiat ramzlari, zamonaviy **fantastika va mifologiyaga** asoslangan asarlarda o'z aksini topdi.

Qadimgi dunyoda ishlatilgan tabiiy materiallar, masalan, ko'mir va mineral ranglar, hozirdagi **ekologik san'atda** va hunarmandchilikda qayta qo'llanilmoqda.

Qadimgi san'atni tadqiq etish nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy san'atning rivoji uchun ham muhim hisoblanadi. Qadimgi san'at artefaktlari orqali insonning ilk ijodiy va ruhiy taraqqiyoti o'rganiladi. Bu zamonaviy ijodiy jarayonlar uchun ilhom manbai bo'ladi. Qadimgi tasvirlarni tadqiq qilish ularning estetik qadriyatlarini tushunish va kelajak avlodlar uchun madaniy merosni saqlab qolishni ta'minlaydi.

Qadimgi tasvirlar inson va tabiat o'rtasidagi munosabatni aks ettirib, zamonaviy san'atda jamiyatning evolyutsiyasini tushunish uchun asos bo'ladi. Qadimgi ramzlar, tasvirlash texnikalari va uslublari ijodkorlar uchun ilhom manbai bo'lib, zamonaviy san'atda yangi yo'nalishlarni yaratishga yordam beradi.

Qadimgi tasviriy san'at zamonaviy san'at uchun estetik, ramziy va ijodiy asosni yaratgan. Uning ramziyligi, materiallardan foydalanish usullari va uslublari zamonaviy san'atning rivojlanishida muhim o'rin tutgan. Qadimgi tasvirlarni tadqiq qilish jahon madaniy merosini boyitish va uning estetik qadriyatlarini saqlab qolish uchun katta ahamiyatga ega.

Xulosa.

Qadimgi tasviriy san'at insonning tabiatga va diniy tushunchalarga bo'lgan munosabatini aks ettirib, insoniyat madaniyatining ilk qadamlarini ko'rsatadi. Bu tasvirlar ramziy ma'nolarga ega bo'lib, jamiyatning ijtimoiy, ma'naviy va estetik rivojlanishiga asos yaratgan. Altamira va Lasko g'orlaridagi tasvirlar, qadimgi Misr hierogliflari va Afrika haykallari inson ijodiy imkoniyatlarining keng qamrovini namoyon etgan. Qadimgi san'atdagi realizm, ramziylik va tabiatga uyg'unlik tamoyillari zamonaviy san'atda abstraksionizm, minimalizm va simvolizm kabi yo'nalishlarga ta'sir ko'rsatgan. Qadimgi tasvirlarda qo'llangan tabiiy materiallar va texnika hozirgi ekologik va hunarmandchilik san'ati uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilgan. Qadimgi san'at nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki insonning estetik didi va ijodiy faoliyati uchun ham boylik manbai hisoblanadi. Uning tadqiqi kelajakdagi san'at yo'nalishlariga asos bo'lib, insoniyatning madaniy merosini saqlab qolishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Nazorat savollari:

1. Qadimgi dunyo rangtasvir san'atining paydo bo'lishiga qanday omillar ta'sir ko'rsatgan?
2. Altamira va Lasko g'orlaridagi tasvirlarning xronologiyasi va ularning muhim xususiyatlari qanday?
3. Qadimgi insonlar tasvirlashda qanday materiallar va texnikalardan foydalangan?

4. Qadimgi tasvirlardagi ramz va obrazlar insonlar hayotida qanday ahamiyatga ega bo'lgan?

5. Qadimgi Misr san'atida tasviriy san'atning ramziyligi qanday namoyon bo'lgan?

6. Qadimgi Osiyo va Afrika san'atining o'ziga xos xususiyatlari qanday bo'lgan?

7. Qadimgi tasviriy san'atdagi ramz va uslublarning zamonaviy san'atga qanday ta'siri bo'lgan?

8. Qadimgi dunyo tasviriy san'atining madaniy va ijtimoiy ahamiyati nimalardan iborat?

Mustaqil ijodiy topshiriq: "Altamira yoki Lasko g'orlaridagi tasvirlardan ilhomlanib, qadimgi san'atga asoslangan ramziy kompozitsiya chizing". Tanlangan hayvon yoki inson qiyofasidagi tasvirlaringizga tabiiy ranglar va oddiy shakllardan foydalaning. Asaringizda falsafiy g'oyani aks ettiring.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallar:

 [The Cave Paintings of Lascaux – A Virtual Tour](#) —
Lasko g'or tasvirlari.

Virtual sayohat.

 [History of Altamira Cave Paintings](#) — *Altamira g'or tasvirlari.*

Reja: 1. Yevropa rangtasvirida asosiy davrlar va yo'nalishlar. 2. Yevropa rangtasvirida texnika va materiallarning rivojlanishi. 3. Yevropa rangtasvirida nur-soya, yorug'lik va ranglar texnikasining evolyutsiyasi. 4. Tabiatni haqqoniy yoritishda ranglar va yorug'lik uyg'unligi.

Tayanch iboralar: *Renessans, Uyg'onish davri, Barokko, Rokoko, Romantizm, Realizm, Impressionizm, Postimpressionizm, Modernizm, Avangard, Kyaroskuro, Tenebrizm, moybo'yoq texnikasi, yorug'lik va soya drammatizmi, haqqoniy tasvirlash.*

1. Yevropa rangtasvirida asosiy davrlar va yo'nalishlar.

Uyg'onish davri, yoki Renessans (XIV–XVI asrlar), Yevropa rangtasviridagi eng muhim inqilobiy davrlardan biri hisoblanadi. Bu davrda insonga va uning ichki dunyosiga bo'lgan e'tibor kuchaydi. Inson markaziy qahramon sifatida namoyon bo'lib, tasviriy san'atda uning to'liq hajmi, harakatlari va his-tuyg'ularini haqqoniy aks ettirishga intilish paydo bo'ldi. Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Rafael kabi ulug' rassomlar inson yuzi, uning hissiyotlari va tabiatga mos holatlarini aks ettirishda realizmga asos soldilar. Tabiatning tabiiy ko'rinishlari ham yoritilib, yorug'lik va soyadan foydalanish orqali hajm va hayotiylik yaratildi. Masalan, Leonardo da Vinchining "Mona Liza" asari inson ruhiyatini chuqur ifoda etishning mukammal namunalaridan biri hisoblanadi. Bu davrda an'anaviy din syujetlaridan tashqari mifologiya, portret va tabiat manzaralari ham rivojlandi.

Yevropa rangtasvirida asosiy davrlar va yo'nalishlar:

1. *Barokko va Rokoko.*
2. *Romantizm va Realizm.*
3. *Impressionizm va Postimpressionizm.*
4. *Modernizm va Avangard.*

Bu yo'nalishlar har bir davr uchun o'sha zamonning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy ehtiyojlarini aks ettiruvchi badiiy ifoda vositasi bo'lib xizmat qilgan..

Barokko va Rokoko: Barokko (XVII asr) va Rokoko (XVIII asr boshlari) rangtasvirda dinamika, drammatizm va tantanaviylikni yorituvchi davrlar bo'lib, nur va soya drammatizmiga asoslangan. Barokko san'atida his-tuyg'ularning kuchli ifodasi, nur va soya o'yinlari orqali tasvirlarga hayratlanarli hayotiylik qo'shildi (*12-rasm*). Piter Paul Rubens va Karavadjo kabi rassomlar yorug'lik drammatizmida buyuk namunalar yaratdilar. Rokoko uslubi, aksincha, yengil, nafis va rang-barang elementlari bilan ajralib turadi. Fransua Bushe va Jan-Onore Fragonar kabi rassomlar orqali bu uslub nafosatli va ta'sirchan ko'rinish oldi (*13-rasm*). Barokko va Rokoko davrlari tasviriy san'atda nafaqat yorug'lik-soya texnikasini, balki chuqur drammatizm va dinamik kompozitsiyani rivojlantirdi.

12-rasm. Barokko.
P.P.Rubens
"Timsohlarga ov".

13-rasm. Rokoko. Fransua Bushe.
"Klio muza".

Romantizm va Realizm: Romantizm (XVIII asr oxiri – XIX asr boshlari) inson his-tuyg'ularini, ruhiy kayfiyatlarni va tabiatga ehtiromni tasvirlashga qaratilgan (*14-rasm*). Ejen Delakrua romantizmning asosiy namoyandalaridan biri bo'lib, uning "Xalqni boshlovchi erkinlik" asari tarixiy voqealarning emotsionallik bilan yoritilishini ko'rsatadi. Tabiat manzaralari va insonning ichki dramasi romantizmning asosiy mavzulari bo'lgan. Romantizm emotsionallik va ijtimoiy hayot aks ettirilishi, deb qaraldi.

14-rasm. Romantizm.
K.D.Fridrix “Tumanli
dengiz ustidagi
musofir” 1818 y.

15-rasm. Realizm. J.F.Mille.
“Boshqoq teruvchilar”.
1857 y.

Realizm (XIX asr) esa jamiyat hayotini haqqoniy tasvirlashga urgʻu berdi. Gyustav Kurbe va Jan-Fransua Mille kabi rassomlar insonning kundalik mehnatini, uning ijtimoiy munosabatlarini rangtasvir orqali ifodalashga intilishdi. Realizmda ranglar va nurlar yordamida oddiy odamlar hayotining estetik qadriyati koʻrsatildi (15-rasm).

Impressionizm va Postimpressionizm: Impressionizm (XIX asr oxiri) tabiatni, harakatni va yorugʻlikning oʻzgaruvchanligini ranglar orqali haqqoniy ifoda etishga qaratilgan. Klod Mone, Per-Ogyust Renuar va Kamil Pissarro kabi rassomlar kundalik hayot va tabiat manzaralarini yorugʻlik va ranglarning tabiiy dinamikasi bilan tasvirladilar. Ularning asarlarida shtrixli va yengil texnikalar qoʻllanilib, harakat va kayfiyat yaratildi. Impressionizm yorugʻlik, harakat va ichki kayfiyatning ranglar orqali ifodasini namoyon etuvchi yoʻnalish (16-rasm).

Postimpressionizm esa (Van Gog, Pol Gogen, Jorj Syora) individuallik va ichki kayfiyatni ranglar orqali chuqur ifodalashga intilish boʻldi. Van Gogning “Qargʻali bugʻdoy dalasi” asari ichki

drama va ranglar orqali insoniy qayg'u va orzuning namoyishiga aylangan (17-rasm).

16-rasm. Klod Mone.
"Hovuzdagi nilufarlar".
1889 y.

17-rasm. Van Gog. "Qarg'ali
bug'doy dalasi".
1890 y.

Modernizm va Avangard: XX asrda modernizm va avangard san'ati tasviriy san'atdagi an'anaviy chegaralarni buzib, yangi yondashuvlarni joriy qildi. Modernizm san'atda ramziylik va ijtimoiy g'oyalarga asoslandi (18-rasm).

Avangard yo'nalishlar (kubizm, abstraksionizm, syurrealizm)da ranglar, shakllar va mazmun orqali yangi badiiy fikrlar yaratildi. Anri Matis, Pablo Pikasso va Vasiliy Kandinskiy kabi ijodkorlar san'atni yangi bosqichga olib chiqdi (19-rasm). Modernizm va avangard san'at inson tafakkuri va estetikasini cheksiz rivojlantirish imkoniyatini ko'rsatdi.

18-rasm. Modernizm. A.Matis
"Oylaviy portret" 1911 y.

19-rasm. Avangardizm.
V.Kandinskiy. "Oq manzara".
1909 y.

Yevropa rangtasviri turli tarixiy davrlarda inson hayoti, tabiat va ruhiy kayfiyatni turli uslublar va texnikalarda aks ettirib kelgan. Uyg'onishdan avangardgacha bo'lgan jarayonda san'at realizmdan abstraksiyagacha yetib borib, inson ijodiy dunyosining cheksizligini isbotladi.

2. Yevropa rangtasvirida texnika va materiallarning rivojlanishi: Uyg'onish davridagi an'anaviy moybo'yoq texnikasi.

Uyg'onish davri (Renessans) Yevropa rangtasvirida yangi davrni boshlab berdi. Bu davrda moybo'yoq texnikasi rangtasvir san'atida inqilobiy o'zgarishlarga zamin yaratdi, moybo'yoq texnikasining an'anaviy usullari ishlab chiqildi va takomillashtirildi. Haykaltaroshlik va me'morlik bilan bir qatorda, rangtasvir ham eng nufuzli san'at yo'nalishiga aylandi. Moybo'yoq qo'llanilishi ranglarning yanada boy, tabiiy va mustahkam bo'lishiga imkon berdi.

Moybo'yoq texnikasi rangtasvir san'atida tabiiy mineral pigmentlar va yog'larning uyg'unligidan tashkil topgan. Uning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Moybo'yoqda ishlatiladigan **pigmentlar** asosan tabiatdan olingan. Ular minerallar, o'simliklar yoki tabiiy manbalardan tayyorlangan bo'lib, har bir pigment o'zining rang, chidamlilik va yorug'lik ta'siridagi *barqarorlik* xususiyatlariga ega bo'lgan.

Moybo'yoq ishlab chiqarishda **yog'lar** ranglarni mustahkamlash va tarqatish uchun asosiy modda sifatida ishlatilgan.

Zig'ir yog'i, yong'oq yog'i va makadan yog'i eng keng tarqalgan tarkibiy qismlar bo'lib, ular yorug'likda yonib ketmasligi, tez qurish qobiliyati va ranglarning uzoq saqlanishini ta'minlagan.

Bu texnika rassomlarga ranglarni yanada aniqroq ifodalash, muloim o'tishlar yaratish va asarning turli qismlarida har xil tekstura va uslublardan foydalanish imkonini bergan.

Moybo'yoq texnikasining asosiy uslublari va jarayonlari:

1. **Lessirovka texnikasi (qabat-qabat bo'yash):** Lessirovka moybo'yoq texnikasida ranglar chuqurligini va uyg'unligini yaratish uchun bir necha qabatlar qo'llangan.

2. Bu usul yorug'lik va soylar dramatizmini kuchaytirib, realistik tasvirlar yaratishga imkon bergan. Lessirovka texnikasida har bir rang o'z o'rnini saqlagan holda umumiy kompozitsiyaga integratsiya qilingan.

3. **Yorug'lik va soya o'yini:** Moybo'yoq nur va soylarni aniq va muloim ko'rsatish imkonini bergan. Leonardo da Vinchi tomonidan ilk bor qo'llangan «*Sfumato*» texnikasi yorug'lik va soya o'rtasidagi cheksiz o'tishni ta'minlagan. Bu usul inson yuzlari va qomatlarini tabiiy ko'rinishda aks ettirishda qo'llanilgan bo'lib, tasvirlarga jonlilik va realizm qo'shgan.

4. **Asosning tayyorlanishi:** Moybo'yoq uchun asos sifatida yog'och yoki qanop (xolst) ishlatilgan. Asos oldindan maxsus qoplamalar bilan tayyorlangan, bu esa bo'yoqning mustahkamligi va uzoq muddat saqlanishini ta'minlagan. Asosning to'g'ri tayyorlanishi tasvirning yuksak sifatli bo'lishida hal qiluvchi omil hisoblangan.

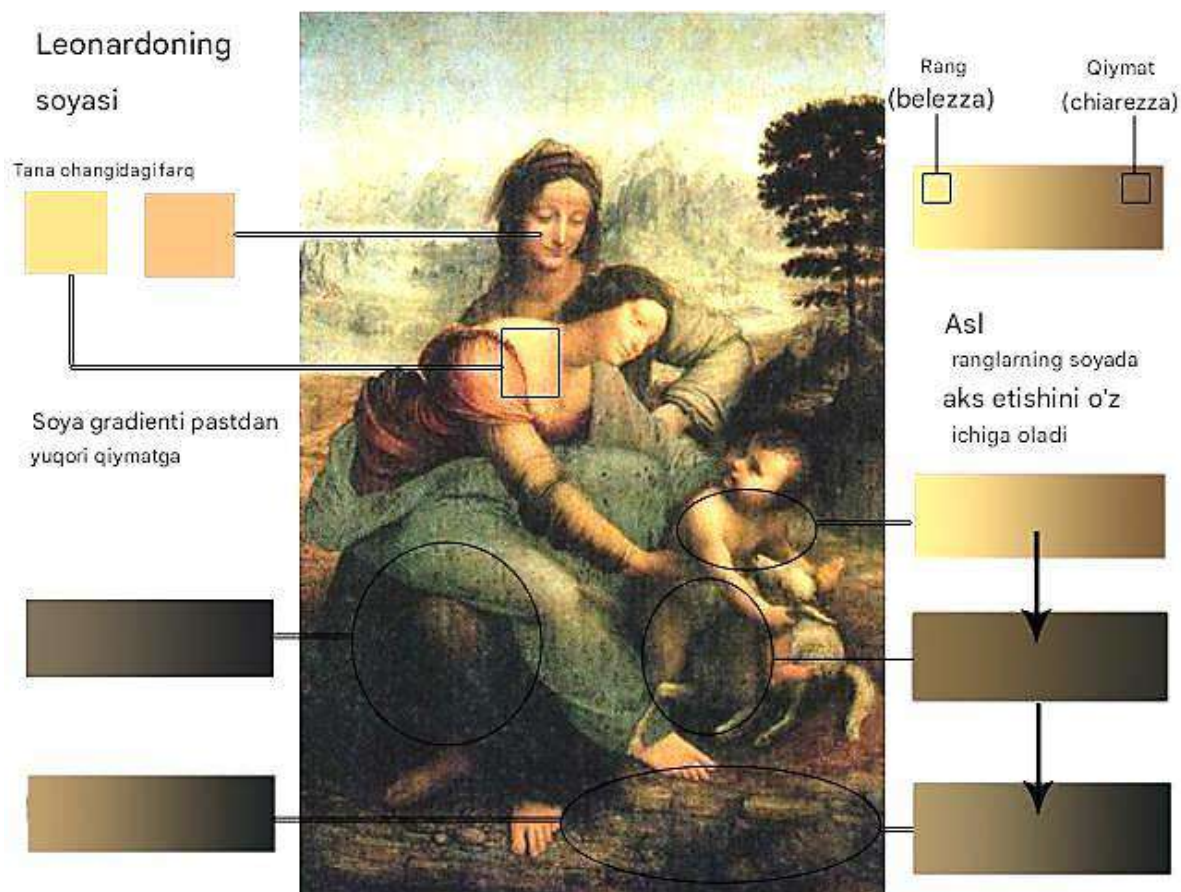
Bu jarayonlar moybo'yoq texnikasini nafaqat san'atni realistik ifoda qilish vositasiga, balki unga estetik chuqurlik va turg'unlik qo'shuvchi inqilobiy usulga aylantirdi.

Moybo'yoq texnikasi ijodkorlarga ranglarning chuqurligi, yorug'lik va soya uyg'unligini yuqori darajada ifoda etish imkonini bergan. Bu texnika rassomlarga realizm, estetik boylik va tasvirlarga hayotiylik qo'shishda yangi gorizontlar ochdi.

Leonardo da Vinchi moybo'yoqning barcha imkoniyatlarini "Muqaddas Anna, Madonna va chaqaloq Masih", "Mona Liza" asarida namoyon etgan. Uning "*Sfumato*" texnikasi yorug'lik va soya o'rtasidagi muloim o'tishlar orqali inson yuzining hayotiyligini va yumshoqligini ajoyib tarzda aks ettirgan (20-rasm).

Sfumato rangtasir texnikasi - (italyancha: [sfu'ma:to], inglizcha: sfu:'ma:tou) - Uyg'onish davri rangtasvir san'atining to'rtta kanonik usullaridan biri bo'lib (kanjante, yorug'lik-soya va uyg'unlik bilan birga).

Mikelanjelo asosan freskalar ishlashda moybo'yoqdan foydalanmagan bo'lsa-da, u kanva va pannolarda hayratlanarli detallar yaratishga erishgan. Bu unga realizm va dinamiklikni to'liq aks ettirish imkonini bergan.

20-rasm. Rangtasvirda “Sfumato” texnikasi.

Titsian moybo‘yoqning yorug‘lik va ranglar uyg‘unligini mukammal ifodalagan. Uning asarlarida ranglarning yorqinligi va quvvati ajralib turadi, bu esa asarlarga jonlilik va estetik his tuyg‘ular qo‘shgan.

Yan van Eyk moybo‘yoq texnikasining birinchi yirik mutaxassisi sifatida tanilgan. U ranglarni o‘ta aniq aralashtirish va ularning mustahkamligini ta‘minlashda inqilobiy usullar rivojlantirgan. Uning asarlari realizm va detallarga bo‘lgan e‘tibori bilan ajralib turadi.

Moybo‘yoq texnikasi rassomlarga realizm, chuqurlik va estetik boylikni ifoda qilishda yangi imkoniyatlar yaratgan. Bu usul san‘at tarixida muhim qadam bo‘lib, har bir ijodkorning o‘ziga xos uslubini namoyon qilishga xizmat qilgan.

Moybo‘yoq texnikasi Yevropa Uyg‘onish davrida ranglarning uzoq vaqt saqlanishini ta‘minlab, tasvirlarni tabiiy va realistik aks ettirishda inqilobiy ahamiyat kasb etdi. Yorug‘lik va soya o‘yini, chuqurlik effekti yordamida dinamik va hayotiy asarlar yaratish

imkonini yaratdi. Bu texnika rassomlarga estetik mukammallikka erishish va o'z ijodiy g'oyalarini chuqurroq ifoda etish imkonini berdi. Uyg'onish davridagi moybo'yoq texnikasi Yevropa rangtasvirida realizmni rivojlantirishga asos bo'ldi. Shu davrning yetuk rassomlari moybo'yoq imkoniyatlarini mukammal foydalanib, zamonaviy rangtasvir uchun ilhom manbaini yaratdilar. Bu texnika san'atni yanada ta'sirli va o'ziga xos qilib, uni yangi estetik bosqichga ko'tardi.

4. Yevropa rangtasvirida nur-soya, yorug'lik va ranglar texnikasining evolyutsiyasi. Barokko (XVII asr) va Rokoko (XVIII asr boshlari) davrlarida nur-soya texnikasi Yevropa rangtasvir san'atida muhim o'rin tutgan. Bu davrlar rassomlari yorug'lik orqali dinamika, his-tuyg'ular va tantanaviylikni kuchaytirishga alohida e'tibor qaratgan.

Barokko san'atida nur-soyaning dramatik ta'siri hajm, realizm va tasvirlardagi emotsionallikni kuchaytirishda asosiy vosita sifatida qo'llangan. Bu davrning asosiy usullari:

21-rasm. Karavadjo asarlarida Kyaroskuro texnikasini qo'llanilishi.

Kyaroskuro texnikasi yorug'lik va soya o'rtasidagi kuchli kontrastlarni yaratish orqali tasvirlarga hajmlilik va dramatik ta'sir qo'shgan (21-rasm). Ushbu usulda nur qahramonlar yoki muhim ob'ektlarga yo'naltirilib, diqqat markazini aniq belgilashga imkon bergan. Karavadjoning "Lut o'yinchisi" (1596) asari bu texnikaning klassik namunasi bo'lib, unda nurning dramatik ta'siri qahramonning his-tuyg'ularini yanada jonli aks ettirgan.

Tenebrizm kyaroskuroga o'xshash bo'lib, unda nur va soya o'rtasidagi kontrast yanada kuchli ko'rinishga ega. U qo'rquv,

hayajon va qudratli kayfiyat yaratish maqsadida qo'llanilgan. Tenebrizm tasvirlardagi emotsional hayajonni yanada kuchaytirib, falsafiy yoki diniy mazmundagi asarlarda keng qo'llangan. Karavadjoning "Appostol Matfey chaqiruvi" (1599) asari shu jumlasidandir.

Rokoko san'atida barokkodagi dramatik va tantanaviy yorug'likdan farqli ravishda yengillik, yumshoqlik va nafosatlilikka urg'u bergan. Rokoko davrida nur-soya dramtizmi yumshoq va muloyim kayfiyat yaratish uchun qo'llangan. Yorug'lik yumshoq tushgan nurlar orqali yengil estetik taassurot yaratib, tasvirlarga nafosatlilik bag'ishlagan. Yorug'lik va pastel ranglar uyg'unligi Rokoko asarlarida nafosat va nafislikni ko'rsatishda asosiy vosita bo'lgan. Fransua Bushe va Jan-Onore Fragonar asarlarida yorug'lik yumshoq tushgan nurlar va pastel ranglarning uyg'unligi orqali romantik va yetuk kayfiyatni aks ettirgan. Ushbu asarlarda hayotning yoqimli lahzalari va yengil mazmunli syujetlar chiroyli ifodalangan.

Barokko va Rokoko davrlarida nur-soya texnikasi san'atda yorug'likning ahamiyatini ochib bergan. Barokko dramatik va qudratli ta'sirni yorug'lik va soya o'yini orqali yaratgan bo'lsa, Rokoko uni yengil va muloyim kayfiyat yaratish uchun qo'llagan. Bu ikki davr san'atda nur-soyaning emotsional va estetik ta'sirini chuqur anglatib, har bir davrga xos bo'lgan yangicha estetik tamoyillarni shakllantirdi.

Impressionizm XIX asr oxirida Yevropa rangtasvirida yorug'lik va harakatni tabiiy aks ettirishga asoslangan yangi yondashuv sifatida paydo bo'ldi. Ushbu yo'nalishda asosiy e'tibor kundalik hayot va tabiatdagi tez o'tkinchi kayfiyatlarni, yorug'lik ta'siridagi o'zgaruvchanlikni va harakatni tasvirlashga qaratildi. Impressionistlar moybo'yoq bilan **tezkor va yorqin surtmalar (mazoklar)** orqali tabiatning dinamikasini va kayfiyatini ifodalagan. Rassomlar surtma (mazok) texnikasidan foydalanib, manzaralarning yorug'lik ta'sirida qanday o'zgarishini jonli aks ettirishga erishgan. Impressionistlar yorug'lik tushishining dinamikasi va uning tabiatga ta'sirini plener orqali jonli aks ettirgan. Ular daraxtlar, suv va havo harakatlarini tabiiylik va

vaqtinchalik kayfiyat bilan tasvirlab, tabiatga yangicha va jonli qarashni yaratganlar.

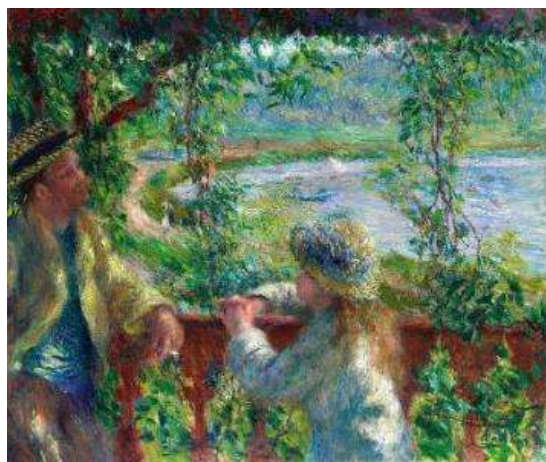
Klod Mone o'zining **"Pichan g'arami"** seriyali asarlarida kundalik yorug'likning har xil vaqtdagi dinamikasini ko'rsatib, yorug'lik va harakatni bo'yoq surtma (mazok) orqali aks ettirgan (22-rasm).

Per-Ogyust Renuar inson qiyofasi va tabiat uyg'unligini yorug'lik va yumshoq ranglar orqali ifodalagan. Uning asarlarida tabiiylik va emotsional nafosat yaqqol namoyon bo'ladi (23-rasm).

Impressionistlar keng palitradan foydalanib, ranglarni tabiiy holda ochiq va toza qo'llagan. Ular ranglarni aralashtirish o'rniga katta kenglikda tozaligini saqlagan holda ishlatishni afzal ko'rishgan, bu esa tasvirlarda yorug'lik va jonlilikni ta'minlagan. Impressionizm san'atda realizmni yangi darajaga olib chiqib, yorug'lik, harakat va tez o'tkinchi kayfiyatni tasvirlashda inqilobiy yutuqlarga erishdi. Ularning tezkor texnikasi va ranglarning ochiq ifodasi san'atning tabiatga yaqinlashuvini va uning jonli tasvirini ta'minladi.

22-rasm. K.Mone "Pichan g'arami". 1890 y.

23-rasm. P.O.Renuar "Ko'l bo'yida" 1880 y.

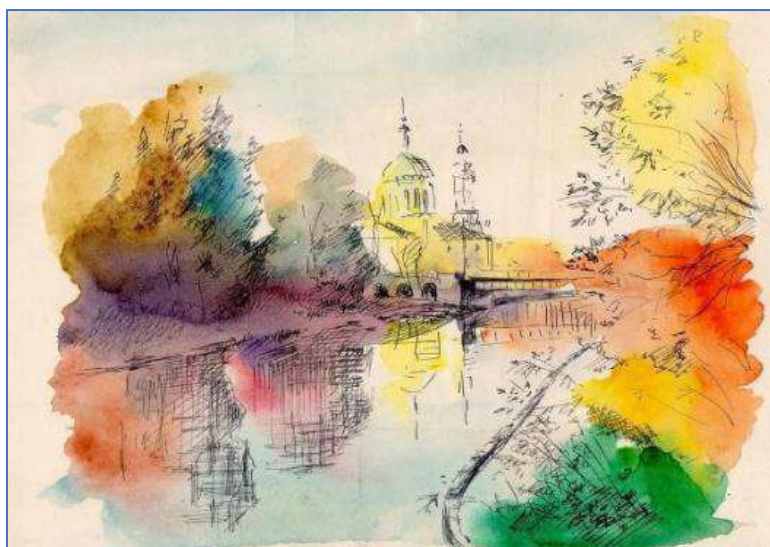
XX asrga kelib, modernizm va uning turli avangard yo'nalishlari rangtasvirda materiallar va ranglar bilan eksperiment qilishni san'atning asosiy qismiga aylantirdi. Modernizm realizmdan voz kechib, badiiy ifodaning chegaralarini kengaytirish va shaxsiy erkinlikni ilgari surishga qaratilgan yo'nalish bo'ldi.

Modernizm davrida eksperimental materiallar va yangi tasvirlash texnikalari vujudga keldi. Rangtasvirda yangi tur bo'yoqlari rassomlarga taqdim etildi. *Akril va sintetik bo'yoqlar* moybo'yoqdan farqli ravishda tez quriydigan va yangi teksturalar yaratish imkonini berdi. Ular rassomlarga tezkor va innovatsion usullarda ishlash imkonini taqdim etdi (25-rasm).

Rangtasvirda bo'yoqlarni eksperimenti bilan birga turli xil *kollaj va aralash texnikalar* vujudga keldi. Masalan kubizm yo'nalishida Pablo Pikasso va Jorj Brak turli materiallardan (gazeta, qog'oz, mato) foydalanib, asarlarga yanada yangi mazmun va shakl bergan. Bu yondashuv rangtasvirning an'anaviy chegaralarini kengaytirdi. Eksperiment shakl va ranglarda ham qo'llanildi. Ayniqsa XX asrning boshlarida *abstraksionizm* va *syurrealizm* yo'nalishida namoyon bo'ldi. Real shakllardan voz kechib, rang va shakllarning hissiy ta'sirini kuchaytirishga yo'naltirilgan (24-rasm). Masalan, Vasiliy Kandinskiyning asarlari buning yorqin misoli bo'lib, ranglarning uyg'unligi orqali musiqiylik va his-tuyg'ularni aks ettirgan. Boshqa taniqli rassom Salvador Dali ranglarning kontrast va irreal kombinatsiyasini qo'llab, ong osti jarayonlarini va fantaziyalarni tasvirlagan. Uning "Xotiraning doymiligi" asari syurrealistik yondashuvning yorqin namunasi hisoblanadi.

24-rasm. P.Pikasso.
"Kollaj. Gitara."
1913 y.

25-rasm. Rangtasvirda aralash
texnika. Tush va akvarel.

Modernizm san'atni tabiiy yorug'lik va realizmdan uzoqlashtirib, ranglarning uyg'unligi, kontrasti va abstrakt shakllar orqali insonning ichki kayfiyati va his-tuyg'ularini ifodalashga urg'u berdi. Uning eksperimental yondashuvlari rangtasvirni yangi bosqichga olib chiqib, cheksiz ijodiy imkoniyatlar yaratdi.

Yevropa rangtasvirida texnika va materiallarning rivojlanishi turli davrlarda san'atning estetik qiymatini oshirishga xizmat qildi. Barokko va Rokokoda nur-soya dramatizmi, Impressionizmda yorug'lik va harakatni tasvirlash, Modernizmda esa eksperimental yondashuvlar rangtasvir san'atini yanada boyitdi. Bu jarayonlar rassomlarga o'z ijodiy salohiyatini to'liq namoyon qilish imkonini yaratib, san'atning yangi shakllarini kashf etishga asos bo'ldi.

5. Tabiatni haqqoniy tasvirlashda ranglar va yorug'lik uyg'unligi.

Yevropa rangtasvirida tabiatni haqqoniy aks ettirishda *ranglar uyg'unligi* markaziy o'rin tutadi. Rassomlar ranglarning tabiiy ko'rinishini aniqlash va ularning bir-biriga mosligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratishgan. Ranglarning inson psixologiyasiga ta'siri Yevropa rangtasvirida muhim omil bo'lib, ayniqsa romantizm, postimpressionizm va modernizm davrlarida keng qo'llanildi.

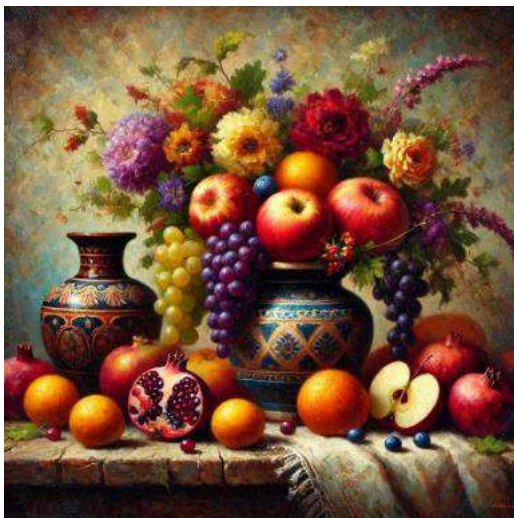
Rangtasvir san'atida tabiatni haqqoniy aks ettirish, uning go'zalligini va hajmlilikni yoritish uchun ranglar va yorug'lik uyg'unligidan keng foydalaniladi (*26-rasm*). Rang va yorug'lik o'rtasidagi uyg'unlik nafaqat vizual ta'sirni oshiradi, balki tasvirning estetik va emotsional mazmunini boyitishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda rassomlar turli texnikalar va yondashuvlar orqali tabiatdagi ranglarning o'zgaruvchanligini va yorug'likning ta'sirini ifodalashga harakat qilishgan.

Ranglarning tabiiy uyg'unligi rangtasvirda muhim o'rinni egallaydi va ranglar tabiatni haqqoniy tasvirlashda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular tabiat manzaralarining jozibadorligini va shakllarning hajmdorligini ko'rsatishda yordam beradi. Tasvirlarda ranglarning tabiiy uyg'unligi tabiatning har bir unsuriga yaqinlashishga imkon yaratadi. Har bir rang o'zining o'zaro ta'siri orqali bir-birini to'ldirib, umumiy kompozitsiyada

uyg'unlik yaratadi. Bu holat, ayniqsa, tabiat manzaralarini yoritishda ahamiyatlidir.

Tabiatdagi ranglar o'zgaruvchan bo'lib, yorug'likning tushishiga bog'liq ravishda turli darajadagi rang hamda soyalarni yaratadi. Ularni haqqoniy aks ettirish uchun har bir rangning o'ziga xos xususiyatlari va o'zaro munosabatlari hisobga olinadi. Uyg'un ranglar kompozitsiyasi manzaralarga hayotiylik va realizm bag'ishlaydi.

Rangtasvirda *yorug'lik va yorug'likning dinamikasi* tabiat manzaralarini haqqoniy tasvirlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. U tasvirning shakli va hajmini belgilashga yordam beradi. Yorug'lik va soya o'yini manzaralarga chuqurlik va hajm bag'ishlaydi. Yorug'likning intensivligi va yo'nalishi tabiatdagi ob'ektlarning kayfiyati va holatini aks ettirishda muhim omil hisoblanadi (27-rasm).

26-rasm. Asarda ranglar va yorug'lik uyg'unligi vositasida realizmni yaratish.

27-rasm. Rangtasvirda yorug'-soya dinamikasi.

Yorug'lik tushishining tabiiyligi manzaralarning hayotiyiligini ta'minlaydi. Ob'ektlar o'rtasidagi yorug'lik va soya munosabati ularning voqelikka yaqinligini ko'rsatadi. Yorug'likning turli vaqtlarda turlicha ta'sir qilishi manzaralarning tabiiy kayfiyatini yaratishga xizmat qiladi. Bunda yorug'lik va ranglarning uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ranglar va yorug'lik o'rtasidagi uyg'unlik tasvirdagi manzaralarni realistik aks ettirishning asosiy tamoyilidir. Yorug'likning turli darajada tushishi ranglarning yorqinligi va to'qligini o'zgartirib, ularning vizual ta'sirini kuchaytiradi. Ranglar yorqin va soyali bo'limlarda turli rang tasvirini yaratib, kompozitsiyaning estetik mazmunini boyitadi.

Yorug'lik tushishi tabiatdagi har bir ob'ektga o'zgacha kayfiyat bag'ishlaydi. Ranglarning yorug'lik tushishiga mos o'zgarishi tasvirlardagi manzaralarning haqqoniy va ta'sirchan ko'rinishini ta'minlaydi. Ushbu uyg'unlik tasvirdagi asosiy kompozitsiya va juz'iyliklarni bir-biriga bog'lab, umumiy estetik ta'sirni kuchaytiradi.

Ranglar va yorug'lik nafaqat manzaralarni haqqoniy aks ettirish, balki tasvirdagi kayfiyatni shakllantirish uchun ham xizmat qiladi. Yorug'lik va soya o'yini orqali dinamiklik va jonlilik hissini kuchaytirish mumkin. Ranglarning uyg'un qo'llanilishi kayfiyatga ta'sir qiluvchi muhim omil hisoblanadi.

Yorug'likning past yoki yuqori intensivligi ob'ektlarning kayfiyatini o'zgartirishga yordam beradi. Past yorug'lik sukunati va xotirjamlikni aks ettirsa, yorug' nurlar jonlilik va quvonchni ta'kidlaydi. Ranglar ham turli kayfiyatlarni yaratishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. To'q ranglar jiddiylik va falsafiy mazmun bag'ishlasa, yorqin ranglar hayotiylik va yengillik hissini beradi.

Ranglar va yorug'lik uyg'unligi tasvirlarda *hayotiylik va realizm yaratish* uchun asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular manzaralarni tabiiy aks ettirish bilan bir qatorda, uning dinamikasini ham ko'rsatadi. Realizmnı kuchaytirishda ranglar va yorug'likning chuqur tahlili va ularning o'zaro muvofiqligi muhim ahamiyatga ega.

Tabiatdagi har bir elementning o'z rang va yorug'lik xususiyati bor. Ular tasvirda yaqqol aks ettirilganda manzaralarda hayotiylik va haqqoniylik hissini yaratadi. Yorug'likning tushishi va uning ranglarga ta'siri manzaralarning shakli va hajmini belgilashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Tabiatni haqqoniy tasvirlashda ranglar va yorug'lik uyg'unligi rangtasvir san'atida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ularning o'zaro ta'siri tasvirlarga nafaqat vizual go'zallik, balki emotsional mazmun ham

qo'shadi. Ranglar va yorug'lik uyg'unligi orqali yaratilgan kompozitsiyalar realizmni, hayotiylikni va estetik go'zallikni namoyon etib, san'atning cheksiz imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Xulosa.

Yevropa tasviriy san'ati insoniyatning madaniy va ijodiy rivojlanishini namoyon etuvchi muhim san'at turidir. Uyg'onish davridan boshlab avangardgacha bo'lgan jarayonda ranglar, yorug'lik va soya uyg'unligi orqali realizm, dinamika va hissiylikni yuksak darajada aks ettirishga erishilgan. Rassomlar moybo'yoq, akril va turli zamonaviy materiallar orqali rangtasvirni estetik va texnik jihatdan boyitishgan. Barokko va Rokoko davrlarida drammatizm va yengillik, Impressionizmda tabiatning o'zgaruvchanligi, Modernizmda esa yangi badiiy eksperimentlar asosiy o'rin tutgan. Tabiatni haqqoniy tasvirlashda ranglar va yorug'lik uyg'unligi tasvirlarning hayotiyliigi va emotsional ta'sirini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yevropa tasviriy san'ati insoniyatning estetik didi va ijodiy tafakkurini yuksaltirgan muhim madaniy merosdir.

Nazorat savollari:

1. Yevropa rangtasvirida Uyg'onish davrining asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?
2. Barokko va Rokoko davrlarida nur-soya texnikasi qanday qo'llanilgan?
3. Romantizm va Realizm yo'nalishlarida inson va tabiat tasvirlari qanday namoyon bo'lgan?
4. Impressionizm va Postimpressionizm yo'nalishlari o'rtasidagi asosiy farqlar nimalardan iborat?
5. Moybo'yoq texnikasi Yevropa rangtasvirida qanday inqilobiy o'zgarishlarga olib keldi?
6. Impressionist rassomlar yorug'lik va harakatni tasvirlash uchun qaysi texnikalardan foydalangan?
7. Yevropa rangtasvirida ranglar uyg'unligi realizmni qanday ta'minlagan?
8. Modernizm va Avangard yo'nalishlarida ranglar va materiallar bilan eksperimentlar qanday yangi yondashuvlar yaratgan?

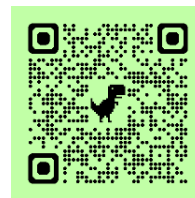
Mustaqil ijodiy topshiriq: Yevropa rangtasviridagi har qanday bir yo‘nalishni tanlang (Uyg‘onish, Barokko, Impressionizm va boshqalar) va shu yo‘nalishning asosiy xususiyatlarini tasvirlaydigan rangtasvir kompozitsiyasini tayyorlang. Asarning mavzusi, rang yechimi va yorug‘lik-soya elementlariga alohida e‘tibor qarating.

Tavsiya etiladigan qo‘shimcha o‘quv materiallari:

 <https://youtu.be/6DhaGe1DvsY> — *Brief History of the Renaissance.*

 <https://youtu.be/HTOO-ukvs4g> — *What is Impressionism?*

 https://en.wikipedia.org/wiki/Art_of_Europe — *Art of Europe.*

1.3-§

Osiyo mamlakatlarining rangtasvir san‘atiga oid asarlarini o‘rganish va tahlil qilish

Reja: 1. Osiyo rangtasvirida tarixiy rivojlanish bosqichlari. 2. Hind rangtasviri: Diniy syujetlar va ranglar o‘yini. 3. Xitoy rangtasviri: Tabiat va falsafa uyg‘unligi.

Tayanch iboralar: Osiyo rangtasviri, Hind rangtasviri, Xitoy rangtasviri, syujetlar, ranglar uyg‘onishi, tabiat uyg‘unligi, Rajastan rangtasvir maktabi, Mog‘ul maktabi, Dekkan maktabi, ranglar ramziyligi, realizm, falsafa, estetik qadriyatlar, tush texnikasi.

1. Osiyo rangtasvirida tarixiy rivojlanish bosqichlari. Osiyo mamlakatlarining rangtasvir san‘ati o‘ziga xos madaniy, diniy va tarixiy xususiyatlarga boy. Har bir mintaqa o‘zining badiiy uslubi, materiallari va rang yechimlari bilan ajralib turadi. Jumladan O‘rta Osiyo, Hindiston, Xitoy, Yaponiya rangtasviri

nafaqat o'z madaniyatini ifoda etgan, balki jahon san'atiga ham katta ta'sir ko'rsatgan.

Osiyo rangtasviri qadimgi davrlardan buyon turli madaniyatlar, diniy e'tiqodlar va tarixiy jarayonlar ta'sirida shakllanib, rivojlanib kelgan. Uning tarixiy bosqichlari rangtasvirning turli uslublari va mazmunlarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etgan. Osiyo rangtasvirini shartli ravishda asosiy uchta davrini ko'rsatishimiz mumkin, bular **qadimgi, o'rta va zamonaviy** rivojlanish bosqichlari.

2. Hind rangtasviri: Diniy syujetlar va ranglar o'yini. Hind rangtasviri jahon san'atida o'zining o'ziga xos mazmuni, uslubi va ranglar uyg'unligi bilan ajralib turadi. U asosan diniy syujetlar va mifologik rivoyatlardan iborat bo'lib, xalqning falsafiy g'oyalari, diniy e'tiqodi va estetik didini aks ettiradi. Hind rangtasvirida ramziylik va ranglar o'yini asosiy o'rin tutadi, shu orqali tasvirlarning ma'naviy mazmuni va estetik qiymati kuchaygan.

Hind rangtasvirida asosiy mavzu **diniy syujetlar** hisoblanadi. Bu syujetlar mifologiya, din va qadimgi hind falsafasining asosiy tamoyillariga muvofiq tarzda yaratilgan. Ular asosan Brahma, Vishnu, Shiva, Krishna va boshqa xudolarning timsollari bilan bog'liq bo'lib, xalqning diniy e'tiqodi va qadriyatlarini vizual ravishda yoritishga qaratilgan.

Asarlarda Ramayana va Maxabxarata kabi eposlar asosida yaratilgan mifologik syujetlar keng tarqalgan. Ularda xudolarning turli qiyofalari, ularning olamdagi rollari va inson bilan aloqalari tasvirlangan.

Hind rangtasvirida tabiat muhim o'rin egallaydi. Tasvirlarda daraxtlar, gullar, daryolar va tog'lar kabi elementlar inson va tabiatning uyg'unligini ko'rsatadi. Bu elementlar orqali ilohiylik va tabiatning go'zalligi aks ettiriladi.

Hind rassomlari ranglar o'yini va ramziylikdan unumli foydalanishgan. Hind rangtasvirida ranglar nafaqat vizual ta'sirni oshirish, balki mazmunni boyitishda ham muhim ahamiyatga ega. Har bir rang o'z ramziy ma'nosi bilan ajralib turadi:

✚ **Qizil:** Muhabbat, qudrat va hayajon ramzi.

✚ **Oq:** Poklik va ilohiylik timsoli.

✚ **Yashil:** Farovonlik va umid belgisi.

✚ **Ko'k:** Himoya va xotirjamlik ramzi.

✚ **Sariq:** Donolik, quvonch, ilohiy nur va hosildorlik timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Sariq rang bilim va ma'rifatni, shodlik va yangilanishni ham ifoda etib, diniy va tabiat tasvirlarida nurlanish va baraka timsoli sifatida qo'llaniladi.

Asarlarda ranglar o'rtasidagi uyg'unlik vizual ta'sirni kuchaytiradi. Ranglar orqali qahramonlar his-tuyg'ularini, ularning ilohiy yoki insoniy xususiyatlarini namoyon etishga erishilgan.

Hind rangtasviri maktablari: Hind rangtasviri turli maktablar va uslublar asosida rivojlangan. Ular orasida Rajastan, Mog'ul, Dekkan va Pahari maktablari alohida ahamiyatga ega.

✚ **Rajastan maktabi:** Bu maktab hind milliy xususiyatlarini, diniy syujetlarni va tabiat manzaralarini yorqin ifoda etish bilan mashhur. Unda detalizatsiyaga katta e'tibor qaratilgan.

✚ **Mog'ul maktabi:** Mog'ul hukmdorlari davrida shakllangan bu maktabda Hindiston va Fors san'ati uyg'unlashtirilgan. Asarlarda shaxsiy portretlar va tarixiy voqealar bilan bir qatorda diniy syujetlar ham keng yoritilgan.

✚ **Dekkan maktabi:** Bu maktabda me'moriy elementlar va ranglarning muloyim o'tishlari asosiy o'rin tutadi. Xudolar va qahramonlar detalizatsiyalangan ko'rinishda tasvirlangan.

Raja Ravi Varma (1848-1906) Hindiston rangtasvirida buyuk ijodkor sifatida tanilgan. Uning "**Krishna va Radxa**" (1900) asari hind rangtasvirining klassik namunasi hisoblanadi. Ushbu asar milliylik, ranglar uyg'unligi va syujetning chuqur mazmuni bilan ajralib turadi (28-rasm).

Asarda Krishna va Radxa markaziy o'rinni egallab, ularning atrofidagi manzaralar bilan uyg'unlik yaratilgan. Kompozitsiya simmetrik va ko'rkam tarzda qurilgan. Asarda daraxtlar va gullar orqali tabiat va ilohiy muhit birlashtirilgan. Asarda ranglar uyg'unligi vizual ta'sirni kuchaytiradi. Krishnaning ko'k rangli teni ilohiylikni, Radxaning qizil kiyimi esa muhabbat va tug'yonni ifoda etadi. Tabiat manzaralaridagi yashil va oq ranglar tasvirga hayotiylik va sukunat qo'shgan. Asarning har bir elementi yuqori darajada detalizatsiyalangan. Krishna va Radxaning yuz ifodalari, kiyimlarining naqshlari, daraxtlar va gullar aniqlik bilan

tasvirlangan. Bu detallar asarga chuqur mazmun va estetik nafislik bag'ishlaydi. Krishna va Radxaning birga turgani ilohiy muhabbatni ifodalaydi. Ularning orasidagi hayajon va birdamlik inson va ilohiylikning uyg'unligini ramziy tarzda yoritgan.

“Vasantika” nomli ikkinchi asarda rassom hind ayol qahramon tabiat qo'ynida tasvirlangan (*29-rasm*). Uning o'ziga xos vizual xususiyatlarini badiiy tahlil qilish mumkin:

Ayol milliy hind sarisida tasvirlangan, u nurli, yorug' va tabiiy tashqi ko'rinishga ega. Sari rangining porloq gulgun (pink) bo'lishi uni diqqat markaziga qo'yadi. Uning ortiqcha bezaklar bilan bezatilgan bo'yin zanjiri va quloq halqalari uning madaniy an'analarga xos bo'lgan nafosatini ta'kidlaydi. Ayol tanasining holati osoyishta, boshi biroz chap tomonga egilgan holda, ruhiy xotirjamlikni ifoda etadi. Qo'li bilan daraxtga suyangan holdagi poza tabiat bilan yaqinlik hissini kuchaytiradi. Tabiat fon sifatida berilgan bo'lib, bu joyda ko'l, daraxtlar va gullar ko'zga tashlanadi. Yorug'lik pastel tonlardagi ranglar bilan uyg'unlashib, osmonda nur tarqalishini ko'rsatadi. Bu, ehtimol, kun botishi yoki tanglik vaqtidagi manzarani aks ettiradi. Oftob nurlarining suv yuzasidagi akslari tasvirga tetiklik va hayotni his qilish qo'shadi.

Ranglar sxemasi tabiiy va dramaga boy. Qahramonning gulgun libosi yashil tabiat bilan kuchli kontrast hosil qiladi. Yorug'lik va soyalar tabiatdagi har bir detalni ajratib ko'rsatadi va realizm hissini qo'shadi.

Asar realistik uslubda bo'lib, unda inson va tabiat uyg'unligi namoyon etilgan. Hind madaniyatiga xos bo'lgan nafosat, tabiatga oshno bo'lish hissi va ayol qiyofasining latofatiga urg'u berilgan. Raja Ravi Varmaning ishlari klassik realizm bilan hind an'anaviy san'atining uyg'unligini ko'rsatadi. Ushbu asarda ham ana shu uslubning ta'sirini sezish mumkin. Bu tasvir nafaqat estetik jihatdan chiroyli, balki madaniy-simvolik ahamiyatga ega asar sifatida namoyon bo'ladi. U inson va tabiat o'rtasidagi ezgulik va uyg'unlikni tarannum etadi.

Hind rangtasviri o'zining diniy syujetlari va ranglar o'yini bilan ajralib turadi. Raja Ravi Varmaning “Krishna va Radxa” asari hind rangtasvirining yuksak namunasi bo'lib, milliylik, ranglar uyg'unligi va ramziy mazmunni o'zida mujassam etgan.

28-rasm. Raja Ravi Varma.
"Krishna va Radha" 1900 y.

29-rasm. Raja Ravi Varma.
"Vasantika" 1912 y.

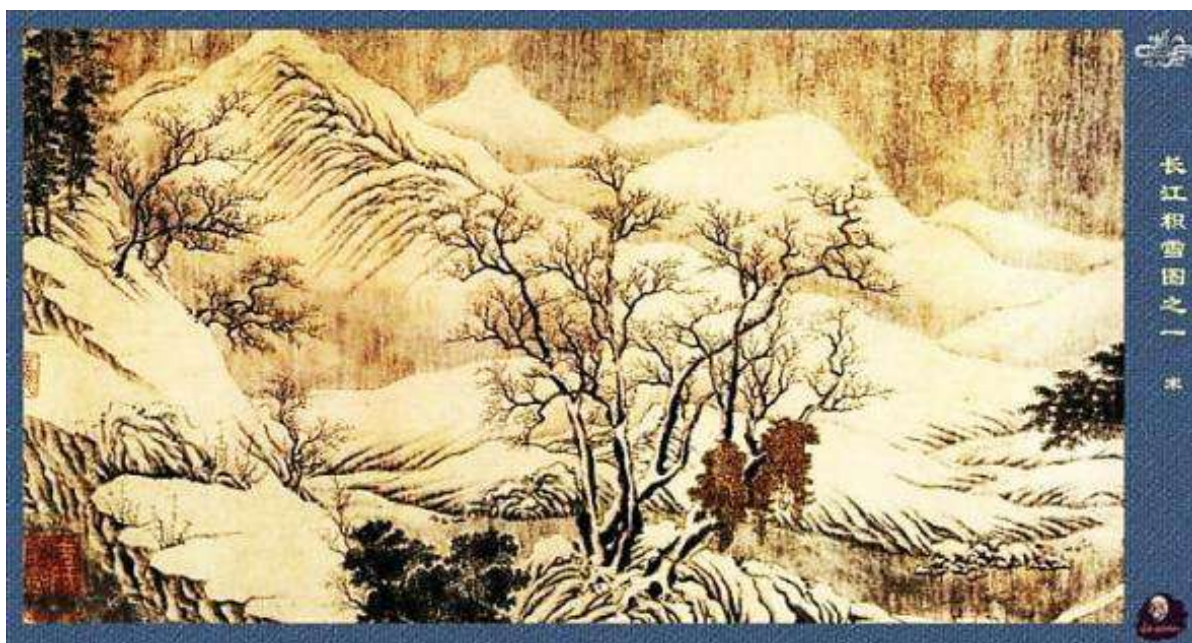
Hind rangtasviri orqali xalqning falsafiy g'oyalari, diniy e'tiqodi va estetik qadriyatlari yaqqol namoyon etilgan. Ushbu san'at nafaqat Hindiston madaniyati, balki jahon san'atining boyligi sifatida yuqori baholanadi.

30-rasm. Van Xuey. "Qadimgi rassom-ustozlar mavzusidagi manzaralar" 1677 y.

3. Xitoy rangtasviri: Tabiat va falsafa uyg'unligi. Xitoy rangtasviri jahon san'atida o'zining falsafiy mazmuni, tabiat manzaralari va ranglar uyg'unligi bilan ajralib turadi. U asosan tabiatni inson ruhiyati va falsafiy qarashlari bilan birlashtirib, estetik nafislik va chuqur ma'noga ega bo'lgan tasvirlarni yaratishga yo'naltirilgan. Bu san'at yo'nalishi daosizm, konfutsiychilik va buddizm g'oyalariga asoslangan bo'lib, tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlikni ko'rsatishga qaratilgan (30-rasm).

Xitoy rangtasvir san'atida tabiat markaziy o'rin tutadi. Asarlarda tog'lar, daryolar, daraxtlar, gullar va tabiatning turli unsurlari orqali inson va olam o'rtasidagi aloqalar ifoda etilgan. Har bir tabiat detalining ma'naviy va ramziy ma'nosi bor. Tog'lar

31-rasm. Van Vey (701-761 y.) "Qordan so'ng tog' daryosini ko'rinishi" Shoyi o'ramidan fragment. Shoyi. Tush. 759 y.

doimiylik va qudrat timsoli bo'lsa, daryolar hayot va harakat ramzi sifatida tasvirlangan. Bu elementlar orqali insonning tabiat bilan uyg'un yashash g'oyasi yoritilgan. Xitoy rassomlari keng manzaralarni, cheksiz tog' va daryolarni tasvirlash orqali tabiatning buyukligini va uning inson hayotiga ta'sirini aks ettirgan.

Xitoy rangtasvirida **tush** (siyoh) va surunkasiga surtiladigan yorug' ranglar asosiy o'rin tutadi. Rassomlar asosan tush va tabiiy bo'yoqlardan foydalangan. Tush yordamida yaratilgan asarlar

odatda **monoxrom** bo'lib, yorug'lik va soya o'yini orqali hajmlilik yaratiladi (31-rasm). Chuqurlik, kontrast va harakat tush orqali yuqori darajada ifodalanadi. Ranglar kam qo'llanilsa-da, har bir rang o'z ramziy ma'nosiga ega. Masalan, yashil tabiatning yashovchanligini, oq poklikni va xotirjamlikni, ko'k esa osmonning cheksizligini ifodalaydi.

32-rasm. Van Si Men “Ming li chaqirimigacha bo'lgan tog'lar”. 1113 y.

33-rasm. Gu Kaychji. “Lo daryosi parisi” IV asr.

Qadimgi Xitoy rangtasvir asarlari chuqur falsafiy mazmunga ega. Xitoy rangtasvirida tabiat inson hayotining ajralmas qismi sifatida tasvirlanadi. Rassomlar o'z asarlari orqali tabiatning ilohiyligi va uning inson ruhiyatiga ta'sirini namoyon etadi.

Daosizm g'oyalari asosida yaratilgan asarlarda inson va tabiatning uyg'unligi, tabiatdagi harakat va tiklanish jarayonlari ifoda etilgan. Buddizm falsafasiga ko'ra, tabiat orqali inson ma'naviy ravishda yuksaladi. Asarlarda to'liq inson daryolar, cheksiz tog'lar orqali insonning ruhiy tiklanishi va hayot haqidagi fikrlari aks ettirilgan.

Gu Kaychjining “Lo daryosi parisi” asari Xitoy san'atining klassik an'analarini ifoda etuvchi muhim yodgorlik hisoblanadi. Asar IV asrda yaratilgan bo'lib, tangut san'atiga xos yozuv va tasvir uyg'unligi bilan ajralib turadi. Asarda Lo daryosi parisi bilan bog'liq afsonaviy hikoya tasvirlangan bo'lib, asosiy mavzulardan biri inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatdir. Asar gorizontaal svitok shaklida yaratilgan bo'lib, bu Xitoy an'anaviy rangtasviriga xos ko'rinishdir. Rasmdagi kompozitsiya personajlarning harakatlari orqali rivojlanuvchi hikoyani ochib beradi. Ular har biri alohida sahnalarda, o'zaro muloqotlarida ko'rsatiladi. Kompozitsiyada personajlar va tabiiy muhit o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ko'zga tashlanadi.

Gu Kaychjining “Lo daryosi parisi” asarida personajlar nafis va badiiy ishlov berilgan qiyofada tasvirlanib, yengil kiyimlari orqali fazo va harakat hissi yaratilgan. Pari obrazi qizil lentalar va ruhoniylar kiyimlari bilan afsonaviylikni kuchaytiradi. Fonda oddiy, yoritib ko'rsatilmagan daryo va tog'lar tabiiylikni ta'kidlaydi va e'tiborni personajlarga qaratadi. Asar tushning qora va qizg'ish loyqasi orqali yaratilib, tabiiy, yorqin bo'lmagan ranglar bilan ishlangan. Yozuvlar va muhrlar uning janr xususiyatlari va estetik ahamiyatini yanada boyitadi.

Asardagi asosiy ma'no **inson, tabiat va ilohiylik** o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. “Lo daryosi parisi” qadimgi afsonaviy hikoyalarning simvoli bo'lib, yozuvlarda bu hikoyalarning mazmunini aniqroq tushuntirish uchun sharhlar berilgan. Qizil lentalar va yengil kiyimlarning ifodalari ruhiy yengillik va ma'naviy ozodlikni ko'rsatadi.

Gu Kaychjining “Lo daryosi parisi” asari Xitoy klassik san'atining badiiy g'oyalari va estetik prinsiplarining yorqin namunasi hisoblanadi. Bu asar nafaqat rasmchilik san'atini, balki insoniy qadriyatlar va tabiatga bo'lgan munosabatlarni ham o'zida mujassam etgan.

Xitoy rangtasviri tabiat va falsafa uyg'unligiga asoslangan bo'lib, inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni estetik jihatdan ifoda etadi. Gu Kayjining "Lo daryosi parisi" asari Xitoy rangtasvirining yuksak namunasi bo'lib, falsafiy mazmun, tabiat go'zalligi va texnika uyg'unligini o'zida mujassam etgan. Xitoy rangtasviri orqali xalqning falsafiy qarashlari, estetik qadriyatlari va tabiatga bo'lgan hurmati yaqqol namoyon bo'ladi. U jahon san'atida cheksizlik va ichki sukunat hissini uyg'otuvchi buyuk meros sifatida qolgan.

Xulosa.

Osiyo rangtasviri madaniy, diniy va estetik boyliklarga asoslangan bo'lib, uning asosiy yo'nalishlari har bir mintaqaning o'ziga xos falsafiy va san'at an'alarini aks ettiradi. Hind rangtasviri o'zining ranglar uyg'unligi va mifologik syujetlari bilan ajralib tursa, Xitoy rangtasviri tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlikni chuqur falsafiy mazmunda ifodalaydi. Raja Ravi Varma va Gu Kaychjining asarlari milliy xususiyatlar va estetik qadriyatlarning mukammal namunasi bo'lib, jahon san'atining boyligiga hissa qo'shgan. Osiyo rangtasviri orqali insonning tabiatga munosabati, falsafiy tushunchalari va estetik didi ayon bo'ladi. U nafaqat tarixiy ahamiyatga, balki zamonaviy san'at uchun ilhom manbai sifatida ham qimmatlidir.

Nazorat savollari:

1. Osiyo rangtasviri tarixiy rivojlanish bosqichlariga qanday xos xususiyatlar kirgan?
2. Hind rangtasviridagi asosiy diniy syujetlar va ularning ramziy ma'nosini tushuntiring.
3. Hind rangtasvirida ranglar o'yini qanday ahamiyatga ega?
4. Rajastan, Mog'ul va Dekkan maktablari o'rtasidagi asosiy farqlar nimalardan iborat?
5. Xitoy rangtasvirida tabiat va inson uyg'unligi qanday namoyon bo'ladi?
6. Xitoy rangtasvir asarlarida tush texnikasining ahamiyatini tushuntiring.
7. Gu Kaychjining "Lo daryosi parisi" asaridagi asosiy g'oyalar va badiiy prinsiplar nimalardan iborat?

8. Osiyo rangtasviri jahon san'atiga qanday ta'sir ko'rsatgan?

Ijodiy topshiriq: Osiyo mamlakatlarining rangtasvir san'ati bo'yicha taqdimot tayyorlang. Unda hech bo'lmaganda ikki xil davrdagi (ilk davrlar va zamonaviy) san'at asarlarini taqqoslab tahlil qiling. Rassomlarning uslublari va rang yechimlari orqali ularning o'ziga xosligini aniqlab, o'z fikrlaringizni qo'shing.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

✚ <https://youtu.be/iXWHiWzLYzw> — *Fine Arts — Ancient Chinese Art*

✚ [History of Asian art](#) - *History of Asian art.*

✚ https://en.wikipedia.org/wiki/Mughal_painting - *Mughal painting.*

1.4-§

O'zbekiston hududida rangtasvir san'atini kelib chiqishi va shakllanishi.

Reja: 1. Qadimgi davrda rangtasvirning ilk namunalari. 2. Markaziy Osiyo rangtasviri: Miniatyura maktablari va milliylik. 3. Kamoliddin Behzod va uning ijodiy merosi. 4. Zamonaviy davrda O'zbekiston rangtasviri.

Tayanch iboralar: Afrosiyob, Varaxsha, qadimgi devor rasmlari, Turon madaniyati, miniatyura san'ati, Hirot maktabi, Buxoro maktabi, Samarqand maktabi, Kamoliddin Behzod, milliylik, Temuriylar davri, Shohnoma, Xamsa, zamonaviy rangtasvir, ijtimoiy realizm, mustaqillik davri rassomlari, milliy qahramonlar, zamonaviy texnikalar.

1. Qadimgi davrda rangtasvirning ilk namunalari.
O'zbekiston hududida rangtasvir san'ati uzoq tarixga ega bo'lib,

uning ilk namunalari qadimgi madaniy izlarda namoyon bo'ladi. Qadimgi Afrosiyob va Varaxsha devor rasmlari, shuningdek, Turon madaniyatidagi badiiy an'analar bu san'atning ilk qadamlari haqida qimmatli ma'lumot beradi.

O'rta Osiyoning qadimgi rangtasvir san'atiga oid namunalar orasida Afrosiyob va Varaxsha devoriy rasmlari yorqin misol bo'la oladi. Devor tasvirlari Markaziy Osiyodagi qadimgi madaniy va ijtimoiy hayotning muhim qismini aks ettirgan. Ular o'sha davrdagi ijtimoiy munosabatlar, diniy marosimlar va siyosiy voqealar haqida badiiy ma'lumot beradi.

Afrosiyob devor rasmlari (Samarqand): Afrosiyob devor tasvirlari VII asrga oid bo'lib, ularda podshohlar hayoti, diplomatik uchrashuvlar va bayramlar tasvirlangan (34-rasm). Tasvirlarda hayvonlar, o'simliklar va insonlar go'zal detallar bilan tasvirlangan. Afrosiyobda topilgan devor tasvirlari asosan podshohlar hayoti, diplomatik uchrashuvlar, harbiy yurishlar va bayramlarni aks ettiradi. Masalan, Sug'd podshohining elchilarni qabul qilishi va turli marosimlarning manzaralari tasvirlangan. Rasmlarda odamlar, hayvonlar va tabiat unsurlari mayda detallarigacha aniq ifodalangan. Tasvirlardagi kompozitsiyada ranglar uyg'unligi va qahramonlar harakatlarining tabiiyligi yaqqol namoyon bo'ladi. Afrosiyob devor rasmlari nafaqat Sug'd madaniyatining san'at sohasidagi yutuqlarini, balki Turon hududidagi badiiy an'analarning chuqur asoslarini ham ko'rsatadi.

34-rasm. Janubiy devor. Ixshid Varxumon boshchiligida o'zidan oldingi Shishpir sharafiga dafn marosimi.

Varaxsha devoriy tasvirlari (Buxoro): Varaxsha qal'asidagi devoriy rasmlar eramizning VI–VII asrlariga mansub bo'lib, ular Buxoro hududidagi saroy madaniyati va shohona hayotni aks ettiradi. Asarlarda chuqur rang ohanglari, mayda detallarigacha

aniq ishlangan tasvirlar hamda diniy-majoziy mazmun namoyon bo'ladi (35-rasm). Devor tasvirlari Markaziy Osiyodagi qadimgi madaniy rivojlanishning o'ziga xos qirralarini yoritib bergan. Tasvirlarda podshohlar, hayvonlar va mifologik qahramonlar ishtirok etadi. Varaxsha tasvirlari o'ziga xos ranglar gammasi va mayda detallarigacha aniq ishlanishi bilan ajralib turadi. Ularda asosan qora, qizil, qo'ng'ir va yashil ranglar qo'llanilgan. Tasvirlarda harakat dinamikasi va shaxslarning ifodalariga katta e'tibor berilgan. Varaxsha devor rasmlari Turon hududidagi badiiy rivojlanishning yuqori darajasini ko'rsatib, qadimgi rassomlar san'atining ulkan merosini namoyon etadi.

35-rasm. Varaxshaning Qizil zali rasmidan parcha.

Qadimgi Afrosiyob va Varaxsha devor rasmlari, shuningdek, Turon madaniyatidagi badiiy an'analar O'zbekiston hududida rangtasvir san'atining ilk qadamlari haqidagi qimmatli ma'lumot manbai hisoblanadi. Bu asarlar nafaqat madaniy merosimiz bo'lib, balki badiiy san'atning tarixiy rivojlanishini ham yorqin aks ettiradi.

2. Markaziy Osiyo rangtasviri: Miniatyura maktablari va milliylik.

Markaziy Osiyo rangtasviri jahon madaniyatida o'ziga xos estetik va badiiy o'rin tutib, uning muhim qismi miniatyura san'ati

va milliylik an'analari bilan boyitilgan. Miniatiyura san'ati kichik o'lchamdagi tasvirlar orqali tarixiy voqealarni, mifologik rivoyatlarni va milliy madaniy merosni aks ettirgan. Bu yo'nalish, ayniqsa, Temuriylar davrida rivojlanib, milliy san'atning yuksak namunasi sifatida namoyon bo'ldi.

Miniatiyura san'ati qo'lyozma kitoblarni bezash uchun yaratilgan bo'lib, u yuqori darajada mayda detallarigacha ishlangan kompozitsiyasi, ranglarning uyg'unligi hamda syujetlarning ramziylik bilan boyitilgani bilan ajralib turadi. Miniatiyura san'atida har bir tasvir nafaqat estetik, balki falsafiy va ma'naviy ahamiyatga ega.

Miniatiyura san'atining asosiy xususiyatlari:

✚ **Kompozitsiya:** Simmetriya va shakllarning uyg'unligi, detallarga alohida e'tibor.

✚ **Ranglar:** Ramziy qiymatga ega bo'lgan yorqin va jonli ranglar.

✚ **Syujetlar:** Mifologik rivoyatlar, tarixiy voqealar va tabiat manzaralari.

Markaziy Osiyo miniatiyura san'ati o'zining yuksak badiiy darajasi va milliylikni saqlagan holda shakllangan ijodiy maktablari bilan ajralib turadi. Hirot, Buxoro va Samarqand maktablari bu san'atning rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan.

Hirot maktabi XV asrda yuksalish davrini boshdan kechirdi, u Temuriylar davrida rivojlangan bu maktab miniatiyura san'atining eng yuksak namunasini namoyon etgan. Asarlar mayda detallarigacha ishlanishi, kompozitsiya muvozanati va ranglar uyg'unligi bilan mashhur. Kamoliddin Behzodning ijodi Hirot maktabida yuqori darajada rivojlanib, uning asarlari jahon san'atining buyuk durdonalari sifatida tan olingan.

Samarqand maktabi Temuriylar poytaxtida shakllangan bo'lib, maktab milliylikka ko'proq urg'u berib, tabiat manzaralari va xalq hayotini ifoda etgan bo'lib, Amir Temur va uning avlodlari hukmronligi davrida shakllangan. Miniatiyuralar asosan ilmiy va tarixiy asarlarga illustratsiyalar sifatida yaratilgan. Ushbu maktabdagi asarlarda tabiat manzaralari, inson faoliyati hamda arxitektura sahnalari ko'p uchraydi.

Buxoro maktabi asosan diniy syujetlar va mifologik mavzularni ifoda etishga ixtisoslashgan bo'lib, miniatyuralarida ranglar gammasi juda yorqin va detalizatsiya yuqori darajada bo'lgan. Simmetrik kompozitsiyalar va tabiiylik asosiy xususiyatlardan biri hisoblanadi.

Mahalliy an'analar va islomiy motivlar uyg'unligida yaratilgan miniatyuralar bilan tanilgan. Unda arxitektura va geometriyalik detallar ustunlik qilgan.

3. Kamoliddin Behzod va uning ijodiy merosi. Kamoliddin Bekzod (1455–1535) Markaziy Osiyo miniatyura san'atining buyuk namoyondasi bo'lib, u Hirot maktabining yetakchi vakili hisoblanadi, uning ijodi Hirot maktabida yuksalishning eng yuqori cho'qqisiga yetgan.

Behzodning asarlari o'ziga xos realistik detallar, personajlarning ruhiy kayfiyati va tabiat manzaralari bilan ajralib turadi. Uning kompozitsiyalari simmetrik va chuqur mazmunli bo'lib, har bir element o'zaro uyg'un tarzda aks ettirilgan.

36-rasm. K.Behzod. Iskandar va yetti donishmand. 1495-1496 yillar Britaniya kutubxonasi.

37-rasm. K. Behzod. "Al-Xavarnaq qasrining qurilishi", 1495–1496-yillar. Britaniya kutubxonasi.

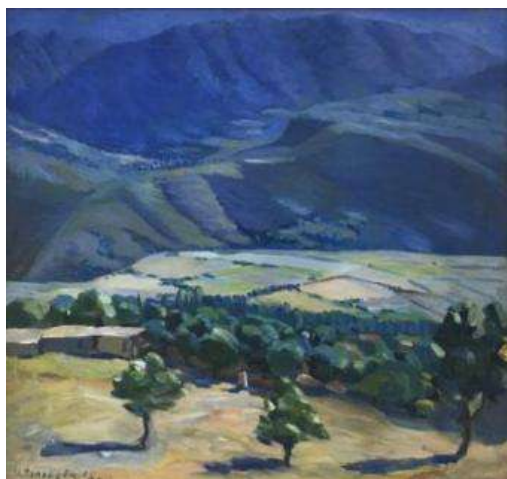
Behzodning “Shohnoma” va “Xamsa” kabi buyuk asarlarga yaratgan miniatyuralari tarixiy, mifologik va diniy syujetlarning realistik va yuqori badiiy darajada tasvirlanishini ko’rsatadi. Uning asarlarida ranglar gammasi tabiiy va jozibali bo’lib, har bir personaj o’z individualligini saqlaydi. Miniatyuralari detallarga alohida e’tibor, kompozitsiya muvozanati va milliylik elementlari bilan boyitilgan. Bekzodning asarlari tarixiy voqealarni va mifologik syujetlarni estetik jihatdan yuksak darajada ifoda etgan.

Kamoliddin Bekzodning **“Iskandar va yetti donishmand”** asari miniatyura san’atining yuksak namunasi hisoblanadi (36-rasm). Bu asar Nizomiy Ganjaviyning “Xamsa” eposiga ishlangan bo’lib, u Iskandar va yetti donishmand o’rtasidagi muloqotni ifoda etadi.

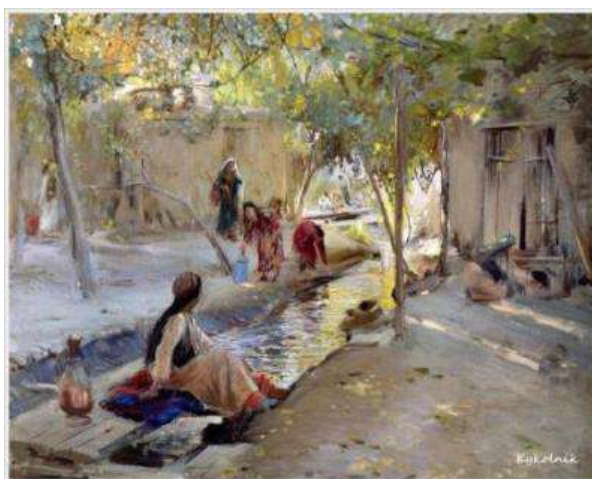
Asarning kompozitsiyasi o’ta simmetrik va uyg’un. Iskandar markaziy o’rinda tasvirlangan bo’lib, uning atrofida yetti donishmand joylashtirilgan. Har bir donishmandning kiyim-kechagi va turli harakatlari o’ziga xos xususiyatga ega. Atrofdagi manzaralar va fon elementlari muloqotning tantanaviy va ilmiy muhitini ko’rsatadi. Asarda ranglar juda yorqin va jonli qo’llangan. Iskandarning kiyimidagi oltin va qizil ranglar uning qudrat va hokimiyat ramzi ekanini ko’rsatsa, donishmandlar kiyimining ranglari ularning diniy va falsafiy bilimlarini ifoda etadi. Fon uchun yashil va ko’k ranglarning muloyim o’tishlari orqali manzaralarga chuqurlik bag’ishlangan. Asardagi har bir detal yuqori darajada aniqlik bilan yaratilgan. Iskandarning qiyofasi, donishmandlarning yuz ifodalari va qo’llarining harakatlari orqali ularning shaxsiy xususiyatlari aks ettirilgan. Arxitektura elementlari va tabiat detallari, xususan, gullar va daraxtlar, kompozitsiyaga estetik nafislik qo’shgan. Asarda har bir element ramziy ma’noga ega. Iskandarning markazda joylashishi uning yetakchi rolini ifodalasa, yetti donishmandning yon-atrofdagi bo’lishi bilim va aql-idrokning ahamiyatini ko’rsatadi. Kamoliddin Bekzodning ushbu asarida **milliylik ramzlari** yaqqol namoyon bo’lgan. Miniatyuradagi kiyim-kechaklar, me’moriy elementlar va tabiat detallari Markaziy Osiyo madaniyati va an’analarini aks ettirgan (37-rasm). Asardagi ranglar va shakllar uyg’unligi xalqning estetik qadriyatlari bilan uyg’unlashib, milliylikni yuksak darajada namoyish etadi.

Markaziy Osiyo rangtasvirida miniatyura san'ati milliy madaniyat va estetik boylikni namoyon etgan. Kamoliddin Bekzodning «Iskandar va yetti donishmand» asari nafaqat miniatyura san'atining yuksak namunasi, balki Markaziy Osiyo madaniyati va milliylikining timsoli sifatida muhim ahamiyatga ega. Ushbu asar miniatyura san'ati orqali tarixiy va ma'naviy merosni saqlashda katta hissa qo'shgan.

4. Zamonaviy davrda O'zbekiston rangtasviri. XX asrda rangtasvirda ijtimoiy realizm asosiy yo'nalish sifatida rivojlandi. Bu uslubda mehnatkashlar hayoti, sanoat inshootlari va ijtimoiy hodisalar aks ettirilgan. Asarlarda shaxslar qahramonlik kayfiyatida va ijtimoiy turmush bilan bog'liq holda tasvirlangan.

**38-rasm. Tansiqboyev O'.
"Moviy manzara" 1934 y.**

**39-rasm. Benkov P. "Ariq
bo'yida" 1947 y.**

XX asrda o'zbek rangtasvirida shahar manzaralari, paxtakorlar mehnati va sanoat sahnalari keng ko'rsatilgan. Masalan, rassom O'rol Tansiqboyev va Pavel Benkov asarlari bunday yo'nalishning klassik namunalari hisoblanadi (38-39-rasm).

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng milliy qadriyatlarni tiklash va rangtasvirda an'anaviy elementlarni qayta ifoda etish jarayonlari kuchaydi. Mustaqillik davrida rassomlar tarixiy va milliy mavzularni qayta yoritishga urg'u berdilar. Qadimiy shaharlar manzaralari, milliy o'yinlar, urf-odatlar va

me'moriy ob'ektlar asosiy mavzulardan biriga aylandi. Bahodir Jalolov va Javlon Umarbekov asarlarida milliylik va modernizm uyg'unlashgan holda ko'rinish topgan (40-41-rasm).

Milliy qahramonlar, Amir Temur, Ulug'bek va boshqa tarixiy shaxslarning obrazlari rangtasvir san'atida qayta ifoda etildi. Diniy mazmunli asarlar, masalan, maqbaralar va masjidlar manzaralari keng tasvirlandi. Mustaqillik davrida rangtasvirda milliy an'analar saqlangan holda, zamonaviy texnikalar va ranglar kombinatsiyasi orqali ijod qilish rivojlandi.

Hozirgi kunda O'zbekiston rassomlari milliylik va zamonaviy yo'nalishlarni uyg'unlashtirgan holda yangi asarlar yaratmoqda. Zamonaviy asarlarda milliy kiyimlar, urf-odatlar, me'moriy yodgorliklar, qishloq manzaralari va xalq hayoti markaziy o'rin tutmoqda. Rassomlar o'z ijodlarida milliy ornamentlar, tarixiy ramzlar va ranglar uyg'unligini namoyon etishga urinmoqda. Zamonaviy rangtasvir texnikalar va materiallari, aralash texnika, yangi kompozitsion yondashuvlar qo'llanilmoqda. Rassomlar asarlarida insonning ichki his-tuyg'ularini, murakkab kayfiyatlarni ranglar va teksturalar orqali ifodalaydi.

**40-rasm. Jalolov B. "Usta kulol
M.Rahimov portreti"
1982 y.**

**41-rasm. Umarbekov J.
"Qovun bozorida"
2002 y.**

Zamonaviy O'zbekiston rangtasviri turli davrlarning ta'sirini o'z ichiga olgan holda, milliylik va zamonaviylikni muvaffaqiyatli

uyg'unlashtirdi. XX asr davrida ijtimoiy realizm va sanoat mavzulari asosiy o'rin tutgan bo'lsa, mustaqillik davrida milliylikni tiklashga alohida e'tibor qaratildi. Zamonaviy rassomlar milliy an'analarni saqlagan holda, rangtasvirda yangi texnikalar va g'oyalarni qo'llab, san'atda yangi bosqichni shakllantirmoqda.

Xulosa.

O'zbekiston hududida rangtasvir san'ati qadimgi Afrosiyob va Varaxsha devor rasmlaridan boshlanib, miniatyura san'ati orqali yuksak cho'qqilarga erishgan. Kamoliddin Behzodning ijodi Markaziy Osiyo miniatyura san'atining eng yuksak namunasini namoyon etgan. XX asrda ijtimoiy realizm asosiy yo'nalish sifatida shakllanib, mehnatkashlar va ijtimoiy hayot mavzulariga e'tibor qaratilgan. Mustaqillik davrida milliylik tiklanib, tarixiy va madaniy merosga bag'ishlangan asarlar yaratildi. Zamonaviy davrda rassomlar milliylikni saqlagan holda, zamonaviy texnikalar va uslublardan foydalanib, yangi ijodiy yondashuvlarni shakllantirishda davom etmoqdalar. O'zbekiston rangtasviri milliy an'analar va zamonaviylik uyg'unligida rivojlanib, milliy san'atning boy merosini saqlab qolish va uni yanada boyitishga xizmat qilmoqda.

Nazorat savollari:

1. Afrosiyob va Varaxsha devor rasmlarining asosiy xususiyatlari va ularning ahamiyati nimalardan iborat?
2. Turon madaniyatidagi rangtasvir an'analari qanday xususiyatlarga ega bo'lgan?
3. Markaziy Osiyo miniatyura san'atidagi asosiy maktablar qanday rivojlangan?
4. Kamoliddin Behzodning ijodi va miniatyura san'atidagi hissi nimalarda ko'rinadi?
5. Samarqand, Buxoro va Hirot maktablari o'rtasida qanday o'xshashlik va farqlar bor?
6. XX asrda O'zbekiston rangtasvirida ijtimoiy realizm qanday namoyon bo'lgan?
7. Mustaqillik davrida rangtasvirda milliylik qanday qayta shakllangan?

8. Zamonaviy O'zbekiston rangtasvirida milliy va zamonaviy yo'nalishlarning uyg'unlashuvi qanday amalga oshirilmoqda?

Mustaqil ijodiy topshiriq: O'zbekiston rangtasviri tarixidagi Qadimgi Afrosiyob yoki Varaxsha devor tasvirlari, Kamoliddin Behzodning miniatyuralari yoki Temuriylar davridagi ilmiy asarlarni bezatish san'ati mavzularidan birini tanlab, tahliliy ish yozing. Asarning badiiy xususiyatlari, ranglar gammasi, ramziy ma'nosi va uning o'sha davr ijtimoiy hayoti bilan bog'liqligini yoritib. Zamonaviy o'zbek rangtasvirida ushbu davrning estetik va madaniy ta'sirini tushuntiring. Agar imkoniyat bo'lsa, mavzuga bog'liq vizual eskiz yarating yoki g'oyani tasvirlovchi loyiha ishlab chiqing. Natijalarni yozma shaklda taqdim qiling.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

✚ <https://youtu.be/8x9ddugMilo> — *3D reconstruction of frescos on the ancient settlement Afrosiab, Samarkand, Uzbekistan.*

✚ <https://youtu.be/4jTPoa3LgfU> — *The State Museum of Arts in Tashkent, Uzbekistan.*

✚ <https://tarix.sinaps.uz/hodisa/kamoliddin-behzod/> — *Kamoliddin Behzod.*

1.5-§

Rangtasvir asarini bajarishda g'oya va kompozitsiyaning o'rni va ahamiyati.

Reja: 1. G'oyaning rangtasvirdagi roli va uning tasviriy ifodasi. 2. Kompozitsiya: mazmun va shakl uyg'unligi. 3. Tarixiy asarlarda g'oya va kompozitsiya (Diyego Velaskes "Breda qal'asi"). 4. Diniy mavzularda g'oya va kompozitsiya (A.Ivanov "Isoning xalqqa

ko'inishi") 5. Zamonaviy rangtasvirda g'oya va kompozitsiya (J.Umarbekov "Ongli inson")

Tayanch iboralar: g'oya, kompozitsiya, rangtasvir, mazmun va shakl uyg'unligi, tarixiy asarlar, diniy mavzular, zamonaviy rangtasvir, dinamika, ranglar uyg'unligi, detallar, markaziy element, insonparvarlik, ma'naviy qidirishlar, milliylik, falsafiy va estetik qiymat.

1. G'oyaning rangtasvirdagi roli va uning tasviriy ifodasi. Rangtasvir san'atida g'oya asosiy o'rin tutadi, chunki u asarning ma'naviy va badiiy asosini tashkil etadi. G'oya orqali rassom o'z fikrlarini, tuyg'ularini va ko'zlangan estetik maqsadlarini tomoshabinga yetkazadi. Bu jarayon asarning detallari, ranglar uyg'unligi va kompozitsiyasi orqali vizual tarzda namoyon bo'ladi. G'oya rangtasvir asarini yaratish jarayonida markaziy mavqega ega. Rassom g'oyani tanlash orqali o'z asarida qanday mazmunni aks ettirishini belgilaydi.

Rassom g'oya orqali asarning **umumiy mazmunini**, yo'nalishini, shakl va ranglarning o'zaro uyg'unligini belgilaydi. Asarning dinamikasi, syujetli yoki abstrakt bo'lishi aynan g'oyaga bog'liq.

G'oyaning asosiy vazifalari asarning ma'naviy mohiyatini shakllantirish, tomoshabinni fikrlashga, his-tuyg'ularni anglashga va ularni analiz qilishga undash. Masalan, tarixiy asarlarda g'oya ko'pincha voqealarning ahamiyatini namoyon qilish bo'lsa, diniy asarlarda ma'naviy tushunchalarni aks ettirish ustuvor bo'ladi.

Rangtasvirda g'oya orqali tomoshabinga **emotsional va ma'naviy** xabar yetkaziladi. G'oya rassom bilan tomoshabin o'rtasidagi muloqotni ta'minlaydi. Bu muloqot asar orqali emotsional, ma'naviy yoki intellektual darajada amalga oshiriladi. G'oya, ko'pincha, ranglar, shakllar va detallar orqali tomoshabinning **his-tuyg'ularini** uyg'otadi. Rassom g'oya orqali quvonch, qayg'u, xavotir yoki shodlik tuyg'ularini yoritishi mumkin.

Diniy yoki falsafiy mavzularda g'oya insonning **ruhiy holatini** namoyon qiladi. Masalan, Aleksandr Ivanovning "Isoning xalqqa

ko‘rinishi” asaridagi g‘oya tomoshabinga ma’naviy qudrat va tug‘ilish g‘oyasini yetkazadi.

G‘oya orqali asar **ijtimoiy hodisalar**, munosabatlar yoki muammolar haqida xabar beradi. Javlon Umarbekovning asarlarida milliylik g‘oyasi asosiy o‘rin tutib, xalq madaniyati va qadriyatlari yoritiladi.

Ranglar va detallar g‘oyaning vizual tarzda ifodalanishida muhim o‘rin tutadi. Ularning to‘g‘ri qo‘llanilishi asarning umumiy kayfiyati va mazmuniga xizmat qiladi. Ranglar g‘oyaning asosiy mazmunini aks ettiradi. Masalan, qizil rang quvvat va qahramonlikni, ko‘k rang osoyishtalik va tinchlikni ifodalaydi. Masalan, Diyego Velaskesning “Breda qal’asi” asarida qizil va qora ranglar g‘alaba va drammatizmni ko‘rsatadi. Asardagi detallar g‘oyani chuqurroq tushunishga yordam beradi. Qahramonlarning yuz ifodalari, qo‘l harakatlari va fonidagi elementlar g‘oyani boyitadi. Ivanovning asarida personajlarning joylashuvi va yuz ifodalari asosiy g‘oya — muqaddas inson va xalq o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi.

G‘oyani aks ettirishda **syujetning qismlari va kompozitsiyadagi dinamika** asosiy rol o‘ynaydi. Masalan, Javlon Umarbekovning “Ongli inson” asarida detallar va ranglar orqali insonning ichki dunyosi chuqurroq tushuntiriladi.

G‘oya rangtasvir asarining markaziy mazmunini tashkil etar ekan, u rassom va tomoshabin o‘rtasidagi muloqotni ta’minlaydi. Ranglar, detallar va kompozitsiya g‘oyani tasviriy va emotsional jihatdan boyitadi. Har bir muvaffaqiyatli asar g‘oyaning to‘g‘ri tanlanganligi va uning chuqur ma’naviy mazmun bilan to‘ldirilganligi orqali yuksak qadriyatlarga ega bo‘ladi.

2. Kompozitsiya: Mazmun va shakl uyg‘unligi. Kompozitsiya rangtasvir asarining umumiy ko‘rinishi va mazmunini tashkil etadigan asosiy unsurdir. Asarning tuzilishi, detallarning joylashuvi va elementlar o‘rtasidagi uyg‘unlik kompozitsiya orqali namoyon bo‘ladi. Rassom kompozitsiya vositasida o‘z g‘oyasini tomoshabinga yetkazadi, syujetni dinamik va hayotga yaqin tarzda tasvirlaydi.

Kompozitsiya asarning **umumiy tuzilishi** va **estetik uyg‘unligini** ta’minlaydi. Rassom kompozitsiya vositasida

mazmunni shakl va ranglar orqali tasviriyl tarzda ifoda etadi. Kompozitsiya **mazmun va shaklni** o'zaro uyg'unlashtirib, asarning estetik qiymatini oshiradi. Asarda har bir element o'zaro bog'liq bo'lib, asosiy g'oyani ifoda etishga xizmat qiladi. Kompozitsiya orqali bo'shlik va hajm yaratilgan holda, tomoshabinning diqqati markaziy nuqtaga jalb qilinadi. Masalan, Diyego Velaskesning "Breda qal'asi" asaridagi kompozitsiya personajlarning harakat dinamikasi orqali hajmni yaratib, voqealarni haqqoniy ifodalaydi. Kompozitsiya orqali rassom tomoshabinning ko'zini muayyan yo'nalishga yetaklaydi. Buning uchun u asosiy shakllar va ranglar uyg'unligidan foydalanadi.

Kompozitsiyaning **markaziy elementi** asosiy g'oyani namoyon qiluvchi eng muhim qismi hisoblanadi. U butun asarning mazmunini to'g'ri tushunish uchun kalit vazifasini bajaradi. Rassom kompozitsiyada markaziy elementni aniqlab, uni boshqa detallar bilan uyg'unlashtiradi. Markaziy element ko'pincha asosiy g'oyani yoki qahramonni ifodalaydi. Uning o'lchami, ranglari va joylashuvi tomoshabinning diqqatini jalb qilish uchun ahamiyatlidir. Masalan, A.Ivanovning "Isoning xalqqa ko'rinishi" asarida Iso alohida yorug'lik bilan ta'kidlangan bo'lib, u butun kompozitsiyaning markaziy elementi hisoblanadi. Fon detallari markaziy elementni qo'llab-quvvatlab, uning ma'nosini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi.

Syujet kompozitsiya orqali real hayotning ko'rinishlarini va harakatni ifodalashda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. **Dinamika va harakat** elementlari asarning jonliligini ta'minlaydi. Dinamika orqali asardagi voqealar yoki harakatlari haqiqiylik hissini uyg'otadi. Masalan, Diyego Velaskesning asarlaridagi personajlarning harakatlari syujetning jonli va ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi. Kompozitsiya elementlari tabiiy va hayotga yaqin tarzda joylashtirilganida, tomoshabin voqealarga chuqurroq kirib borish hissini hosil qiladi. Asardagi har bir detal syujetni boyitishga xizmat qiladi. Personajlarning joylashuvi, ularning harakatlari va o'zaro munosabatlari voqea tafsilotlarini yaqqolroq ko'rsatadi. Javlon Umarbekovning "Ongli inson" asaridagi kompozitsiyada harakatsiz holatdagi personajlar orqali murakkab ruhiy jarayonlar va g'oyalar aniq aks ettirilgan.

Kompozitsiya rangtasvir asarini yaratishda g'oyani tasviriy tarzda ifodalash uchun asosiy vosita hisoblanadi. Markaziy elementlarning to'g'ri tanlanganligi va ularning boshqa detallar bilan uyg'unligi asarning emotsional va ma'naviy ta'sirini oshiradi. Dinamika va syujet orqali kompozitsiya asarni jonli, hayotga yaqin va tomoshabin uchun qiziqarli qiladi. Kompozitsiyaning mohirona qo'llanilishi badiiy asarning estetik qiymati va ma'naviy ahamiyatini belgilab beradi.

3. Tarixiy asarlarda g'oya va kompozitsiya Diyego Velaskes "Breda qal'asi" (1634–1635) misolida.

Tarixiy rangtasvir asarlari o'tgan voqealarni tasviriy ifoda etish orqali g'oya va estetik mohiyatni tomoshabinga yetkazadi. Bu asarlarda g'oya asosiy mazmunni belgilasa, kompozitsiya uning tasviriy ifodasi va syujetni dinamik aks ettirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Diyego Velaskesning **"Breda qal'asi" (1634–1635)** asari tarixiy voqealarni ijodiy qayta talqin qilishda g'oya, dinamika va yorug'likning uyg'unligini yaqqol ko'rsatuvchi buyuk durdonalardan biri hisoblanadi. Asar hajmi 307x367 sm. Moybo'yoq bilan matoga ishlangan kartina (42-rasm).

42-rasm. Diyego Velaskes "Breda qal'asi". 1634–1635 y.

“Breda qal’asi” asari Velaskesning Ispaniya Qiroli Filipp IV buyurtmasiga binoan yaratilgan bo’lib, u Ispaniyaning 1625 yilda Niderlandiyaga qarshi qo’lga kiritgan muhim g’alabasini tasvirlaydi. Asar g’oyasi harbiy kuchni, g’alabaning shon-shuhratini va shu bilan birga insoniy munosabatlarni aks ettirishga qaratilgan. Asarda g’alaba qaxramonlikka qaratilgan bo’lsa-da, Velaskes uni insonparvarlik ruhida namoyon qiladi. Ispaniya generali Ambrozio Spinola va Niderlandiya qo’mondoni Yustin Nassauning o’zaro hurmat va madaniy aloqalariga alohida urg’u berilgan. G’oya faqatgina harbiy yurish emas, balki ikki millat o’rtasidagi hurmat va diplomatiyani ham ifodalaydi.

Qahramonlarning yuz ifodalari va harakatlari g’oyaning mohiyatini ochib beradi. Ispaniya generalining o’ziga xos hurmat ifodasi sifatida qarshisidagi raqibning kalitini qo’ldan chiqarib olmasdan, uni muloyimlik bilan qabul qilishi g’oyaning insonparvarlik mazmunini kuchaytiradi. Asarning kompozitsiyasi dinamika va xarakterlar orqali syujetning jonli va hayotga yaqin ko’rinishini yaratadi. Asarning asosiy qismida ikki generalning o’zaro munosabati tasvirlangan bo’lib, ularning harakatlari markaziy g’oyani yoritib beradi.

Qahramonlar harakatlari syujetni jonlantirib, unga drama va emotsional ta’sir baxsh etadi. Yustin Nassauning kalitni topshirishi va Ambrozio Spinolaning uni kamtarlik bilan qabul qilishi g’alaba va mag’lubiyatning turli his-tuyg’ularini namoyon etadi. Qahramonlarning joylashuvi va holatlari harakatning aniq dinamikasini ko’rsatib, har bir personajning shaxsiy his-tuyg’ularini ifoda etadi. Yustin Nassau mag’lubiyatning og’irligini, Ambrozio Spinola esa g’alabaning insonparvarlik qirralarini taqdim etadi. Qolgan qahramonlar va harbiy fon voqeaning umumiy mazmunini yanada boyitadi.

Asarning markaziy qismidagi ikki general diqqat markazida bo’lib, qolgan personajlar syujetni to’ldiruvchi elementlar sifatida ishlangan. Bu uyg’unlik asarning umumiy dramatik va estetik qiymatini oshiradi.

Velaskes asarda yorug’lik va soya orqali qahramonlarning ichki his-tuyg’ularini va syujetning ahamiyatini kuchaytirgan. Asarning markaziy qismida yorug’lik personajlarning yuzlari va

harakatlariga tushib, ularni alohida ta'kidlaydi. Qolgan personajlar va fonda yorug'likning past darajada qo'llanilishi markaziy g'oyaga e'tiborni qaratishga xizmat qiladi.

Asarning fonidagi soyalar kompozitsiyada chuqurlik yaratib, realistik ta'sirni oshiradi. Qahramonlar orasidagi masofani aniq his qilish va voqeaning haqqoniyligini namoyon etishda soyalar asosiy rol o'ynaydi.

Yorug'lik va soyalar uyg'unligi asarning umumiy kayfiyatini shakllantirishga yordam beradi. Kalit topshirilayotgan markaziy sahna yorug'ligi bilan voqeaning dramatik quvvatini oshiradi.

Diyego Velaskesning "Breda qal'asi" asarida g'oya va kompozitsiya uyg'unligi tarixiy voqeani chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Dinamika, xarakterlar va detallar syujetni jonli aks ettirsa, yorug'lik va soya dramatik kayfiyatni kuchaytiradi. Asar tarixiy rangtasvirning buyuk namunasi sifatida madaniy merosning ajralmas qismidir.

4. Diniy mavzularda g'oya va kompozitsiya (A.Ivanov "Isoning xalqqa ko'rinishi") Diniy mavzulardagi asarlar g'oya orqali insonning ma'naviy qidirishlarini, ruhiy kayfiyatini va diniy qadriyatlarni ifodalaydi. Aleksandr Ivanovning "Isoning xalqqa ko'rinishi" (1837-1857) asari bu yo'nalishdagi buyuk durdonalardan biri bo'lib, uning kompozitsiyasi va tasviriy elementlari orqali asarning chuqur ma'naviy mazmuni ochib berilgan. Asar hajmi 540 x 750 sm. Moybo'yoqda matoga ishlangan, 20 yil davomida yaratilgan mahobatli kartina (*43-rasm*).

Diniy asarlarda g'oya asosiy ma'naviy mazmunni shakllantirib, inson va ilohiylik o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi.

"Isoning xalqqa ko'rinishi" g'oyasi: Asarda Iso payg'ambarning Iordan daryosida o'z shogirdlari va xalqqa birinchi marta ko'rinish jarayoni tasvirlangan. Asarning g'oyasi insonning ruhiy poklanishi va tub ma'naviy o'zgarishi g'oyasini ifodalaydi. Asar tomoshabinga Iso payg'ambarning qudrati, insonning ichki dunyosi va uning ma'naviy kamolotga intilishi haqida mulohaza qilish imkoniyatini beradi. Shaxslarning yuz ifodalari va harakatlari orqali ma'naviy qidirish jarayoni ko'rsatiladi. Asar insonning ma'naviy yo'li va ilohiy qudrat bilan bog'liqligini tasviriy tarzda ifodalab, din va qadriyatlar haqida fikrlashga chorlaydi.

Aleksandr Ivanovning kompozitsiyasi har bir elementning uyg'unligi orqali asarning chuqur ma'naviy mazmunini yaratishga qaratilgan. Iso payg'ambar kompozitsiyaning **markaziy qismida** joylashgan bo'lib, u asarning asosiy g'oyasini namoyon etadi. Uning ortidan kelayotgan Yahyo payg'ambar va shogirdlar guruhi kompozitsiyaning muhim qismi hisoblanadi. Asardagi tabiat manzaralari va osmon elementlari ruhiy kayfiyatni kuchaytiradi. Yorug' osmon Iso payg'ambarning ilohiy qudratini ta'kidlaydi. Iordan daryosi tabiat va insonning uyg'unligini ko'rsatadi. Asarning orqa fonidagi guruhlar hodisa sodir bo'layotgan muhitni va shiddatli ruhiy jarayonni to'ldiruvchi detallar sifatida xizmat qiladi.

43-rasm. Ivanov A. "Masihning xalqqa ko'rinishi"
1837-1857 yillar.

Ivanov asarida shaxslar, ularning joylashuvi va harakatlarining o'zaro uyg'unligi asarning umumiy kayfiyatini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Asarda shaxslar turli guruhlarga bo'lingan: Iso payg'ambarning yaqin shogirdlari, o'ziga ishongan xalq va Iordan daryosidagi oddiy odamlar. Ularning joylashuvi syujetni chuqurroq anglashga yordam beradi. Shaxslar

markaziy qahramonga qarab yo'naltirilgan bo'lib, bu Iso payg'ambarning ilohiy maqomini ko'rsatadi. Qahramonlarning harakatlari va yuz ifodalari syujetdagi shiddatli his-tuyg'ularni ochib beradi. Masalan, Yahyo payg'ambarning qo'li bilan ko'rsatishi Iso payg'ambarning muhim qudratga egaligini ta'kidlaydi. Asarning barcha elementlari - fon, shaxslar va tabiat - bir-biriga uyg'un bo'lib, umumiy ma'naviy kayfiyatni yaratadi. Kompozitsiyaning to'g'ri qurilishi ruhiy jarayonni jonli va aniq ko'rsatadi.

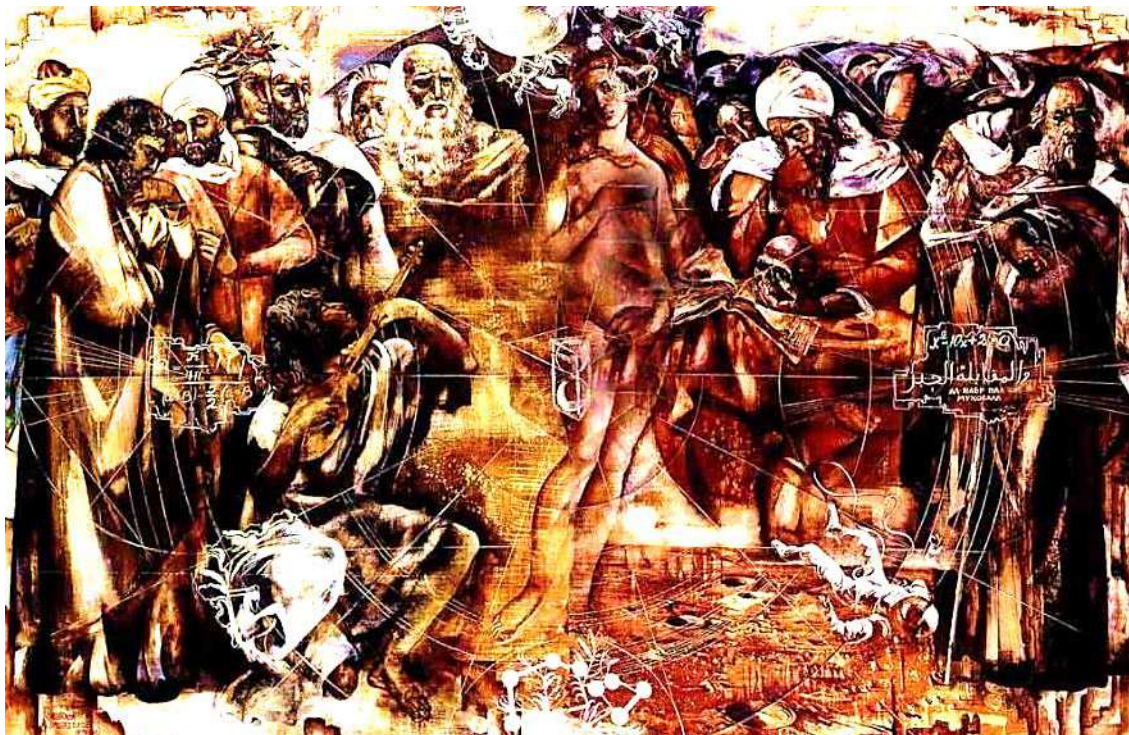
Aleksandr Ivanovning "Isoning xalqqa ko'rinishi" asarida g'oya, kompozitsiya va tasviriy elementlar uyg'unligi tomoshabinga chuqur ma'naviy mazmunni yetkazadi. Asarning kompozitsiyasi markaziy qahramonga asoslangan bo'lib, qahramonlar va joylashuvning o'zaro uyg'unligi voqeaning shiddatli mazmunini ochib beradi. Shaxslarning yuz ifodalari va harakatlari insonning ruhiy qidirish va ma'naviy o'zgarish jarayonini yaqqol aks ettiradi. Asar diniy mavzudagi buyuk durdonalardan biri sifatida ma'naviy qadriyatlarni tushunish va talqin qilishga yordam beradi.

5. Zamonaviy rangtasvirda g'oya va kompozitsiya (J.Umarbekov "Ongli inson") Zamonaviy rangtasvir san'ati g'oya va kompozitsiyani yangi shaklda talqin qilish, milliylik va universal mazmunni uyg'unlashtirish bilan ajralib turadi. Javlon Umarbekovning **"Ongli inson" (1980)** asari bu jihatlarning yorqin namunasi hisoblanib, unda zamonaviy uslub, milliylik va umuminsoniy g'oyalar kompozitsiya orqali muvaffaqiyatli ifodalangan (*44-rasm*).

Zamonaviy rangtasvir asarlarida g'oyaviy mazmun bevosita tasvirdan ko'ra, ramziy va falsafiy talqin orqali ifodalanadi. Asarda insonning ma'naviy kamolotga intilishi, ongli dunyoqarashni shakllantirish jarayoni markaziy g'oya sifatida aks etgan. U insonning o'z-o'ziga nazar tashlashi va zamonaviy jamiyatda o'z o'rnini aniqlash jarayonini ko'rsatadi. Asar g'oyasi insonning ichki qidirishlari, ruhiy uyg'onishi va jamiyatdagi ma'naviy rolga qaratiladi. Uning detallari tomoshabinga turli xil talqinlar berishga yo'l qo'yadi, bu zamonaviy rangtasvirning o'ziga xos jihati hisoblanadi. Zamonaviy asarlarda g'oyalar ko'pincha dinamik

yo'sinda ifoda etilib, tomoshabindan ichki mulohaza qilishni talab qiladi.

Javlon Umarbekovning "Ongli inson" asarida zamonaviy uslub orqali g'oyani yetkazish uchun kompozitsiya asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Markaziy inson qiyofasi shaxsiy o'ylar va ichki dunyoni ifodalasa, fon va personajlar uyg'unligi g'oyani kuchaytiradi. Ranglar gammasi va kompozitsion texnikalar shiddatli kayfiyat yaratib, zamonaviy rangtasvir uslubini aks ettiradi. Har bir detal insonning dunyo bilan aloqasi va ichki qidirishlarini namoyon qilishga yo'naltirilgan.

44-rasm. Umarbekov J. "Ongli inson" 1980 y.

"Ongli inson" asarida milliylik va umuminsoniy g'oyalar kompozitsiya orqali hozirgi davrga mos shaklda aks ettirilgan. Asarda milliylik ranglar, personajlarning qiyofasi va milliy madaniyatga ishora qiluvchi detallar orqali ifodalangan. Umarbekov milliylikni ramziy tarzda ko'rsatib, uni universal g'oyalar bilan uyg'unlashtirgan.

Javlon Umarbekovning "Ongli inson" asarida inson ma'naviy kamoloti, ichki his-tuyg'ular va ongli qarash universal mavzular sifatida milliylik va zamonaviylik uyg'unligida tasvirlangan.

Milliylik elementlari asosiy g'oyani chuqurlashtirib, ranglar va shakllar uyg'unligi orqali universal ma'no kasb etgan. Asar zamonaviy rangtasvirda milliylik va umuminsoniy g'oyalarning muvaffaqiyatli talqinini ifoda etib, insonning ma'naviy qidirishlarini chuqur aks ettiradi.

Xulosa.

G'oya va kompozitsiya rangtasvir san'atida asosiy va ajralmas tarkibiy qismlar hisoblanadi. G'oya asarning ma'naviy va badiiy mazmunini tashkil etsa, kompozitsiya uning vizual ifodasi va to'g'ri yetkazilishini ta'minlaydi. Diyego Velaskesning "Breda qal'asi" asari g'oya va kompozitsiya uyg'unligi orqali tarixiy voqealarning dramatzimini yoritib, Aleksandr Ivanovning "Isoning xalqqa ko'rinishi" asari ma'naviy qidirish va ruhiy uyg'unish g'oyasini chuqur ifoda etadi. Javlon Umarbekovning "Ongli inson" asarida milliylik va zamonaviylik uyg'unligi zamonaviy rangtasvirning yangi bosqichini namoyon etadi. Har bir asar g'oya va kompozitsiya orqali insonni fikrlashga, his-tuyg'ularni anglashga undaydi va rangtasvirning estetik hamda ma'naviy qudratini ochib beradi. G'oya va kompozitsiyaning uyg'unligi rangtasvirda muvaffaqiyatli asarlar yaratishning asosiy tamoyilidir.

Nazorat savollari:

1. Rangtasvir asarlarida g'oyaning asosiy roli qanday namoyon bo'ladi?
2. Kompozitsiya rangtasvir asarlarida mazmun va shakl uyg'unligini qanday ta'minlaydi?
3. Diyego Velaskesning "Breda qal'asi" asarida g'oya va kompozitsiyaning o'zaro uyg'unligi qanday tasvirlangan?
4. Aleksandr Ivanovning "Isoning xalqqa ko'rinishi" asarida diniy g'oyalar qanday aks etgan?
5. Javlon Umarbekovning "Ongli inson" asarida zamonaviy uslubdagi g'oya va kompozitsiyaning o'ziga xos jihatlari nimalardan iborat?
6. G'oya va kompozitsiya asarning emotsional ta'sirini qanday kuchaytiradi?
7. Tarixiy va diniy mavzularda kompozitsiya g'oyani yoritishda qanday rol o'ynaydi?

8. Zamonaviy rangtasvirda milliylik va umuminsoniy g'oyalar qanday uyg'unlashtiriladi?

Mustaqil ijodiy topshiriq: Siz uchun muhim deb hisoblangan tarixiy, diniy yoki zamonaviy mavzulardan biriga asoslangan rangtasvir g'oyasini ishlab chiqing. Asaringiz g'oyasi va uning kompozitsiyasini to'liq tushuntiring. Bunda asosiy elementlar, ranglar gammasi va markaziy qahramonlarni qanday joylashtirishingizni bayon qiling. Natijalarni qisqacha esse tarzida yozing yoki tasviriy tarh shaklida taqdim qiling.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

+ <https://youtu.be/xFTqDa8mZEI> - Aleksandr Ivanov. *Masihning odamlarga ko'rinishi / Bir asar hikoyasi.*

+ https://youtu.be/vsW_Ams5RSk - *Composition - 3 rules i wish i Knew When I Started Painting.*

+ [https://en.wikipedia.org/wiki/Composition_\(visual_arts\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Composition_(visual_arts)) - *Composition (visual arts).*

II BOB

TASVIRIY SAN'AT JANRLARI ORQALI BADIY IJODNING O'ZIGA XOS JIHATLARI.

2.1-§

Manzara janrida tasviriy san'at asarlarini ishlashning spesifik xususiyatlari.

Reja: 1. Manzara janrining o'ziga xosligi va asosiy vazifalari. 2. Tabiatni vizual ifodalashda ranglar va yorug'likning roli. 3. Rangtasvirda realizm manzarasi: I.Shishkin va I.Levitan asarlarida. 4. Markaziy Osiyo manzaralari: P.Benkov va O'.Tansiqboyev ijodi. 5. Zamonaviy rantasvir manzarasi: G'.Abdurahmonovning ijodiy yondashuvi.

Tayanch iboralar: manzara janri, tabiat, realizm, manzarachi rassomlar, iliq va sovuq ranglar, realistik manzara, iqlim, fasllar ranglari, kun vaqti, milliylik, zamonaviylik, estetik qiymat, dinamika, individuallik.

1.Manzara janrining o'ziga xosligi va asosiy vazifalari.

Manzara janri tasviriy san'atning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, u tabiatni estetik jihatdan ifodalashga qaratilgan. Bu janr rassomga tabiatning go'zalligini va insonning uni idrok etish tuyg'ularini aks ettirish imkonini beradi. Manzara asarlari tomoshabinga nafaqat estetik zavq berish, balki inson va tabiat o'rtasidagi chuqur aloqani tushunishga yordamlashadi.

Manzara janrida tabiatni realistik va mayda detallarigacha aniq tasvirlash muhim o'rin tutadi. Rassomlar asarlari orqali tabiatdagi tiniqlik, ranglar uyg'unligi va tabiiy go'zallikni yaqqol aks ettiradi. Manzara janri tabiatni **real** holatda tasvirlab, uning badiiy qiymatini oshiradi (45-rasm). Har bir daraxtning shox-shabballari, suvning tiniqligi yoki osmonning ko'rinishigacha aniq tasvirlanishi realizmni namoyon etadi. Masalan, Ivan Shishkinning asarlari tabiatning haqqoniylikda ko'rinishini yuksak professional darajada aks ettirgan. Manzaralar nafaqat reallikni ko'rsatadi, balki

tomoshabinga tabiatga bo'lgan mehr-muhabbat hissini uyg'otadi. Asardagi tabiat manzaralarini tomoshabin o'z tafakkurida qayta angelaydi va go'zallikni his qiladi. Rassom tabiatning go'zal jihatlarini estetik tarzda ko'rsatar ekan, tomoshabinni yangicha fikrlashga va tuyg'ularni anglashga undaydi.

45-rasm. Muhammadali O. "Tog' quynida" 2023 y.

Manzara janri inson va tabiat o'rtasidagi aloqani o'ziga xos ramziy ifoda etish vositasidir. Rassom manzaralar orqali insonning tabiatga bo'lgan munosabatini ifoda etadi. Bu munosabat nafaqat his-tuyg'ular, balki insoniyatning tabiatni himoya qilish va uning qadrini bilish kabi ma'naviy tushunchalarini ham o'z ichiga oladi. Manzara asarlari tabiatning inson ruhiyatiga qanday ta'sir ko'rsatishini ifoda etadi. Masalan, osmonning kengligi yoki suv havzalari tomoshabinda tinchlanish va farovonlik tuyg'ularini uyg'otishi mumkin. Manzarachi rassomlarning asarlarida bu ruhiy ta'sir yaqqol namoyon bo'ladi. Manzaralar insonni tabiatga ehtiyotkorlik bilan qarashga undaydi. Asarlardagi go'zallik tomoshabinga uni asrab-avaylash zarurligini anglatadi.

Manzara janri inson va tabiat o'rtasidagi chuqur aloqani vizual tarzda ifodalaydi. U realizm asosida tabiatning go'zalligini

ko'rsatib, tomoshabinga estetik zavq berish bilan birga, uni tabiatga hurmat va ehtirom bilan qarashga chorlaydi. Rassomlar ijodida manzaralar inson hissiyotlari va tabiat go'zalligining uyg'unligini namoyon etadi.

2. Tabiatni vizual ifodalashda ranglar va yorug'likning roli. Manzara janrida tabiatni vizual ifodalashda ranglar uyg'unligi va yorug'lik-soyaning to'g'ri qo'llanilishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Rassom ranglar va yorug'lik yordamida tabiatning realistik ko'rinishini yaratadi va tomoshabinga tabiatning turli fasllar va vaziyatlardagi kayfiyatini yetkazadi.

Ranglar uyg'unligi va yorug'lik-soya texnikasi manzaralarda hayotga yaqinlik hissini yaratib, tabiatning go'zalligini va undagi turli kayfiyatlarni aks ettiradi. Manzara asarlarida ranglar tabiatning go'zalligini namoyon etishda asosiy vosita hisoblanadi. Rassomlar tabiatdagi ranglarni to'g'ri tanlab, ularning uyg'unligini saqlashga e'tibor qaratadi. Masalan, yashil rang daraxtlarning quvonchli yoki huzurbaxsh kayfiyatini aks ettirsa, qo'ng'ir va qizg'ish ranglar kuz faslining romantik kayfiyatini ifoda etadi.

Yorug'lik va soya manzaralarga hayotbaxshlik va hajmlilik qo'shadi. To'g'ridan tushadigan yorug'lik kunning vaqtiga bog'liq holda manzaraning kayfiyatini belgilaydi. Masalan, tong yorug'ligi shiddatli energiya hissini uyg'otsa, quyosh botishi yorug'ligi romantik va lirik kayfiyatni aks ettiradi. Soya elementlari manzaradagi hajm va chuqurlikni yaratishga yordam beradi. To'g'ri qo'llanilgan soya detallarning realistik ko'rinishini ta'minlaydi. Rassom yorug'lik va ranglar orqali havo, suv, daraxtlar va tog'lar kabi tabiat elementlarining xususiyatlarini yaqqol aks ettiradi. Ivan Shishkin asarlarida daraxtlarning realistik ko'rinishi va ulardagi nurning o'yini tabiatni haqqoniy namoyon qiladi.

Ranglar vositasida tabiatning turli fasllari va vaqt davrlariga xos xususiyatlar ifodalanadi.

Fasllarning ranglar orqali aks etishi:

Bahor manzaralari ko'pincha yorqin va quvnoq ranglarga boy bo'lib, tabiatning uyg'onishini aks ettiradi. Yosh daraxtlar va gullar uchun yashil va och sariq ranglar ko'p qo'llaniladi.

Yoz fasli tabiatning kamoloti va to'liq hayotbaxshligini ifoda etadi. Yozgi manzaralarda qo'llanilgan tiniq ko'k, yashil va to'q sariq ranglar yorug'likning kuchliligini ko'rsatadi.

Kuz ranglari romantika va orzular kayfiyatini aks ettirib, qizg'ish, qo'ng'ir va oltin ranglar bilan tasvirlanadi. Isaak Levitanning kuzgi manzaralari bu borada ajoyib namuna hisoblanadi.

Qish manzaralarida oq, qora va pastel ranglar asosiy o'rin tutadi. Ular sovuqlik, tinchlik va osoyishtalikni ko'rsatadi.

Kunning turli vaqtlari:

Tong vaqtlarida ranglar sof va pastel bo'lib, ular yangi kunning shiddatli energiyasini aks ettiradi.

Kunduzgi manzaralar yorug' va jozibali bo'lib, ranglar chuqur hamda boy tuslarga ega bo'ladi.

Quyosh botishi ranglari qizil, sariq va qizg'ish qo'ng'ir ranglarning uyg'unligi bilan romantik va dramatik kayfiyat yaratadi.

Tungi manzaralarda to'q ko'k va qora ranglar asosiy o'rin tutadi. Ular yorug'lik va soya o'yini orqali sirlik hissin yaratadi.

Ranglar nafaqat tabiatni realistik aks ettiradi, balki tomoshabinga falsafiy ma'nolar, ruhiy kayfiyat va ma'naviy tushunchalarni ham yetkazadi. Masalan, P.Benkov asarlarida O'zbekistonning kuzgi manzaralari milliylik va ruhiy kayfiyatni ko'rsatadi. Tabiatni vizual ifodalashda ranglar uyg'unligi va yorug'lik-soya texnikasi asosiy o'rin tutadi. Ular nafaqat tabiatning realistik ko'rinishini, balki har bir fasl, kun vaqti va manzaraga xos kayfiyatni aks ettiradi. Rassom ranglar va yorug'lik vositasida tabiatning nafosatini va inson ruhiyatiga bo'lgan ta'sirini yaqqol namoyon etadi.

3. Rangtasvirda realizm manzarasi: I.Shishkin va I.Levitan asarlarida. Realizm yo'nalishi manzara janrida tabiatni haqqoniy va aniq detallar bilan tasvirlashga qaratilgan. Ivan Shishkin va Isaak Levitan asarlari bu yo'nalishdagi yetakchi namunalar bo'lib, ular tabiatning realistik ko'rinishi va inson his-tuyg'ularini ifoda etishda alohida o'rin tutadi.

Ivan Shishkin (1832–1898) realizm yo'nalishidagi manzara janrining klassik vakillaridan biri bo'lib, uning asarlari tabiatni

mayda detallarigacha realistik tarzda tasvirlash bilan ajralib turadi. I. Shishkinning asarlari tabiatning har bir detalini batafsil tasvirlashga yo'naltirilgan. Uning asarlarida daraxtlar, barglar, tuproq, qo'riqlar va o'simliklar yuksak professional darajada tasvirlangan. Masalan, 1889 yilda yaratilgan **"Sosna o'rmonida tong"** asarida daraxtlarning shox-shabбалari va nurning barglarga tushishi aniq detalizatsiyada ko'rsatilgan. Asar hajmi 139x213 sm. Xolstga moybyoqda ishlangan (46-rasm).

46-rasm. Shishkin I. "Sosna o'rmonida tong" 1889 y.

I. Shishkin tabiatdagi har bir elementni, xususan, o'rmonlar va qishloq tabiatini, barcha mayda detallarini inobatga olgan holda tasvirlaydi. Asarlarida nafaqat manzaraning ko'rinishi, balki tabiatning tinchlik va osoyishtalik hissi ham aks etadi.

I. Shishkin asarlarida manzara simmetrik tartibda tashkil etilgan bo'lib, tabiatning mutanosibligini ko'rsatadi. Uning yorug'lik va ranglarni uyg'un qo'llashi tabiatning tiniq va jonli ko'rinishini ta'minlaydi.

Isaak Levitan (1860–1900) manzara janrida inson ruhiyatini va tabiatdagi kayfiyatni ifoda etishga alohida e'tibor qaratgan. Uning asarlari realizm va lirizm uyg'unligini namoyon qiladi.

I. Levitanning asarlari insonning ruhiy kayfiyat, ichki tuyg'ularini tabiat orqali ifoda etadi. Uning manzaralari tomoshabinga emotsional ta'sir, romantika, orzu va huzurbaxshlik kayfiyatini yetkazadi. Masalan, **"Oq tun"** (1880) asarida yorug'lik va manzara orqali falsafiy teranlik va sukunat hissi aks ettirilgan. Levitan yorug'lik va soyaning roldan, yorug'likdan ruhiy kayfiyatni shakllantirishda foydalangan. Masalan, quyoshning past nurlari yoki tungi yorug' osmon uning asarlaridagi hissiy kayfiyatni belgilaydi. Uning kompozitsiyasida soya elementlari dinamika va chuqurlik yaratish uchun qo'llaniladi.

I. Levitan asarlarida kuz va bahor fasllariga xos ranglar tabiatning o'ziga xos kayfiyatini ko'rsatadi. Masalan, **"Kech kuz"** (1894-98) asarida kuzgi manzaraning dramatik kayfiyati fonida inson his-tuyg'ulariga ishora qilinadi (*47-arsm*). I. Levitan tabiat manzaralarida inson hayotining turli fasllari va ruhiy jarayonlarini ramziy ravishda aks ettirgan. Uning har bir asari insonning o'ylari va tuyg'ularini anglashga chaqiradi.

47-rasm. Levitan I.I. "Kech kuz" 1894-1898 yillar.

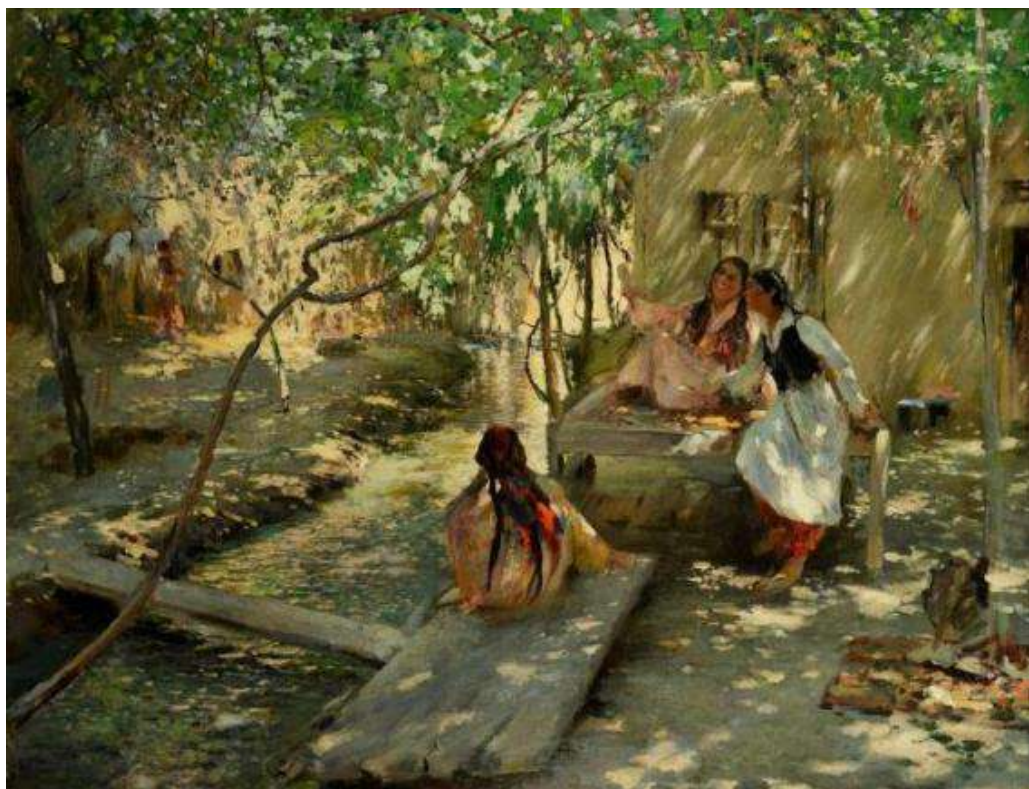
Ivan Shishkin va Isaak Levitan manzara janrida realizmning ikki turli, ammo bir-biriga uyg'un yondashuvini ko'rsatadi.

Shishkin tabiatning har bir detalini realistik tarzda aks ettirgan bo'lsa, Levitan ruhiy kayfiyat va yorug'lik orqali tabiatning falsafiy va emotsional mohiyatini yaratgan. Ularning ijodi realizmning manzara janridagi chuqur estetik qiymatini namoyon qiladi.

4. Markaziy Osiyo manzaralari: P.Benkov va O'.Tansiqboyev ijodi. Markaziy Osiyo manzara janridagi tasviriy san'at boy tabiat va milliy estetika bilan uyg'un bo'lib, rassomlar o'z asarlari orqali mintaqaning go'zalligini, uning ruhiy va madaniy xususiyatlarini yoritib berishga intilganlar. P.Benkov va O'.Tansiqboyev Markaziy Osiyo rangtasvirida o'zlarining betakror uslubi va ijodiy yondashuvlari bilan ajralib turadilar.

P.Benkov rangtasvir asarlarida O'zbekiston tabiatining milliy estetikasi kuyichisi.

Pavel Benkov (1879–1949) O'zbekiston rangtasvir san'atining asoschisi sifatida e'tirof etiladi. Uning ijodida milliy estetika va tabiatning o'ziga xosligi muhim o'rin tutadi. P.Benkov O'zbekistonning turli mintaqalarini, jumladan Samarqand va Buxoro manzaralarini juda realistik va milliy kayfiyatda tasvirlagan.

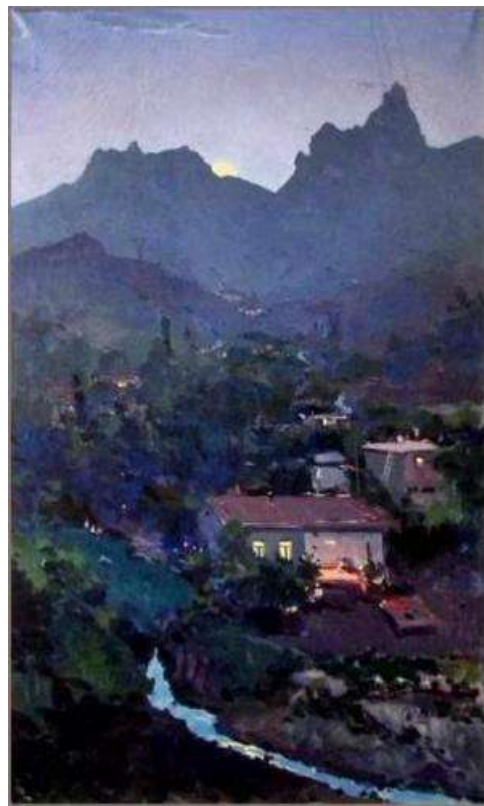
48-rasm. Benkov P. "Dugonalar" 1949 y.

Uning asarlarida mevazor bog'lar, paxta dalalari, tog'lar va sharsharalar milliylik bilan boyatilgan ranglar gammasi orqali ko'rsatiladi. Masalan, **"Dugonalar"** asarida o'zbek hovlisi, do'stlik qiyofasi va tabiat uyg'unligi aks etgan. P.Benkovning asarlarida milliy urf-odatlar, o'zbek xalqining turmush tarzi ko'rinishi mumkin. U milliy kiyimlarni, shahar bozorlarini va tabiatni ranglar vositasida lirik kayfiyatda tasvirlagan (48-rasm).

P.Benkov tabiat manzaralari orqali O'zbekistonning boy madaniy merosi va insonlarning tabiat bilan aloqasini ko'rsatgan. Uning asarlari tomoshabinga estetik zavq bag'ishlab, milliy g'urur hissini uyg'otadi.

O'rol Tansiqboyev (1904-1974) O'rta Osiyo manzara janrining yorqin namoyondasi bo'lib, uning asarlarida mintaqa tabiati va go'zalligi rang va shakllar vositasida ifodalangan. O'.Tansiqboyevning asarlarida ranglarning dinamik va emotsional qo'llanilishi diqqatga sazovor. Uning manzaralaridagi ranglar O'rta Osiyoning qo'ldosh tabiati va sharqona koloritini ko'rsatadi. Masalan, **"Quyosh botishida tog'lar"** asarida quyosh nurlari yorqin sariq va qizg'ish ranglarda berilgan bo'lib, ular tog'larning dramatik hajmini ko'rsatgan (49-rasm).

O'.Tansiqboyev manzaralarida shakllar ranglar bilan uyg'unlashgan holda hayot va harakatni aks ettiradi. Tog'lar, cho'llar va daryolar shakl orqali tiriklik va kuchli dinamika ta'sirini uyg'otadi. Uning asarlaridagi kompozitsiyalar go'yoki tomoshabinni manzara ichiga tortib kiradi. O'zbekistonning o'ziga xos manzaralari Tansiqboyev asarlarida mohirona cho'llarning kengligi, tog'larning ulug'vorligi va shaharlar atrofidagi go'zal

**49-rasm. Tansiqboev O'.
"Tog'li qishloq. Kechqurun"
1962 y.**

bog'lar bir vaqtning o'zida milliylik va umuminsoniy estetik qadriyatlarni aks ettiradi. Masalan, **"Navro'z manzarasi"** asarida

tabiatning bahoriy uyg'onishi ranglar orqali jonli va emotsional tarzda ko'rsatilgan. O'.Tansiqboyevning ijodida an'anaviy manzaralar zamonaviy

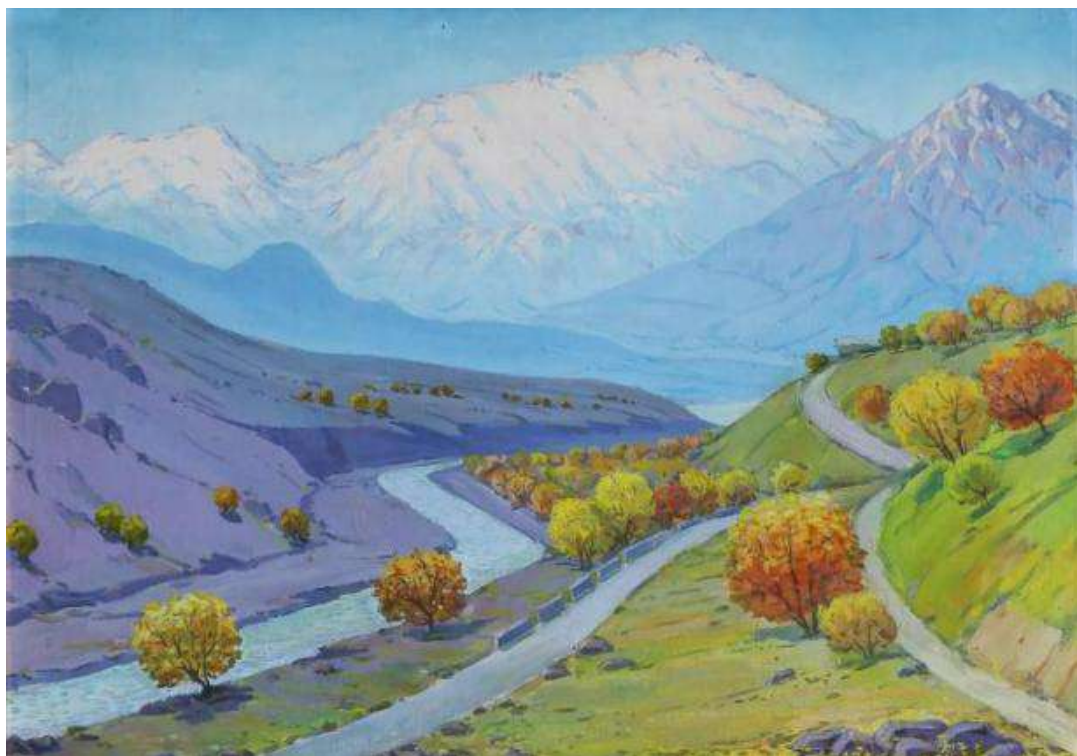
rangtasvir texnikalari bilan uyg'unlashgan. U ranglar orqali o'zgacha sharqona falsafani ifoda etgan.

P.Benkov va O'.Tansiqboyev Markaziy Osiyo rangtasvir manzara janrida milliy va estetik qadriyatlarning betakror ifodasini yaratgan. Benkov asarlarida O'zbekistonning milliy estetikasi va turmush tarzi realistik ifoda etilgan bo'lsa, Tansiqboyev asarlarida O'rta Osiyo manzaralari shakl va ranglar dinamikasi orqali jonli va zamonaviy ko'rinishda tasvirlangan. Ular har ikkisi milliy qadriyatlar va tabiat go'zalligini keng namoyon etishga xizmat qilgan.

5. Zamonaviy rangtasvir manzarasi: G'.Abdurahmonovning ijodiy yondashuvi. Zamonaviy rangtasvir manzara janrida G'.Abdurahmonov milliylik va zamonaviylikning uyg'unligini yaratgan san'atkorlardan biri hisoblanadi. Uning ijodida tabiat manzaralari realizm va modernizmning innovatsion usullari bilan boyitilib, milliylik ramzlari va ruhiyati zamonaviy talqinda aks ettirilgan. G'.Abdurahmonov o'z ijodi orqali milliylik va zamonaviylikni ranglar, shakllar va syujetlar vositasida uyg'unlashtirgan. Uning asarlarida O'zbekistonning boy tabiat manzaralari, milliy madaniyatga xos me'moriy elementlar va xalq hayoti aks ettiriladi. Masalan, **"Qishloq tongi"** asarida qishloqning oddiy hayoti, bog' va o'zbek xalqining turmush tarzi milliy detallar bilan realistik ko'rsatilgan. G'.Abdurahmonov asarlarida zamonaviy texnikalar, ranglar va kompozitsiya vositasida milliy tabiat manzaralarining universal qiymati yaqqol namoyon bo'ladi. Zamonaviylik unga manzaralarni jonli, ko'p qirrali va dinamik tarzda ko'rsatish imkonini beradi.

G'.Abdurahmonovning asarlarida milliylikka xos yorqin ranglar gammasi va zamonaviy ranglar kombinatsiyasi mavjud. Bu ranglar milliy tabiatning go'zalligini va uning jahon estetikasidagi ahamiyatini ko'rsatadi. G'.Abdurahmonov tabiat manzaralarini o'zgacha talqinda ko'rsatishga erishgan bo'lib, uning asarlari

nafaqat realistik, balki individual ijodiy yondashuvni namoyon etadi.

50-rasm. Abdurahmonov G'. "Xumsonda kuz" 2001 y.

Rassom tabiatni faqat tashqi ko'rinishda emas, balki inson his-tuyg'ularining ramzi sifatida ham ifodalaydi. Uning har bir asari tomoshabinga shaxsiy estetik kayfiyat, individual ruhiy kayfiyat va o'ziga xos tuyg'ularni uyg'otadi. Masalan, **"Xumsonda kuz"** (2001) asarida faslning romantik kayfiyati va insonning tabiatga bo'lgan hissiyoti ranglar vositasida individual ifodalangan (50-rasm). G'.Abdurahmonov manzaralarida tabiat detallari chuqur ma'no va ramziylikka ega. Ushbu detallar tabiat bilan inson ruhiyati o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Mevali daraxtlar, dalalar va tog'lar kabi elementlar milliy urf-odatlarini va inson hayotining turli jarayonlarini tasvirlaydi. Uning asarlarida kompozitsiyadagi individuallik tomoshabinga har bir manzarani o'ziga xos jarayon sifatida anglashga undaydi. Masalan, har bir asardagi elementlarning joylashuvi va shakllar o'rtasidagi uyg'unlik yangicha estetik his qo'shadi.

G'.Abdurahmonov o'z ijodida milliylik va zamonaviylikni rangtasvir orqali uyg'unlashtirgan. Uning asarlari tabiatni nafaqat

realistik, balki individual va ramziy talqinda ko'rsatadi. Rassomning zamonaviy texnikalardan foydalangan holda yaratgan kompozitsiya va ranglar uyg'unligi manzara janriga yangi estetik daraja olib kirgan. Uning ijodi O'zbekistonning milliy boyligi va zamonaviy dunyo san'atidagi o'rnini namoyon etishda katta ahamiyatga ega.

Xulosa.

Manzara janri tasviriy san'atning inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni estetik tarzda ifoda etadigan asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu janrda ranglar va yorug'lik manzaraning haqqoniyligini va tabiiy go'zalligini ko'rsatishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ivan Shishkin va Isaak Levitan asarlarida realizm yo'nalishi manzara janrining yuqori estetik qiymatini namoyon etgan. Markaziy Osiyo rassomlari, jumladan, P.Benkov va O'.Tansiqboyev milliylik va realizm uyg'unligi orqali mintaqaning tabiat go'zalliklarini tasvirlaganlar. G'.Abdurahmonov esa zamonaviy yondashuv va milliylik ramzlarini birlashtirgan holda manzara janrida individual uslub yaratgan. Manzara janridagi asarlar tomoshabinga tabiatga nisbatan hurmat va estetik qadriyatlarning ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Nazorat savollari:

1. Manzara janrining asosiy vazifalari va o'ziga xos jihatlari nimalardan iborat?
2. Tabiatni vizual ifodalashda ranglar va yorug'lik qanday rol o'ynaydi?
3. Ivan Shishkin va Isaak Levitan manzara asarlarida realizmni qanday aks ettirgan?
4. Markaziy Osiyo manzara janrining o'ziga xos xususiyatlari nimalarda namoyon bo'ladi?
5. Pavel Benkov va O'ral Tansiqboyev ijodi manzara janrida qanday yangi yo'nalishlarni yaratgan?
6. G'ofur Abdurahmonov asarlarida milliylik va zamonaviylik qanday uyg'unlashtirilgan?
7. Fasllar va kun vaqtlarini ifoda etishda ranglar va yorug'likning o'rnini qanday?

8. Zamonaviy rangtasvir manzaralarida individuallik qanday aks ettiriladi?

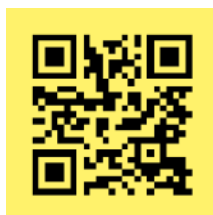
Mustaqil ijodiy topshiriq: Sizning hududingizdagi tabiat manzarasini yodda saqlang yoki kuzating. Bu manzaraning asosiy xususiyatlari, uning kayfiyati va vizual tassurotlarini aniqlang. Ushbu manzarani rangtasvirda aks ettirish uchun g'oya ishlab chiqing. Ranglar gammasi, yorug'lik va kompozitsiya elementlaridan qanday foydalanishingiz haqida qisqacha yozing yoki oddiy tarh chizing. Natijani esse yoki sxema shaklida taqdim eting.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

+ <https://youtu.be/MDqnjKaGZu8> - *Isaak Levitan - Rus manzarachi rassom ustasi.*

+ <https://youtu.be/60zhX909jmQ?list=PLmEcudHmZ5TB6-Swgr7fsxd3c4Mzm9nd> — *Akril bo'yoqlarida manzara ishlash.*

+ <https://www.culture.ru/persons/8252/ivan-shishkin> — *Ivan Shishkin.*

2.2-§

Tarixiy janrda rangtasvir asarlarini ishlashning spesifik xususiyatlari.

Reja: 1. Tarixiy janrda rangtasvirning o'ziga xosligi. 2. Tarixiy rangtasvir asarlarida drammatizm va dinamika yaratish uslublari. 3. Yevropa tarixiy janrining klassik rangtasvir ustalari: E. Delakrua va T. Jeriko. 4. K. Bryullov ijodi: rangtasvir asarlarida tarixiy va falsafiy mazmun uyg'unligi. 5. O'zbek rassomlari ijodida tarixiy janr: M. Nabiyeu ijodi.

Tayanch iboralar: tarixiy janr, klassika, drammatizm, dinamika, realizm, badiiy talqin, Amir Temur, "Pompeyning so'ngi kuni",

“Meduza soli”, “Xalqni boshlayotgan erkinlik”, tarixiy voqealar, yorug‘lik va soya, kompozitsiya, ranglar uyg‘unligi, milliylik, estetika, falsafiy mazmun.

1. Tarixiy janrda rangtasvirning o‘ziga xosligi. Tarixiy janr rangtasvir san’atining eng ko‘zga ko‘ringan yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u o‘tgan davrlarning voqealarini vizual tarzda ifodalashga qaratilgan. Rassomlar tarixiy asarlar orqali muhim voqealarning drammatizmini, estetik qadriyatlarini va ularning ma’naviy mohiyatini tomoshabinga yetkazishga harakat qiladilar.

Tarixiy voqealarni vizual ifodalashda rangtasvirning roli. Tarixiy janrda rangtasvir nafaqat voqealarni hujjatlashtirish yoki tarixni aks ettirish, balki uni estetik va emotsional jihatdan boyitish vositasidir. Rassomlar tarixiy voqealarni yangicha talqin qilish, ularni yodda qoladigan va ta’sirchan tarzda vizual namoyon etish imkoniyatiga ega.

Tasviriy vositalar orqali tarixiy voqealarni ifodalash: Rassomlar kompozitsiya, ranglar, yorug‘lik va soya yordamida voqealarning shiddatini va drammatizmini aks ettiradilar. Tarixiy janr asarlaridagi yorug‘lik va qahramonlarning harakatlari voqeaning muhimligini va dramatik kayfiyatini yorqin ko‘rsatadi.

Tarixiy asarlar faqat voqealarni emas, balki inson his-tuyg‘ularini, qahramonlarning matonati, qayg‘u yoki shodlik kabi holatlarni ham yoritadi. Bunday yondashuv tomoshabinda voqealarga nisbatan empatiya hissini uyg‘otadi.

Tarixiy asarlar orqali o‘tmish voqealari haqida tushunchalar yoritiladi va ularning ahamiyatini zamonaviy jamiyat uchun namoyon etish imkoniyati tug‘iladi.

Tarixiy janrdagi asarlarda tarixiy haqiqat va badiiy talqin birgalikda ishlaydi. Rassom voqeani real faktlar asosida ifodalagan bo‘lsa ham, badiiylik vositalarini qo‘llab, uni estetik jihatdan boyitadi. Tarixiy asarlar muhim voqealarni real detallar bilan tasvirlashga intiladi. Rassom tarixiy matnlar, hujjatlar yoki hikoyalar asosida tasvirni yaratadi. Tarixiy janr rangtasvir asarlarida voqeaning har bir detalini haqqoniy tasvirlashga katta e’tibor beriladi. Tarixiy haqiqatni estetik jihatdan boyitish va unga hissiy kayfiyat qo‘shish uchun badiiy talqin muhim ahamiyat kasb

etadi. Rassom yorug'lik, ranglar va dinamika orqali voqealarni yanada ta'sirchan ko'rsatadi. Rassomlar voqeaning asosiy mazmunini saqlab qolgan holda, uning dramatzimini yoki estetik ahamiyatini kuchaytirish uchun badiiylikni qo'llaydilar. Kartinda tarixiy voqea haqiqatda bo'lgan voqealarga asoslangan, ammo dramatzim va vizual ta'sir kuchaytiriladi. Badiiy talqin orqali asar tomoshabinga ruhiy va intellektual ta'sir ko'rsatiladi. Voqeaning ahamiyati va insonlarning undagi roli chuqurroq anglash uchun rangtasvirdagi estetikadan foydalaniladi.

Tarixiy janrda rangtasvir voqealarning haqqoniyligi va badiiy talqinning uyg'unligini ko'rsatadi. U tarixiy voqealarni faqat hujjatlashtirish vositasi bo'lib qolmasdan, balki tomoshabinni emotsional va intellektual jihatdan ta'sirlantiradigan ko'p qirrali san'at turidir. Rassomlar ranglar, kompozitsiya va dinamika vositasida tarixiy voqealarni shiddatli va yodda qolarli tarzda namoyon etishga muvaffaq bo'ladilar.

2. Tarixiy rangtasvir asarlarida dramatzim va dinamika yaratish uslublari. Tarixiy rangtasvir asarlarida dramatzim va dinamika vositalari voqeaning shiddatli holatini, emotsional ta'sirini va ma'naviy mazmunini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Rassomlar yorug'lik, soya, harakatlar va qahramonlarning yuz ifodalari orqali tomoshabinni voqea markaziga tortib, uning ruhiy ta'sirini oshiradilar.

Yorug'lik va soya asarning dramatik kayfiyatini yaratishda asosiy rol o'ynaydi. Ular asardagi voqea mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi, markaziy detallarga e'tibor qaratish va chuqurlik hissini yaratish imkonini beradi. Harakat elementlari kompozitsiyaga dinamika qo'shib, voqeaning jonli va shiddatli ko'rinishini ta'minlaydi. Qahramonlarning harakatlari, masalan, qo'l yoki tananing pozitsiyalari, voqeaning shiddatini va emotsional mazmunini yorqin namoyon etadi.

Yuz ifodalari dramatzim va emotsional ta'sirni yaratishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Qahramonlarning his-tuyg'ulari - qo'rquv, qayg'u, quvonch yoki g'azab - tomoshabinni voqea mazmuniga yaqinlashtiradi, uning hissiy javob qaytarishini kuchaytiradi. Harakatlar esa voqeaning tezkorligi va shiddatini aks ettirib, syujetni jonli ko'rinishda yetkazadi. Qahramonlarning dinamik

harakatlari orqali voqeaning shiddati kuchayib, asarning emotsional ta'sirchanligi oshadi.

Tarixiy rangtasvir asarlarida yorug'lik, soya, harakat va yuz ifodalari orqali voqeaning mazmuniy chuqurligi va emotsional shiddati yaratiladi. Bu vositalar tomoshabinni tarixiy voqealar markaziga tortib, ularning mazmuniy ahamiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Shunday qilib, asarlar tarixiy voqeaning taassurotli va yodda qoladigan tarzda namoyon bo'lishini ta'minlaydi.

3. Yevropa tarixiy janrining klassik rangtasvir ustalari: E.Delakrua va T.Jeriko. Yevropa tarixiy janridagi rangtasvir san'atida Ejen Delakrua va Teodor Jeriko o'ziga xos o'ringa ega. Ular tarixiy voqealarni romantik va realistik yondashuvlar orqali badiiy talqin qilib, inson tuyg'ularining chuqurligini va voqealarning shiddatli mazmunini ko'rsatganlar.

51-rasm. Delakrua E. "Xalqni boshlayotgan erkinlik" 1830 y.

Ejen Delakrua (1798–1863) Yevropa romantizm harakatining yetakchi namoyondasi sifatida tarixiy voqealarni

emotsional va dramatik talqin qilishga e'tibor qaratgan. Delakruaning rangtasvirlarida qo'zg'olon, shiddatli harakat va insoniy tuyg'ularning chuqurligi asosiy o'rin tutadi. Delakruaning taniqli asarlarida biri ***"Xalqni boshlayotgan erkinlik"*** (1830). Asarning hajmi 260 × 325 sm. Asar moybo'yoq texnikasida ishlangan (51-rasm).

Asarda markaziy qahramon — erkinlik ramzi bo'lgan ayol drama va harakat orqali yorqin ifodalangan. Qahramonning harakati, yorug'lik-soyaning shiddati tarixiy voqeaning ta'sirchanligini oshiradi. Asarda qahramonlarning shiddatli yuz ifodalari, qo'zg'olonchilarning harakatlari voqeaning qonli va dramatik jihatini kuchaytirgan.

Delakrua ranglar gammasi orqali emotsional kayfiyat yaratgan. Qizil va qora ranglar voqeaning qonli dramatizmini, ko'k va yorqin ranglar esa erkinlik g'oyasini ifoda etgan. Yorug'lik asosiy qahramonga tushirilgan bo'lib, u kompozitsiya markazini belgilaydi va diqqatni muhim nuqtaga qaratadi.

Delakruaning kompozitsiyasida dinamika asosiy o'rin tutadi. Qahramonlarning harakatlari, ularning bir-biriga o'zaro ta'siri va asarning umumiy shiddati voqeaning mazmunini chuqurroq anglatadi.

Teodor Jeriko (1791-1824) rangtasvirda tarixiy voqealarni realistik detallar va shiddatli emotsional mazmun bilan tasvirlashda katta ahamiyatga ega. T.Jeriko o'z asarlarida tarixiy voqealarni hujjatli haqiqat va estetik dramatizm bilan uyg'unlashtirgan.

1819 yilda yaratilgan ***"Meduza soli"*** asarida voqeaning hujjatli asosi saqlangan bo'lib, u tabiiy ofatga uchragan dengizchilarning taqdirini tasvirlaydi. Kartina kattaligi 491×716 sm. bo'lib, moybo'yoqda xolstga bajarilgan. Asarda detallar juda aniq, dinamika esa voqeaning realistik shiddatini yaqqol aks ettiradi (52-rasm).

T.Jerikoning qahramonlari o'z yuz ifodalari va harakatlari orqali hodisa ta'sirini yetkazadi. Qo'rquv, umidsizlik va omon qolishga intilish kabi tuyg'ular tomoshabinga ta'sir qiladi. Asardagi qahramonlarning holatlari tomoshabinga shiddatli vaziyatning chuqur dramatizmini his qilish imkonini beradi.

52-rasm. Jeriko T. Meduza soli. 1819 y.

T.Jeriko kompozitsiyasida har bir element umumiy mazmunga xizmat qiladi. Qahramonlarning harakatlari, dengiz to'liqlarining harakati va foni voqeaning umumiy kayfiyatini kuchaytiradi. Asarda dinamik va statik elementlar uyg'unlashib, shiddatli voqeaning haqqoniyligi va falsafiy mohiyatini ko'rsatadi.

T.Jeriko realistik detallarga katta e'tibor bergan. U qahramonlarning kiyimlari, qo'llar va yuz ifodalaridagi har bir kichik elementni ham diqqat bilan tasvirlagan. Bu yondashuv asarning realistik kuchini yanada oshirgan.

E.Delakrua va T.Jeriko tarixiy janrda rangtasvir san'atini turlicha boyitgan. Delakrua tarixiy voqealarni romantik dramatism va emotsional mazmun bilan talqin qilgan bo'lsa, Jeriko realizmga asoslangan holda detallar va haqqoniylikni ilgari surgan. Ularning ijodi tarixiy janrning chuqur dramatism, dinamika va inson his-tuyg'ularini aks ettirishdagi benazir imkoniyatlarini namoyon etgan.

4. K.Bryullov ijodi: rangtasvir asarlarida tarixiy va falsafiy mazmun uyg'unligi. Karl Bryullovning ijodi rangtasvir san'atining tarixiy va falsafiy mazmun uyg'unligini namoyon etuvchi yuksak darajadagi asarlari bilan tanilgan. Uning asarlari realistik detallar, dramatik syujetlar va chuqur falsafiy mazmuni bilan ajralib turadi. K. Bryullovning tarixiy janrdagi asarlari tarixiy voqealarni qayta tasvirlash orqali inson tabiati, ijtimoiy munosabatlar va tabiatning qudratini o'zida mujassam etgan.

53-rasm. Bryullov K. "Pompeyning so'ngi kuni" 1830-1833yillar.

"Pompeyning so'ngi kuni" (1830-1833) asari Italiyaning Pompey shahrida 79 yilda Vezuviy vulqonining portlashi natijasidagi halokatli voqealarga bag'ishlangan. Bryullov asarda faqat tarixiy voqealarni tasvirlash bilan cheklanmay, uning orqali inson tabiati va uning tabiat qudrati oldidagi nochorligini namoyon qiladi. Asar hajmi 456,5 × 651 sm. Asar moybo'yoqda xolstga ishlangan (53-rasm).

Asarda inson hayotining zaifligi mohirona ko'rsatilgan. Tabiatning kuchli qudrati inson hayotiga qanday ta'sir qilishini namoyon etilgan. Asarda jamiyatning barcha qatlamlariga mansub insonlarning halokat oldidagi holatlari tasvirlangan. Bu insonning tabiat qudrati oldida teng ekanligini ko'rsatadi.

Vaqt va abadiylik falsafasi: asarda tabiatning abadiy qudrati bilan inson hayotining o'tkinchiligi o'rtasidagi ziddiyat chuqur badiiy ifodasini topgan.

Asar dramatik mazmunni vizual ravishda namoyon etishda muvaffaqiyatli yaratilgan kompozitsiyasi bilan ajralib turadi. Asarning kompozitsion tahlili: Markaziy qismida juda ko'p figuralar joylashgan bo'lib, ularning harakatlari xaosni, insoniy dramatismni aks ettiradi. Kompozitsiya dinamikasini markazdan chetga qarata harakatlanuvchi qahramonlar yaratadi. Bu harakat hissini uyg'otib, voqeaning shiddatli jarayonini ko'rsatadi. Asardagi personajlar o'zlarining turli holatlari orqali umuminsoniy his-tuyg'ularni namoyon etadi. Masalan, oilasini qutqarishga harakat qilayotgan ota, farzandlarini qo'rquvda quchoqlagan ona, o'z jonini saqlab qolishga intilayotgan insonlar. Harakatli kompozitsiya va personajlarning shiddatli holatlari voqeaning falokatli ko'rinishini kuchaytirgan. Yorug'lik va soyalar qo'llanilishi dramatik kayfiyatni oshirgan. Yorug'likning markaziy personajlarga tushirilishi diqqatni ularga qaratadi.

Bryullov yorug'lik va ranglardan mohirona foydalanib, asarning *estetik* va *falsafiy mazmunini* chuqurlashtirgan. Yorug'likning markaziy qismidagi personajlarga tushishi ularning inson dramasiidagi ahamiyatini oshirgan. Chetdagi personajlar va fondagi soyalar xaos va halokat kayfiyatini aks ettiradi.

Asarda qo'llanilgan qizil va sariq ranglar **dramatizm va halokat** hissini kuchaytiradi. Soyalar va qora ranglar hayot va o'limning ziddiyatini ko'rsatadi. Har bir personaj, hatto mayda detallar ham, shiddatli holatni to'liqroq anglashga xizmat qiladi. Masalan, yuz ifodalari, kiyimlar va atrofdagi ob'ektlar voqeaning haqqoniyligini oshiradi.

"Pompeyning so'ngi kuni" asari faqat tarixiy voqealarni tasvirlash bilan cheklanmay, inson va tabiat o'rtasidagi ziddiyatni, inson hayotining o'tishchanligi chuqur falsafiy talqinda yoritib

beradi. Asar nafaqat badiiy go‘zallikni, balki insoniyatning umumiy qiymatlarini ham namoyon etadi.

Karl Bryullovning “Pompeyning so‘ngi kuni” asarida tarixiy voqea va falsafiy mazmun uyg‘un tarzda aks etgan. Kompozitsiya, yorug‘lik, ranglar va detallarning chuqur o‘ylangan qo‘llanilishi asarning estetik qiymatini yanada oshirgan. U umuminsoniy drama va falsafiy tafakkurning yuksak namunasi sifatida tasviriy san‘at tarixida muhim o‘rin egallaydi.

5. O‘zbek rassomlari ijodida tarixiy janr: Malik Nabiye
ijodi misolida. O‘zbekiston rangtasvir san‘atida tarixiy janr milliy qadriyatlar va tarixiy voqealarni estetik va badiiy ifodalashga qaratilgan yo‘nalish hisoblanadi. Milliy tarixiy voqealarni talqin qilishda rassom Malik Nabiye o‘ziga xos o‘rin tutib, milliylikni rangtasvir orqali yanada boy va ta’sirchan ko‘rsatgan.

Malik Nabiye o‘z ijodida O‘zbekistonning tarixiy milliy qahramonlarini aks ettirib, ularning estetik qiymatini ranglar va kompozitsiya orqali ifoda etgan. M.Nabiye asarlarida tarixiy shaxslar nafaqat vizual ko‘rinishda, balki ma’naviy mohiyatda ham chuqur talqin qilingan. U tarixiy shaxslarni o‘zining shaxsiy ijodiy yondashuvi orqali ko‘rsatgan.

“**Amir Temur**” (1994) asarida Sohibqiron Amir Temurni shiddati va tarixiy shaxsining quvvatli obrazi yaqqol ko‘rsatilgan. Milliy qahramonlar va tarixiy shaxslar M.Nabiye asarlarining markaziy mavzusi hisoblanadi.

Bu kartinada buyuk Amir Temurning timsoli chuqur badiiy qirralarda yaratilgan. Ushbu asar uning shaxsiyatini, kuch-qudratini va davlatchilik ruhini aniq ifoda etuvchi portret janrining mukammal namunasidir. Kartinada Temurning yuz ifodasi, u tiriklik va hikmatning mujassamligi sifatida ko‘rsatilgan. Uning quyuq qiyofasi kuchli iroda va rahbarlik qobiliyatini aks ettiradi (54-rasm).

Asardagi ranglar ham alohida ahamiyatga ega: qizil va oltinrang libos uning ulkan sarkarda sifatidagi martabasini, oq chopon esa adolat va ilohiy himoyani ifoda etadi. Taxt va uning o‘rtadagi joylashuvi Amir Temurning jahon tarixidagi markaziy o‘rnini ko‘rsatadi. Orqa fondagi bino va quyoshning nurlari esa

uning hukmronligi davridagi taraqqiyot va madaniyatning yuqori cho‘qqilarini aks ettiradi.

54-rasm. Nabiyeu M. “Amir Temur” 1994 y.

Amir Temurning qo‘lidagi qilich uning harbiy qudratining belgisi bo‘lsa, taxtda o‘tirish tarzi salobat va o‘z qudratiga ishonchni anglatadi. Sizga bu asardagi qaysi jihatlar ko‘proq ta’sir qildi? Balki, siz uchun libos yoki yuz ifodasi boshqacha mazmun kasb etar?U qahramonlarning harakatlari va yuz ifodalari orqali tarixiy voqealarning dramatizmini namoyon qiladi. Amir Temurning kiyimi, uskunalar va atrof muhiti orqali milliylikka alohida e’tibor qaratilgan. M.Nabiyeu A.Temur shaxsini realistik tarzda tasvirlab, uning haqqoniyligiga e’tibor qaratgan. Asardagi har bir detal voqeaning tarixiy asosini yoritishga xizmat qiladi.

Malik Nabiyevning ijodi o'zbek rangtasvir portret san'atida tarixiy janrning milliylikka asoslangan betakror namunasi. Uning asarlari milliy tarixiy voqealarni realistik detallar va badiiy talqin orqali chuqur ma'naviy mazmun bilan boyitadi. Rassom o'z asarlarida ranglar, kompozitsiya va qahramonlarning dinamikasi orqali milliylik va estetik qadriyatlarni tomoshabinga yetkazishga muvaffaq bo'lgan. Uning ijodi O'zbekiston rangtasvir san'atida muhim o'rin tutadi.

Xulosa.

Tarixiy janr rangtasvir san'atining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u o'tmish voqealarini estetik va badiiy talqin orqali qayta yoritadi. Rassomlar, jumladan, E.Delakrua va T.Jeriko drammatizm va dinamika orqali tomoshabinni voqealar markaziga tortib, inson tuyg'ularining chuqurligini aks ettirgan. K.Bryullov o'z asarlarida tarixiy voqealarni falsafiy mazmun bilan uyg'unlashtirgan, xususan, "Pompeyning so'ngi kuni" asari inson va tabiat o'rtasidagi ziddiyatni yoritib bergan. O'zbekistonda esa M.Nabiyev tarixiy janr orqali milliylikni rangtasvirda namoyon qilib, tarixiy qahramonlarning qudrati va ma'naviy mohiyatini ko'rsatgan. Uning "Amir Temur" asari o'zbek san'atidagi tarixiy janrning muvaffaqiyatli namunasi bo'lib, milliy qadriyatlar va estetik ahamiyatni chuqur ifoda etgan. Tarixiy janr inson tarixini chuqurroq anglash va uni estetik jihatdan qayta ko'rish imkoniyatini yaratadi.

Nazorat savollari:

1. Tarixiy janrda rangtasvirning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?
2. Tarixiy rangtasvir asarlarida drammatizm va dinamikaning yaratish uchun qanday uslublar qo'llaniladi?
3. E.Delakrua va T.Jeriko asarlarida tarixiy voqealar qanday namoyon bo'lgan?
4. K.Bryullovning tarixiy rangtasvir asarlarida falsafiy mazmun qanday ifodalangan?
5. M.Nabiyev ijodida tarixiy janrning milliy o'ziga xosliklari qanday aks etgan?

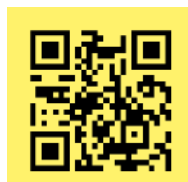
Mustaqil ijodiy topshiriq: Sizning shaxsiy tarixiy qarashingiz yoki qo'shimcha ma'lumotlar asosida muayyan tarixiy voqeani tanlang. Ushbu voqeani rangtasvir asari orqali tasvirlash uchun g'oya ishlab chiqing. G'oyada syujet, asosiy qahramonlar, drammatizm va dinamikani qanday ko'rsatishingiz haqida yozing. Asarning markaziy kompozitsiyasini oddiy tarzda chizing yoki tasviriy rejasini tayyorlang.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

✚ <https://youtu.be/QP4FXYkiaNY> - *San'at tarixida janr nima?*

✚ <https://youtu.be/x9VQmjdX93w> - *Progressiv romantizm san'ati (T. Jeriko, E. Delakrua ijodi misolida).*

✚ <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/ozbekiston-xalq-rassomi-malik-nabiyev-100-yoshda.html> - *O'zbekiston xalq rassomi Malik Nabiyev 100 yoshda.*

2.3-§

**Natyurmort janrida rangtasvir asarlarini
ishlashning spesifik xususiyatlari.**

Reja: 1. *Natyurmort janrining mohiyati va ahamiyati.* 2. *Rangtasvirda predmetlarni realistik ifodalashda rang, yorug'lik va soyaning roli.* 3. *Yevropa klassik natyurmort ustalari: P.Klaas va M.Karavadjo ijodi.* 4. *Zamonaviy natyurmort rangtasviri: P.Konchalovskiy va Yu.Yelizarov ijodi.* 5. *Natyurmortda kompozitsiya va detallarning uyg'unligi.*

Tayanch iboralar: natyurmort janri, yorug'lik va soya, shu'la, ranglar uyg'unligi, faktura, tekstura, perspektiva, kompozitsiya, detallar, ramziy mazmun, vanitas, chiaroskuro, realizm, drammatizm, zamonaviy natyurmort, estetika, falsafa.

1. Natyurmort janrining mohiyati va ahamiyati.
Ma'lumki **“natyurmort”** so'zi fransuzchadan **“jonsiz tabiat”**

ma'nosini anglatadi. Natiurmort janri tasviriy san'atda predmetlar orqali estetik mazmun va ma'no yaratishga yo'naltirilgan yo'nalish hisoblanadi. Bu janrdagi asarlar turli predmetlarning vizual uyg'unligi, yorug'lik va ranglar o'yini orqali go'zallikni namoyon etish bilan birga, chuqur ramziy ma'no ham aks ettiradi.

Natiurmort janrida predmetlar asosiy tasvir ob'ekti bo'lib, ularning joylashuvi, ranglar va teksturalarning uyg'unligi orqali umumiy estetik mazmun yaratiladi. Rassomlar tabiiy yoki sun'iy predmetlarning shakli, ranglari va teksturalarini tasvirlab, ular o'rtasidagi vizual uyg'unlikni namoyon etadilar. Yorug'lik va soya o'yini orqali predmetlarga hayotbaxshlik beriladi. Masalan, XVI asr Flamand va Golland rassomlari o'zlarining natiurmort asarlarida dramatik yorug'lik-soya qo'llanishi orqali realistik hajm va shiddatli mazmun yaratgan.

Natiurmort asarlarida predmetlarning o'zaro joylashuvi va kompozitsiyasi muhim o'rin tutadi. Predmetlarning birlashgan holda vizual to'liqlik yaratishi estetik mazmunni oshiradi. Ko'pchilik rassomlarning natiurmortlarida simmetrik va o'lchovli kompozitsiya asosida predmetlar tizimi yaratilib, tomoshabinda go'zallik hissini uyg'otadi.

Natiurmort orqali tasvirlangan narsalarning hayotiylik va simvolik ma'nosini ochib beriladi. Natiurmort janridagi har bir predmet faqat real shakl yoki tekstura sifatida emas, balki chuqur ramziy va ma'naviy mazmunga ham ega bo'lib, ularning haqiqiy hayotdagi roliga ishora qiladi.

Natiurmortdagi predmetlar insonning kundalik hayoti bilan bog'liq elementlar bo'lishi mumkin: meva, gullar, idishlar, kitoblar va boshqalar. Ular tomoshabinga turmush tarzini yoki muayyan davr madaniyatini ko'rsatadi. Bu orqali natiurmort janri orqali hayotiylik tasvirlanadi. Rassomlar o'z asarlarida turli meva va idishlarni yorqin ranglar bilan tasvirlab, ularni hayotbaxsh va dinamik ko'rinishda aks ettiradi.

Natiurmort janridagi har bir element ma'lum ma'naviy yoki ramziy mazmunga ega.

 Gullar - hayotning go'zalligi va o'tkinchi ekanligini ifodalaydi.

 Mevalar - farovonlik va ne'matlarning ramzi.

✚ **Idish va taomlar** - boylik va farovonlik belgisi sifatida talqin qilinadi.

✚ **Shamlar yoki qo'l soatlari** - vaqtning foniyligini, vaqtning o'tishi va hayotning qiymatini ramziy tarzda ko'rsatadi.

Zamonaviy natyurmortlar ramziy ma'noni chuqurroq anglash uchun turli xil predmetlarni qo'llaydi. Rassomlar o'z asarlarida individual detallarni va zamonaviy texnika elementlarini qo'llab, chuqur ma'naviy mazmun yaratgan.

Natyurmort janri san'atda predmetlar orqali hayot haqida fikr yuritish, estetik go'zallikni namoyon etish va chuqur ramziy ma'nolarni yetkazishga xizmat qiladi. Unda predmetlarning ranglar uyg'unligi, yorug'lik-soya o'yini va kompozitsiyasi tomoshabinning estetik hislarini uyg'otib, ularni chuqur ma'naviy mulohazaga chorlaydi.

2. Rangtasvirda predmetlarni realistik ifodalashda rang, yorug'lik va soyaning roli. Rang va yorug'lik-soya rangtasvir san'atining muhim vositalari bo'lib, ular predmetlarni realistik ifodalash, ularga hayotbaxshlik berish va asarning umumiy estetik ta'sirini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Natyurmort janrida yorug'lik-soya va ranglar uyg'unligi predmetlarni hajmli, to'liq va shiddatli ko'rinishda tasvirlashga yordam beradi. Yorug'lik va soya rangtasvirda predmetlarni realistik va hayotga yaqin ko'rinishda tasvirlash uchun asosiy vositadir. Ular predmetlarga hajm, chuqurlik va tekstura beradi.

Yorug'lik ob'ektlarning shaklini, tuzilishini va atrofdagi muhit bilan o'zaro aloqasini aniq ko'rsatishda muhimdir. Yorug'lik asosiy nuqtalarga e'tiborni qaratib, tomoshabinga ob'ektning eng muhim jihatlarini ko'rsatadi.

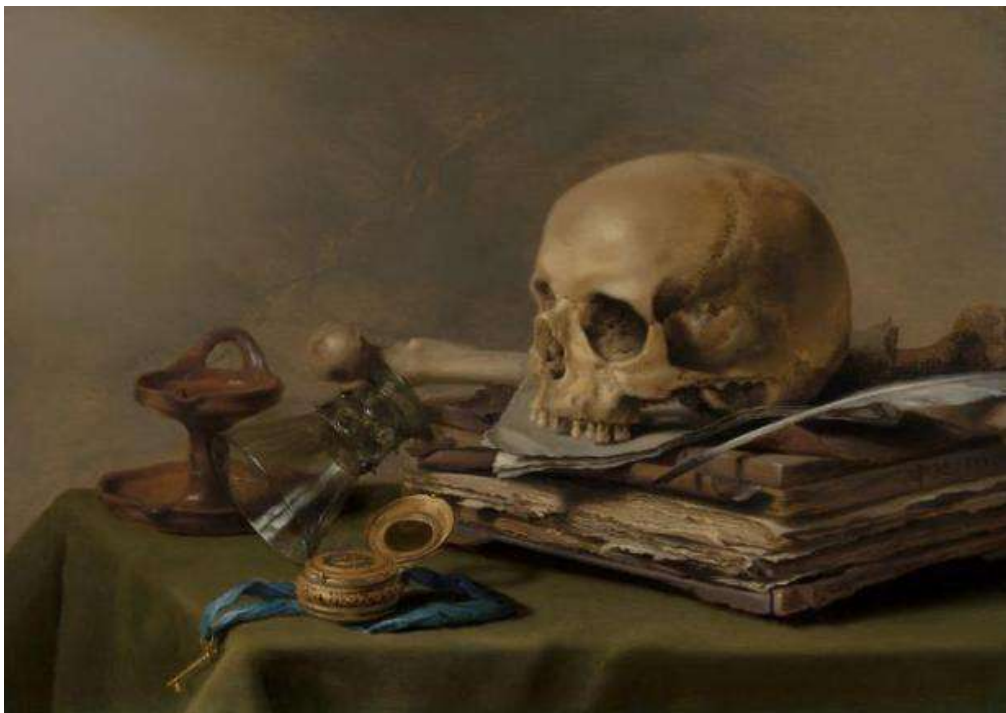
Soya ob'ektlarga chuqurlik va harakat tuyg'usini qo'shadi. Soyasiz ob'ektlar yassi va hayotsiz ko'rinishga ega bo'ladi. Yorug'lik va soya o'yini predmetlarning atrof muhit bilan uyg'unligi va voqelikdagi mavjudligini ko'rsatadi. Masalan, P.Klaas natyurmortlaridagi soyalar predmetlar va fon o'rtasidagi to'liq uyg'unlikni yaratib, kompozitsiyaning asosiy dramatismni kuchaytirgan.

Yorug'likning qaysi yo'nalishdan tushgani va uning shiddati asarning emotsional ta'sirini belgilaydi. Yorug'lik kuchli va

yo'naltirilgan bo'lsa, dramatik kayfiyat yaratadi; muloyim yorug'lik esa romantik va lirik kayfiyatni taqdim etadi.

Natyurmort rangtasviri orqali ranglar uyg'unligi va tekstura orqali hajm va to'liqlik yaratiladi. Natyurmort janrida ranglar uyg'unligi va tekstura realistik va estetik mazmunni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ranglar predmetlarning real hajmini yaratish uchun o'zaro uyg'un holda qo'llaniladi. Masalan, tashqi ravshan yorug'likda predmetning yorug' tomoni yorqin, soya tomoni esa pastel ranglarda bo'ladi. Ranglar gammasi tabiiylikni ta'minlash bilan birga, kompozitsiyaning umumiy estetikasini belgilaydi. Masalan, P.Konchalovskiy asarlarida ranglarning qo'llanilishi dinamika va emotsional ta'sirni kuchaytirib, predmetlarning hajmini realistik ko'rsatadi.

55-rasm. Piter Klaas. "Vanitas" 1630 y.

Tekstura ob'ektlarning mato, terini yoki yuzasining xususiyatlarini ko'rsatadi. Meva, gullar yoki idishlarning yuzasidagi mayda detallar (masalan, yaltiroqligi, g'adir-budurligi) ularning hajmli ko'rinishini ta'minlaydi. Masalan, Yu.Yelizarov o'z asarlarida teksturani realistik tarzda aks ettirib, ranglar va yorug'lik-soya orqali dinamik kompozitsiyalar yaratgan.

Hajm yaratishda yorug'lik, soya va ranglar uyg'unligi orqali ob'ektlar jonli ko'rinishga keladi. Ular hajmli ko'rinish kasb etadi va tomoshabinga ob'ektlarni qo'l bilan ushlash mumkindek his tug'diradi. Bunday hajmlilik va to'liqlik asarning estetik qiymatini oshirib, uni haqqoniy va ta'sirchan ko'rsatadi. Yorug'lik, soya va ranglar uyg'unligi rangtasvirda predmetlarni realistik ifodalashning asosiy vositalari hisoblanadi. Ular asarga hajm, to'liqlik va dinamika qo'shib, tomoshabinning diqqatini asosiy nuqtaga qaratadi. Natyurmort janrida bu elementlar kompozitsiyaning shiddatli mazmunini yaratib, tomoshabinda estetik zavq uyg'otishga xizmat qiladi.

3. Yevropa klassik natyurmort ustalari: P.Klaas va M.Karavadjo ijodi. Yevropa tasviriy san'atida natyurmort janrining klassik ustalari bo'lmish Piter Klaas va Mikelanjelo Karavadjo ijodi o'zining detallar, kompozitsiyadagi uyg'unligi va dramatik yorug'lik bilan ajralib turadi. Ular asarlarida predmetlarni nafaqat vizual, balki ma'naviy va estetik jihatdan ham boy ifodalagan.

Piter Klaas (1597–1660) Gollandiya natyurmortining klassik vakili bo'lib, uning asarlari nafis detallar va kompozitsiyaning muvozanatli qurilishi bilan mashhur.

P.Klaas asarlarida har bir ob'ektning teksturasi, shakli va material xususiyatlari juda aniq va realistik aks ettirilgan. Masalan, idishlarning yaltiroq yuzasi, gullar va meva yuzasidagi tabiiy burchaklar va yorug'likning o'yini undagi mayda detallarning realistik ko'rinishini ta'minlaydi. Ob'ektlar go'yo haqiqiy hayotda ko'rsatilgandek tasvirlangan bo'lib, tomoshabinga ularni qo'li bilan ushlash tuyg'usini beradi. Masalan, P.Klaasning **"Vanitas"** (1630) asarida cherep, kitob va shamga qo'yilgan yorug'lik-soya real ko'rinish yaratgan (55-rasm).

Kompozitsiyada simmetrik joylashuv orqali ob'ektlarning o'zaro uyg'unligi va estetik balans ta'minlangan. Ob'ektlarning markaziy nuqtada yoki yon tomonda simmetrik joylashishi kompozitsiyaning vizual oson idrok etilishini ta'minlaydi.

P.Klaas asarlarida, xususan, **vanitas natyurmortlarida**, hayotning o'tkinchi ekanligiga ishora qilinadi. Chereplar, shamlar va qo'l soatlar kabi ob'ektlar hayot va vaqtning qiymatini anglatadi.

Mikelandjelo Karavadjo (1571–1610) natyurmort janrida realizm, drammatizm va yorug'lik-soya o'yinini mahorat bilan qo'llab, san'atning yangi bosqichini yaratgan.

Karavadjo o'z asarlarida "**chiaroskuro**" (yorug'lik va soya o'yini) texnikasini qo'llagan. Yorug'lik asosiy ob'ektlarga tushirilib, ularni fondan ajratib ko'rsatgan. Masalan, uning "**Mevalar savatchasi**" (1596) asarida yorug'lik meva va sabzavotlarga tushib, ularning hajmli va realistik ko'rinishini ta'minlaydi. Asar hajmi 46 × 64,5 sm. bo'lib, moybo'yoqda ishlangan (56-rasm).

56-rasm. Karavadjo M. "Mevalar savatchasi" 1596 y.

Karavadjo predmetlarning haqiqiy hayotdagi ko'rinishini o'zgartirmagan holda, ularni dramatik vaziyatga moslashtirgan. Ob'ektlarning cho'zilgan soyalari va kuchli yorug'lik ularning emotsional ta'sirini oshirgan. Karavadjo predmetlarni faqat tasvirlabgina qolmay, ular orqali tomoshabinga obraz yaratadi. Uning asarlarida har bir ob'ektning ahamiyati chuqur mazmun bilan boyitilgan. Masalan, meva va idishlarning jonli ko'rinishi va

ularning yorug'lik ta'siridagi o'yini tomoshabinni ob'ektlar haqida chuqur mulohaza qilishga chorlaydi.

Karavadjo realizmni dramatik kayfiyat bilan uyg'unlashtirgan. Ob'ektlarning tiniq ko'rinishi tomoshabinga psixologik ta'sir qilib, ularni chuqurroq anglashga undaydi.

P.Klaas va M.Karavadjo natyurmort janrida bir-biridan farqli, ammo bir-birini boyituvchi yondashuvlar orqali asarlar yaratgan. Klaas realistik detalizatsiya va simmetrik kompozitsiya orqali estetik uyg'unlikni ta'minlagan bo'lsa, Karavadjo dramatism va yorug'lik vositasida ob'ektlarga chuqur psixologik mazmun qo'shgan. Ularning ijodi natyurmort janridagi estetik boylik va badiiy qudratning yuqori darajasini namoyon etadi.

4. Zamonaviy natyurmort rangtasviri: P.Konchalovskiy va Yu.Yelizarov ijodi. Zamonaviy natyurmort rangtasviri klassik an'analarni saqlagan holda, individual yondashuvlar va zamonaviy texnikalar bilan boyitilgan. Pyotr Konchalovskiy va Yusuf Yelizarov ijodida ranglar ekspressiyasi va individual estetika zamonaviy natyurmortning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Pyotr Konchalovskiy (1876-1956) zamonaviy natyurmortning asosiy namoyondasi sifatida ranglar ekspressiyasi va dinamikasini ijodining markaziy unsuri qilib olgan.

57-rams. Kanchalovskiy P. "Siren va podramnik" 1953 y.

P.Konchalovskiy ranglarning jonli uyg'unligi orqali tomoshabinga kuchli emotsional ta'sir ko'rsatadi. U o'z asarlarida turli intensivlikdagi ranglarni qo'llab, kompozitsiyaga shiddatli kayfiyat bag'ishlaydi. Masalan, ***"Siren va podramnik"*** (1953) asarida yorqin siyoh, yashil ranglar bir-biriga qarama-qarshi qo'yilgan holda dinamik va ta'sirchan kompozitsiya yaratadi (57-rasm).

Konchalovskiy asarlaridagi ranglar nafaqat predmetlarni realistik tasvirlaydi, balki ularga harakat va jonlilik hissini ham bag'ishlaydi. Predmetlar orasidagi ranglar o'yini tomoshabinning diqqatini markazga qaratadi. U asarlarida teksturalarni ranglar bilan uyg'unlashtirgan. Tekstura va ranglarning birlashuvi predmetlarni jonli ko'rinishga keltirib, tomoshabinda estetik zavq uyg'otadi. Konchalovskiyning yorqin ranglari tabiat go'zalligi va insonning bu go'zallikka bo'lgan ehtiromini namoyon etadi.

Yusuf Yelizarov (1929-1999) zamonaviy natyurmortdagi zamonaviy texnik eksperimentlar va individual estetika bilan tanilgan. Uning ijodida innovatsion yondashuvlar va sub'ektiv mazmun birinchi o'rinda turadi. Yelizarov zamonaviy rangtasvirda turli materiallar va texnikalardan foydalanib, teksturalarning yangi qirralarini yaratgan. U asarlarida akril va moybo'yoqni uyg'unlashtirgan holda katta vizual ta'sir yaratadi.

Yelizarovning natyurmortlari realizm va modernizm elementlarining o'ziga xos uyg'unligi bilan ajralib turadi. Masalan, uning ***"Natyurmort. Qovunlar"*** asarida ranglarning sug'urilgan va pastel uyg'unligi tomoshabinga o'ziga xos estetik quvvatni yetkazadi. U o'z asarlarida detallarga chuqur e'tibor qaratib, ularni zamonaviylik ruhida talqin qiladi. Yorug'lik va soya o'yini, predmetlarning o'zaro aloqasi va dinamik jihatlari asarlardagi individual ruhni namoyon etadi (58-rasm).

Yelizarov asarlari ko'pincha shaxsiy va ijtimoiy mazmunga ega bo'lib, ularda zamonaviy inson hayotiga ishoralar ko'rinadi. Bu asarlarni o'ziga xos va intellektual falsafiy teranlikka boy qiladi.

Pyotr Konchalovskiy va Yusuf Yelizarov ijodi zamonaviy natyurmort janrida ranglar, tekstura va individual estetik yondashuvlarning o'ziga xos namoyonlaridir. Konchalovskiy ranglar ekspressiyasi orqali dinamika va jonlilik yaratgan bo'lsa,

Yelizarov zamonaviy texnikalar va intellektual mazmun orqali individuallikni namoyon etgan. Ularning asarlari zamonaviy natyurmort san'atining chuqur estetik va mazmunlilikiga misol bo'ladi

58-rasm. Yelizarov Yu. "Natyurmort. Qovunlar" 1971 y.

Natyurmortda kompozitsiya va detallarning uyg'unligi.

Natyurmort janrida kompozitsiya va detallar umumiy mazmunni tashkil etishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kompozitsiyada markaziy element va unga yordamchi detallarning o'zaro aloqasi, shuningdek, detallarning ramziy qiymati rangtasvir asarlarining estetik va ma'naviy boyligini ta'minlaydi. Kompozitsiyada markaziy element va unga yordamchi detallarning o'zaro bog'liqligi namoyon bo'ladi. Kompozitsiya asarning vizual strukturasi tashkil qiladi va tomoshabin e'tiborini asosiy nuqtaga qaratishga xizmat qiladi.

Kompozitsiyadagi markaziy element asosiy mazmunni ko'rsatadi va tomoshabin diqqatini o'ziga jalb qiladi. U asosiy g'oya

yoki qiymatni ifodalaydi. Markaziy elementni o'rab turgan yordamchi detallar uning mazmunini boyitadi va asarning umumiy kompozitsiyasini uyg'unlashtiradi.

Yordamchi detallar markaziy element bilan vizual bog'liq bo'lib, umumiy garmoniya yaratadi. Ular kompozitsiyadagi muvozanatni ta'minlab, asarning jonli va to'liq ko'rinishini shakllantiradi.

Masalan, P.Klaasning "Vanitas" natyurmortida bosh suyak markaziy element sifatida berilgan bo'lsa, uning atrofidagi sham va qo'l soati uning ramziy qiymatini kuchaytiruvchi detallardir.

Predmetlarning o'zaro joylashuvi dinamika yaratadi va asarni jonli qiladi. Masalan, simmetrik yoki diognal kompozitsiya asarning vizual ta'sirchanligini oshiradi.

Karavadjo o'z natyurmortlarida markaziy elementni kuchli yorug'likka qo'yib, atrofdagi detallarni soya bilan uyg'unlashtirgan holda kuchli drammatizm yaratgan.

Natyurmort janrida detallar nafaqat vizual, balki ramziy va ma'naviy mazmunga ega bo'lib, tomoshabinga estetik va falsafiy fikrlarni yetkazadi. Har bir predmet ma'lum ma'no va mazmunga ega.

Predmetlarning bir-biriga nisbatan joylashuvi va ularning ranglar gammasi asarning mazmunini chuqurroq talqin qilishga yordam beradi. Masalan, P.Konchalovskiy o'z natyurmortlarida detallar orasidagi rang uyg'unligi va dinamik joylashuvni saqlagan holda, ularga falsafiy mazmun qo'shgan.

Yu.Yelizarov o'z asarlarida zamonaviy detallar va texnikalardan foydalangan holda detallarga yangi ramziy ma'nolar qo'shgan. Uning asarlarida shisha idishlar yoki yangi zamonaviy shakllar inson hayotining zamonaviy qirralarini aks ettiradi.

Yorug'likning qay tarzda detallarga tushirilgani, ularning ranglari va soyalar bilan uyg'unligi ularning ramziy ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Masalan, Karavadjo o'zining dramatik yorug'lik-soya qo'llash orqali predmetlarning falsafiy mazmunini kuchaytirgan.

Natyurmort janrida kompozitsiya va detallarning uyg'unligi asarning umumiy estetikasini va mazmuniy boyligini belgilaydi.

Kompozitsiyada markaziy element va yordamchi detallarning vizual bog'liqligi asarning tuzilishiga dinamika va garmoniya bag'ishlaydi. Detailarning ramziy ma'nosi esa tomoshabinga chuqur falsafiy va ma'naviy mulohaza qilish imkonini yaratadi. Ushbu xususiyatlar natyurmort janrining estetik va intellektual ahamiyatini oshiradi.

Xulosa:

Natyurmort janri rangtasvir san'atida predmetlar orqali estetik va falsafiy mazmunni ifodalashning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Unda ranglar uyg'unligi, yorug'lik va soya o'yini, kompozitsiya va detallarning o'zaro bog'liqligi orqali realistik va ramziy mazmun yaratiladi. Yevropa klassik ustalari P.Klaas va M.Karavadjo natyurmort janriga chuqur dramatism va realistik detalizatsiyani olib kirgan bo'lsa, zamonaviy rassomlar P.Konchalovskiy va Yu.Yelizarov ranglar ekspressiyasi va zamonaviy texnikalar orqali janrni boyitdilar. Natyurmortda kompozitsiyaning uyg'unligi va detallarning ramziy qiymati asarning umumiy estetik va ma'naviy qiymatini belgilaydi. Bu janr inson hayotining turli qirralarini estetik mulohaza bilan anglashga chorlaydi.

Nazorat savollar:

1. Natyurmort janrining mohiyati va estetik ahamiyati nimalardan iborat?
2. Predmetlarni realistik ifodalashda yorug'lik va soya qanday rol o'ynaydi?
3. Piter Klaas va Mikelandjelo Karavadjo natyurmortlarida realizm va dramatism qanday namoyon bo'ladi?
4. Zamonaviy natyurmort asarlarida Pyotr Konchalovskiy va Yusuf Yelizarovning o'ziga xos yondashuvlari nimalardan iborat?
5. Kompozitsiya va detallarning uyg'unligi natyurmort janrida qanday ahamiyat kasb etadi?
6. Natyurmort asarlarida detallarning ramziy ma'nolari qanday talqin qilinadi?
7. Ranglar uyg'unligi natyurmort asarlarining umumiy estetikasini qanday belgilaydi?

8. Zamonaviy texnikalar va individual estetika natyurmort janrida qanday yangi imkoniyatlar yaratgan?

Mustaqil ijodiy topshiriq:

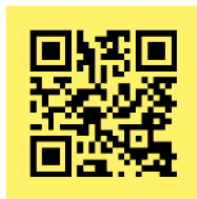
Uydagi kundalik buyumlar yoki tabiatdan olingan elementlardan (gullar, mevalar yoki hunarmandchilik buyumlari) iborat bir natyurmort kompozitsiyasini yarating. Unda asosiy diqqatni yorug'lik va soya dramatismiga qaratishga harakat qiling. Kompozitsiyaga kiritilgan har bir detalning estetik va ma'naviy ahamiyati haqida qisqacha yozing.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

+ <https://youtu.be/agy4wXMF9wg> - *Looking past symbolism: meaning and Dutch still life.*

+ <https://youtu.be/diUaDsjWwRI> - *Karavadjio Caravaggio / Barokko.*

+ https://www.kultura.uz/view/8_r_15011.html — *Unutilmas uchrashuvlar. Rassom Yusuf (Esifxay) Yelizarov mag'rur va olijanob inson edi.*

2.4-§

**Portret janrida tasviriy san'at asarlarini
ishlashning spesifik xususiyatlari.**

Reja: 1. Rangtasvirda portret janrining mohiyati va asosiy vazifalari. 2. Yevropa portret rangtasvirining klassik ustalari: Rafael Santi va Rembrandt. 3. Rossiya portret rangtasviri: Valentin Serov ijodi. 4. O'zbek portret rangtasvir san'atida R.Axmedov ijodi. 5. Portret janrida kompozitsiya va detallarning o'rni.

Tayanch iboralar: portret janri, inson qiyofasi, shaxsiy xususiyatlar, plastik anatomiya, mimika, ranglar uyg'unligi, detallar, milliylik, dramatism, kompozitsiya, chiaroskuro, realizm, yuz ifodasi, dinamika, estetika, ichki dunyo, fon, aksessuarlar.

1. **Rangtasvirda portret janrining mohiyati va asosiy vazifalari.** Ma'lumki, portret janri tasviriy san'atning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u inson qiyofasini tasvirlash orqali uning ichki dunyosini, shaxsiy xususiyatlarini va ma'naviy mohiyatini ifodalaydi. "Portret" so'zi fransuz tilidan tarjima qilinganda "inson qiyofasini tasvirlash" ma'nosini anglatadi. Bu janr orqali nafaqat tashqi ko'rinish, balki shaxsning tuyg'ulari va xarakterini ham yoritib berish maqsad qilinadi.

Portret san'atining asosiy vazifasi inson yuzi va qomatini tasvirlash orqali uning shaxsiy xususiyatlarini ochib berishdan iborat. Portret orqali shaxsning his-tuyg'ulari va ichki holati ko'rsatiladi. Yuzning ifodasi, ko'z qarashi va qomatning dinamikasi orqali shaxsning ichki dunyosini yaqqol ifodalash mumkin.

Har bir portretida shaxsning o'ziga xos xususiyatlari tasvirlanadi. Har bir insonning o'zgacha tashqi ko'rinishi va ichki dunyosini aks ettirish portretning muhim jihatlaridan biridir. Portretida shaxsning individual qiyofasi uning ichki holati va shaxsiy xususiyatlarini ko'rsatadi.

Portretida shakl, rang va detallar inson qiyofasini haqqoniy va obrazli ko'rsatishda muhim vositalar hisoblanadi.

Shakl va yuz proporsiyalarining aniq tasviri portretning haqqoniylikni ta'minlaydi. Rassom insonning tashqi ko'rinishini realistik va o'ziga xos tarzda tasvirlab, uning qiyofasini yaqqol aks ettiradi.

Ranglar portretida shaxsning kayfiyati va emotsional holatini belgilaydi. Yorug' va quvnoq ranglar quvonchli kayfiyatni aks ettirsa, to'q va dramatik ranglar qayg'u va chuqur fikrlarni ifodalaydi.

Detallar orqali shaxs haqida ko'proq ma'lumot yetkaziladi. Masalan, libos, atrofdagi ob'ektlar va fon shaxsning mavqei, turmush tarzi yoki uning zamonini aks ettirishi mumkin. Milliy liboslar va aksessuarlar orqali shaxsning milliylik va urf-odatlariga bog'liq jihatlari namoyon bo'ladi.

Portret janri insonning tashqi qiyofasini tasvirlash orqali uning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari va shaxsiy xususiyatlarini ifodalashga qaratilgan. Shakl, rang va detallarning uyg'unligi portretning haqqoniylik va estetik ta'sirchanligini ta'minlaydi.

Rassomning vazifasi inson yuzi orqali shaxsning individualligini va uning ichki mohiyatini chuqurroq ifodalashdan iborat.

2. Yevropa portret rangtasvirining klassik ustalari: Rafael Santi va Rembrandt. Rafael Santi va Rembrandt van Reyn portret rangtasvir san'atining klassik ustalari sifatida insoniylik, yorug'lik va dramatismning chuqur ifodasini yaratgan. Ular ijodida inson qiyofasi nafaqat tashqi ko'rinishda, balki ichki dunyosi bilan ham yaqqol namoyon bo'ladi.

Rafael Santi portretlaridagi yorug'lik va kompozitsiyaning muvozanati. Rafael Santi (1483–1520) Uyg'onish davrining buyuk rassomi sifatida portret san'atida mukammal muvozanat va yorug'likka alohida e'tibor qaratgan.

59-rasm. Rafael Santi “Madonna kresloda” 1513 y.

Rafaelning mashhur **“Madonna kresloda”** asari 1513-1514 yilda moybo'yoqda taxtaga ishlangan. Uning hajmi 71x71sm. Bu asar, shubhasiz, portret janrining diniy mavzudaligi va madonna

obrazi orqali insonning ma'naviy va estetik his-tuyg'ularini aks ettirishda namunali ishdir. Kartinada oilaviy qadriyatlar, ona va bola o'rtasidagi yoqimli aloqa va ilohiy muhit mavjud (59-rasm).

Asarning markazida mehr va g'amxo'rlik timsoli bo'lgan Madonna va bola Iso tasvirlangan bo'lib, ular orqali oilaviy qadriyatlar va ma'naviylik ulug'lanadi.

Ranglar uyg'unligi, xususan, qizil, yashil va oltinranglar hayot, sevgi va qudratni ifodalaydi. Fonning qoraligi va yorug'likning personajlarga tushishi asosiy obrazlarni yanada chuqurroq ko'rsatib, ilohiylik va estetik ta'sirni kuchaytiradi.

Asardagi detallar va personajlar o'rtasidagi aloqa mehr va samimiyatni aks ettirib, realistik qiyofani ko'rsatadi. Asarning umumiy mazmuni insonning ma'naviy yuksalishi, oilaviy qadriyatlar va ezgulikni tarannum etadi. Rassomning yuksak mahorati va obrazlarning ifodaliligi asarning estetik qimmatini yanada oshirib, tomoshabin qalbida ilhom va zavq uyg'otadi.

60-rasm. Rembrandt van Reyn. "Doktor Tulpning anatomiya darsi" 1632 y.

Rembrandt van Reyn (1606–1669) Barokko davrining yetakchi rassomi bo'lib, u portret san'atida ruhiy chuqurlik va yorug'lik-soyaning dramatik ta'sirini yuqori darajaga olib chiqqan.

Rembrandtning portretlarida shaxslarning ruhiy holati va ichki dunyosi chuqur yoritilgan. Qahramonlarning yuz ifodalari va ko'z qarashlari orqali ularning tajribalari, qayg'u va fikrlari aks ettiriladi. Masalan, 1632 yilda ishlangan ***"Doktor Tulpning anatomiya darsi"*** asarida shaxslar ko'z qarashlari va yuz ifodalari voqeaning drammatizmni kuchaytiradi. Asar moybo'yoqda xolstga ishlangan. Uning hajmi 169,5 × 216,5 sm. (60-rasm).

Rembrandt ***"chiaroskuro"*** texnikasini mahorat bilan qo'llab, personajlar yuziga yorug'lik tushirib, fonini to'q soyalar bilan boyitgan. Bu uslub shaxslarning ichki quvvatini namoyon etadi. 1665 yilda ishlangan rassomning ***"Rembrandtning avtoportreti"*** asarida yorug'lik shaxs yuziga tushirilib, tomoshabin diqqatini uning ruhiy holatiga qaratadi. Yorug'lik va soya o'yini ruhiy drammatizmni kuchaytirib, asarlarga teranlik va ta'sirchanlik bag'ishlaydi. Bu uslub Rembrandt portretlarida shaxs qiyofasining to'liq uyg'unligini yaratadi.

Rafael Santi va Rembrandt van Reyn portret san'atini rivojlantirgan ikki buyuk rassom sifatida bir-biridan farqli uslublar yaratgan bo'lsa-da, inson qiyofasi orqali ichki dunyoni aks ettirishga alohida e'tibor qaratgan. Rafael kompozitsiya va yorug'likning muvozanati orqali shaxsning estetik go'zalligini namoyon etgan bo'lsa, Rembrandt drammatizm va ruhiy chuqurlik orqali shaxsning teran mohiyatini ko'rsatgan. Ular ijodi portret janrining klassik yo'nalishida yuksak ahamiyatga ega.

3. Rossiya portret rangtasviri: Valentin Serov ijodi.

Valentin Serov (1865-1911) Rossiya rangtasvirida portret janrining yetuk ustasi sifatida inson qiyofasini individuallik va jonlilik bilan tasvirlashda katta yutuqlarga erishgan. Uning ijodi insonning ichki dunyosini shakl, harakat va emotsional holat orqali chuqur ifoda etishga qaratilgan. V.Serov asarlarida individual xarakter va harakatning uyg'unligi yaqqol namoyon bo'ladi. Rassomning asarlarida qahramonlarning yuz ifodasi, harakatlari va ularning o'zaro aloqasini tasvirlash orqali ularning shaxsiy xarakterini ochib berishga erishgan. Rassom individual xarakterning ifodasi mohirona ko'rsatib bera oladi. Serov har bir personajning o'ziga xos xususiyatlarini va ichki dunyosini ochishga

harakat qilgan. Uning portretlarida shaxsning xarakterini yorituvchi mayda detallarga alohida e'tibor qaratilgan.

61-rasm. Serov V. “Qiz bilan shaftoli” 1887 y.

Serovning portretlarida qahramonlar statikadan xoli, ya'ni harakatli ko'rinishga ega. Bu asarlarga jonlilik va tabiiylik bag'ishlaydi. Harakatning tabiiy ko'rinishi personajning holatini yoritishga yordam beradi. Masalan, Serov o'z portretlarida personajlarning jismoniy qiyofasi bilan birga, ularning ruhiy holatini ham tasvirlaydi. Serov personajlarning xarakterini aniqlash uchun ularning atrof-muhiti, liboslari va atrofdagi detallar bilan kompozitsiyani boyitgan. Bular personajning shaxsini va ijtimoiy maqomini yoritishga xizmat qiladi.

“Qiz bilan shaftoli” (1887) asaridagi dinamika va obrazni talqin qilish uslubi mo'yqalamining yorqin izlarida aks etgan. Asar

moybo'yoqda xolstga ishlangan, uning hajmi 91 × 85 sm. (61-rasm). "Qiz bilan shaftoli" Valentin Serovning eng mashhur asarlaridan biri bo'lib, u Rossiya rangtasvirida realizm va psixologizmning ajoyib namunasidir. Portretida mulkdor hovlisining 11 yoshli qizi Vera tasvirlangan. Qizaloq stol yonida o'tirgan holda chizilgan, uning ustida qizg'ish bluzka va to'q-ko'k rangli bantik bor. Stol ustida pichoq, barglar va 4 ta shaftoli tasvirlangan. Asarda qiz qo'lida shaftoli tutgan holda o'tirgan. Uning jismoniy holati tabiiy bo'lib, qiyofasi va qo'l harakatlari orqali shaxsning jonli xususiyatlari ifodalangan. Ko'z qarashidagi muloyimlik va qiz yuzidagi yengil jilmayish asarga hissiy samimiyat baxsh etadi. Bu holat qizning shaxsiy xarakterini ochib berishga xizmat qiladi. Qizning joylashuvi, qo'l qiyratishi va qarashlari asardagi umumiy dinamik vaziyatni yaratadi. Rassom qizni go'yo tomoshabin bilan bevosita muloqotda bo'lganday tasvirlaydi. Ko'rsatilgan joylashuv qizning yoshligini, samimiy va tabiiyligini kuchli ravishda ifodalaydi.

Asarda yorug'lik qizning yuziga va shaftolilarga tushirilgan bo'lib, bu asosiy ob'ektlarni vizual markaz sifatida namoyon qiladi. Fon muloyim ranglar gammasida tasvirlangan bo'lib, asosiy personajga e'tibor qaratadi. Serov yorug'lik va ranglar o'yini orqali qizning tabiatini, ruhiy holatini va yoshligini tomoshabinga yetkazadi. Qizning holati va qiyofasi inson hayotining yoshlik, tabiiylik va poklik kabi ijobiy tomonlarini aks ettiradi. Bu asar insonning ichki dunyosini oddiy, ammo ta'sirchan yo'sinda ko'rsatishga yordam beradi.

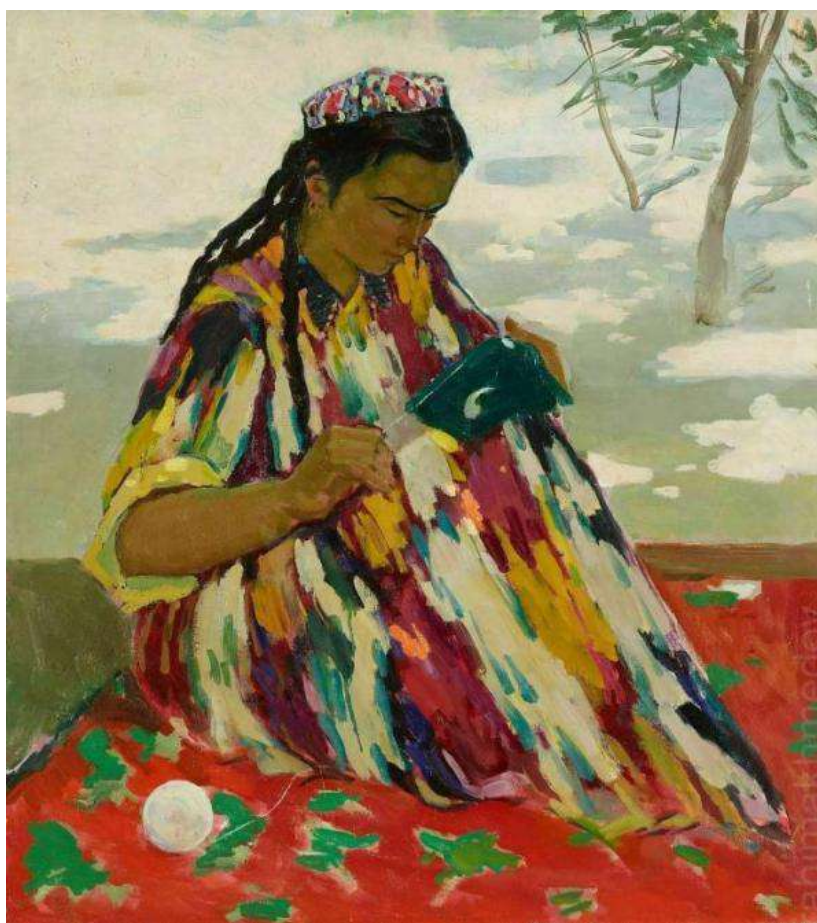
Valentin Serov ijodi portret janridagi realizm, individuallik va jonlilikning yuqori darajasini namoyon etadi. U shaxslarning tashqi qiyofasi orqali ularning ichki dunyosini chuqur ifodalashga erishgan.

4. O'zbek portret rangtasvir san'atida R.Axmedov ijodi.

Rahim Axmedov (1924-2008) o'zbek rangtasvir san'atida portret janrining yirik namoyondasi sifatida milliylikni chuqur ifodalagan rassom hisoblanadi. R.Axmedov ijodi inson qiyofasini milliy an'analar, shaxsiy xususiyatlar va ichki kayfiyatni realistik tarzda talqin qilish bilan ajralib turadi. U o'z portretlarida milliylikning estetik qiymatini aks ettirishga alohida e'tibor

qaratgan. Qahramonlarning tashqi ko‘rinishi, kiyimlari va vizual xususiyatlari orqali milliylikni yaqqol ko‘rsata olgan. Milliy elementlar asarlariga estetik boylik va mazmun chuqurligi qo‘shgan.

Iste’dodli rassom yuksak mahorati bilan ona yurtimizning go‘zalligi, xalqimizning ezgu an‘analari va milliy qadriyatlarini tarannum etib, mehnatsevar va olijanob insonlar obrazlarini yaratgan. Uning asarlari nafaqat mamlakatimizda, balki xorijiy ko‘rgazmalarda ham muvaffaqiyat bilan namoyish etilgan.

62-rasm. Axmedov R. “Tikuvchi qiz” 1962 y.

Rassomning “Oqtosh”, “Bahor”, “Hovuz bo‘yida”, “Ona tafakkuri”, “Do‘stlar”, “Yanvar” kabi asarlari xalqimizning ma‘naviy merosiga aylanib, milliy tasviriy san‘at xazinasida munosib o‘rin egalladi.

R.Axmedov o‘z portretlarida realizmni milliylik bilan uyg‘unlashtirib, shaxslarning ichki kayfiyatini yuksak estetik

darajada ifodalagan. Axmedov portretlarida milliy kiyimlar faqat tashqi ko'rinish elementi sifatida emas, balki milliy g'ururning ifodasi sifatida tasvirlangan. U o'zbek milliy matolari (atlas, adras) ning tekstura va ranglarini aniq aks ettirgan. Masalan, uning bir nechta portretlarida to'q qizil va yashil atlas kiyimlari qahramonlarning tabiiy go'zalligi va milliylikka sadoqatini namoyon etadi.

“Tikuvchi qiz” nomi bilan mashhur bo'lib asari 1962 yilda matoga moybo'yoq texnikasida yaratilgan (*62-rasm*). Asar Moskva shahri, Tretyakov davlat gallereyasida saqlanmoqda. Bu asar xalq hayoti va milliy qadriyatlarni tarannum etish bilan ajralib turadi. Rassom tomonidan yaratilgan kompozitsiya va detallar mehnatsevarlik va milliylikni yuqori darajada aks ettiradi.

Asarda yosh qiz tikish bilan mashg'ul holda tasvirlangan. Uning qiyofasi diqqat va ijodkorlikni ifoda etuvchi holda yaratilgan. Milliy libosi va boshidagi do'ppisi milliy an'analarni o'zida aks ettiradi. Qizning sho'ng'ish bilan ishlashi mehnatsevarlik timsoli bo'lib, xalq amaliy san'atiga bo'lgan mehrni namoyon etadi.

Asar ranglar uyg'unligi bilan tomoshabinni o'ziga jalb qiladi. Milliy uslubdagi libosning yorqin va ko'p rangli ko'rinishi milliylikni kuchaytiradi. Qizil gilam va ustidagi yashil barglar milliylik va tabiatning uyg'unligini ifoda etadi. Bular milliy turmush tarzini ko'rsatuvchi muhim detallardir.

Yorug'lik asosiy obrazga e'tiborni qaratgan bo'lib, qizning mehnat jarayoniga to'liq sho'ng'ishi va to'q ranglar bilan uyg'unlikda tasvirlangan. Bu yorug'lik va ranglar asarning emotsional ta'sirini kuchaytiradi.

Asar mazmunan mehnat, milliy amaliy san'at va urf-odatlarining qimmatini ko'rsatadi. Milliy libosdagi qiz obrazi xalq an'analari va qadriyatlari bilan bog'liq holda yaratilgan. Qo'lidagi mato va ishlash jarayonidagi diqqat esa ijodkorlik va badiiy hunarmandlikning tarannumi sifatida namoyon bo'ladi.

“Tikuvchi qiz” asari milliy turmush tarzining go'zalligini, mehnatsevarlik va ijodkorlikning qadrini yuqori darajada tasvirlaydi. Asarning detallari, ranglari va kompozitsiyasi milliy san'atimizga bo'lgan chuqur ehtiromni ifoda etadi. Rassomning

yuksak mahorati orqali bu asar milliy tasviriyl san'atning noyob durdonasiga aylangan.

Rahim Axmedov o'z ijodi orqali o'zbek portret san'atida milliylik va shaxsiyatni ifodalashda yangi yuksaklikka erishgan. U portretlarida milliy liboslar, madaniyat elementlari va shaxsning ichki dunyosini uyg'unlashtirgan holda, ularga chuqur mazmun va estetik qiymat bag'ishlagan. Uning asarlari milliy g'ururni va shaxs qiyofasining go'zalligini zamonaviy rangtasvirda namoyon etuvchi betakror san'at namunasi hisoblanadi.

5. Portret janrida kompozitsiya va detallarning o'рни.

Portret janrida kompozitsiya va detallar shaxsning qiyofasini nafaqat vizual, balki ma'naviy jihatdan ham to'liq ifodalash uchun muhim vositalardir. Kompozitsiya shaxs qiyofasining shaklini aniq va uyg'un qilib taqdim etsa, detallar obrazni boyitib, uning emotsional ta'sirini kuchaytiradi.

Kompozitsiya portretda yuz va qomat proporsiyasini belgilash va umumiy tuzilmani shakllantirishda markaziy ahamiyatga ega. Yuz qismlarining o'zaro nisbati va proporsiyasi portretning haqqoniyligi va tabiiyligini ta'minlaydi. Rassom proporsiyalarga rioya qilgan holda shaxsning o'ziga xos qiyofasini aniq ko'rsatadi.

Qomat proporsiyasi kompozitsiyada shaxsning umumiy holati va harakatini to'g'ri aks ettirishga yordam beradi. Kompozitsiyaning **simmetrik yoki asimmetrik qurilishi** shaxsning ichki dunyosini yoritish uchun foydalaniladi. Simmetrik kompozitsiya shaxsning tinchligi va muvozanatini aks ettirsa, asimmetrik kompozitsiya dinamika va shiddatni ko'rsatadi. Kompozitsiya yuzga e'tibor qaratish uchun fon, yorug'lik va detallarni muvofiqlashtiradi. Shaxsning markaziy bo'lishi tomoshabinning diqqatini uning qiyofasiga qaratadi.

Detallar portret janrida shaxsning ichki va tashqi xususiyatlarini chuqurroq ifodalash vositasi hisoblanadi. Ular tomoshabinga personaj haqida ko'proq ma'lumot yetkazib, emotsional ta'sir kuchaytiradi. Detallar (ko'z qarashi, yuz ifodasi, qo'l harakatlari, liboslar) orqali shaxsning xarakterini va ichki dunyosini ochib berish mumkin. Masalan, Rembrandt portretlarida detallar **ruhiy holatni** chuqur talqin qilishda muhim rol o'ynaydi.

Qo'llarning tabiiy harakati va yuz ifodalari shaxsning ichki quvvatini namoyon etadi.

Liboslar va aksessuarlar shaxsning ijtimoiy maqomi va madaniy muhitini ko'rsatadi. Milliy kiyimlar yoki shaxsiy buyumlar obrazning individualligini ta'kidlaydi. Rahim Axmedov portretlarida milliy liboslar va aksessuarlar shaxsning tarixiy va milliy xususiyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Detallar tomoshabinga shaxs haqida tasavvur berib, asarning emotsional ta'sirini oshiradi. Masalan, qahramonning ko'zlari yoki yuz ifodasi tomoshabin bilan emotsional muloqot yaratadi. Rassomlar portretlarida detallar yordamida dramatism va dinamika namoyon bo'ladi, bu esa tomoshabinda chuqur hissiyot uyg'otadi. **Fon** va u bilan bog'liq detallar shaxsning xususiyatlarini to'ldiruvchi element bo'lib xizmat qiladi. Ular shaxsning turmush tarzi yoki tarixiy kontekstini ko'rsatadi.

Xulosa. Portret janrida kompozitsiya va detallar shaxsning tashqi va ichki qiyofasini haqqoniy va ta'sirchan ko'rsatish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kompozitsiya asarning umumiy muvozanatini belgilasa, detallar tomoshabinga qahramon haqida ma'lumot berib, emotsional ta'sirni oshiradi. Rassom kompozitsiya va detallar orqali shaxsning individual qiyofasini boy va chuqur mazmunli qilib namoyon etadi.

Xulosa.

Portret janri tasviriy san'atning inson qiyofasi orqali uning ichki dunyosi, shaxsiy xususiyatlari va ruhiy holatini aks ettiruvchi muhim yo'nalishidir. Bu janrda shakl, ranglar, yorug'lik va detallar shaxsning tashqi qiyofasi bilan birga, uning shaxsiy xususiyatlari va his-tuyg'ularini ham ifodalashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Rafael Santi, Rembrandt, Valentin Serov va Rahim Axmedov kabi buyuk rassomlar portret san'atida shaxsning ichki mohiyatini talqin qilish orqali janrni yuqori darajada rivojlantirdilar. Yevropa, Rossiya va O'zbekiston rassomlari o'z ijodida realizm, dramatism, milliylik va estetik boylikni uyg'unlashtirib, portret san'atining chuqur mazmunli asarlarini yaratdilar. Portretlar nafaqat shaxsni tasvirlash, balki uning ruhiy va madaniy ahamiyatini talqin qilish vositasi sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi.

Nazorat savollari:

1. Portret janrining asosiy vazifalari va inson qiyofasini tasvirlashdagi ahamiyati qanday?
2. Rafael Santi portretlarida yorug'lik va ranglar qanday rol o'ynagan?
3. Rembrandtning chiaroskuro texnikasi portret asarlarida qanday ta'sir yaratadi?
4. Valentin Serov portretlarida shaxsning individuallik va ichki dunyosi qanday aks etgan?
5. Rahim Axmedovning ijodi milliylik va portret janridagi o'ziga xos xususiyatlari bilan qanday ajralib turadi?
6. Portret janrida detallar inson qiyofasini qanday boyitadi?
7. Portretlarda kompozitsiyaning simmetrik yoki asimmetrik qurilishi qanday mazmunlarni yaratishga xizmat qiladi?
8. Milliylik va shaxs qiyofasini tasvirlashda ranglar va aksessuarlarning o'rni qanday?

Mustaqil ijodiy topshiriq:

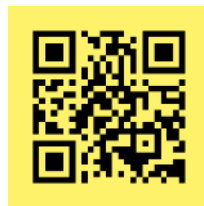
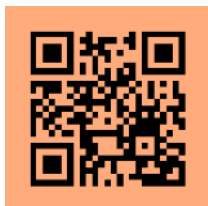
Bir shaxsning portretini ishlab ko'ring (bu tanishingiz, ijodiy obraz yoki o'ylab topilgan personaj bo'lishi mumkin). Uning ichki dunyosini ifodalash uchun detallarga e'tibor bering: yuz ifodasi, kiyimi, fonidagi elementlar. Shaxsning xususiyatlarini aniq ko'rsatish uchun kompozitsiya va ranglardan qanday foydalanganingiz haqida qisqacha yozing.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

 <https://youtu.be/qbceSJtVdws> - *An introduction to Raphael the artist.*

 <https://artchive.ru/rembrandt> - *Rembrandt Xarmens van Reyn.*

 <https://art-blog.uz/archives/7504> - *Rahim Ahmedov merosi.*

Reja: 1. Rangtasvirda ko'p figurali kompozitsiyaning mohiyati va vazifalari. 2. Rangtasvirda inson qomatini tasvirlashda proporsiya va anatomiyaga e'tibor. 3. Sandro Bottichelli rangtasvir asarlarida inson qomatini ifodalash uslubi. 4. Pyer Ogyust Renuar ijodida ko'p figurali kompozitsiya. 5. Ilya Repin rangtasvir asarlarida tarixiy voqealar va inson qomatining dramatik aks etishi.

Tayanch iboralar: ko'p figurali, kompozitsiya, inson qomatining proporsiyasi, anatomiya, estetika, dinamika, dramatism, emotsional ta'sir ranglar uyg'unligi, tarixiy voqealar, vizual estetika.

1. Rangtasvirda ko'p figurali kompozitsiyaning mohiyati va vazifalari. *Ko'p figurali kompozitsiya* rangtasvir san'atida bir nechta inson qomatini bir asar doirasida uyg'un holda joylashtirish va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yaratishga qaratilgan. Bu kompozitsiya asardagi syujetni boyitish, harakat va emotsional ta'sir orqali tomoshabinni ma'naviy va vizual mulohazaga chorlash uchun xizmat qiladi.

Rangtasvir asarlarida bir necha **inson qomatini** uyg'un holda joylashtirish, rassomning yuqori mahoratliligidan dalolat beradi. Ko'p figurali kompozitsiyaning asosiy vazifasi — inson qomatlarini birgalikda muvozanatli holda tasvirlashdir. Bir necha qomatni tasvirlashda har bir figuraning o'zaro munosabati, ularning joylashuvi va dinamikasi muhimdir. Har bir qomatning o'ziga xos mavqei umumiy mazmunni boyitadi. Kompozitsiyadagi har bir figuraning roli va o'рни tomoshabinga syujetni tushunishga yordam beradi. Masalan, Sandro Bottichellining “Bahor” asaridagi har bir figura asosiy syujetni ochib berishga xizmat qiladi.

Rangtasvir asarlaridagi **figuralar** o'rtasidagi o'zaro aloqa asarning mazmnini yechib berishda muhim vosita hisoblanadi. Qomatlar o'rtasidagi bog'liqlik vizual uyg'unlik yaratib, asarning bir butun bo'lib ko'rinishini ta'minlaydi. Buning uchun o'zaro

qarashlar, harakatlar va qomatlarning birlashgan dinamikasi qo'llaniladi.

Ko'p figurali kompozitsiyada **harakat va dinamika** asosiy estetik va mazmunli jihatlardan biri hisoblanadi. Asarda harakatning tasvirlanishi uni jonli ko'rsatishga xizmat qiladi. Harakat holatidagi inson qomatlari kompozitsiyaga hayotiylik bag'ishlab, tomoshabinga voqea ta'sirini kuchaytiradi. Masalan, Ilya Repinning "Volga burlaklari" asarida burlaklarning og'ir mehnati harakat orqali jonli va ta'sirchan tarzda aks ettirilgan. Ko'p figurali kompozitsiya tomoshabinga kuchli **emotsional ta'sir** o'tkazadi, chunki inson qomatlari orqali hodisa va syujetning dinamikasi yaqqol ko'rsatiladi. Yorug'lik va soya, harakat va qomat o'rtasidagi uyg'unlik his-tuyg'ularni uyg'otadi, tomoshabinni asarga chuqurroq jalb qiladi. Asarda ko'p figurali kompozitsiya qo'llanganda **syujet** yanada boyiydi. Har bir qomat umumiy mazmunning bir qismi bo'lib, ularning o'zaro munosabati tomoshabinni o'ziga jalb qiladi va xulosa chiqarishga undaydi.

Ko'p figurali kompozitsiya rangtasvir san'atida harakat va dinamik ta'sir orqali syujetning boyligini namoyon etishda muhim o'rin tutadi. Uyg'un joylashtirilgan inson qomatlari asarning umumiy estetikasi va mazmunini kuchaytiradi. Kompozitsiya orqali syujetni tomoshabinga yetkazish, harakat va his-tuyg'ularni aks ettirish san'atning eng muhim vazifalaridan biri bo'lib, bu jarayon asarning emotsional ta'sirini yanada oshiradi.

2. Rangtasvirda inson qomatini tasvirlashda proporsiya va anatomiyaga e'tibor. Inson qomatini tasvirlash rangtasvir san'atida yuqori aniqlik va yetuklikni talab qiladi. Proporsiyalarga amal qilish va anatomiyani hisobga olish har bir figuraning realistik va tabiiy ko'rinishini ta'minlaydi. Bunday yondashuv kompozitsiyaning uyg'unligi va dinamikasini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Proporsiya inson qomatining aniq va haqqoniy tasvirlanishi uchun asosiy omil hisoblanadi.

Proporsiya asosiy ahamiyati shundan iboratki, inson qomatining har bir qismi o'zaro proporsional bo'lishi vizual haqqoniylikni ta'minlaydi. Yuz, qo'llar, tana va oyoqlar o'rtasidagi muvozanat inson shaklini realistik ko'rsatishda muhimdir. Bir

necha figura tasvirlanadigan kompozitsiyalarda proporsiyalar umumiy uyg'unlikni saqlash uchun yanada ahamiyatli bo'ladi. Har bir figuraning o'lchami, shakli va hajmi kompozitsiyada bir-biriga mos bo'lishi kerak.

Bir asarda bir necha figura tasvirlanganida ularning o'zaro joylashuvi, proporsiyalari va harakatlarining uyg'unligi syujetni kuchaytirishga yordam beradi. Masalan, Sandro Bottichellining "Veneraning tug'ilishi" asarida har bir figuraning proporsiyalari va ularning orasidagi vizual aloqalar kompozitsiyaning umumiy go'zalligini yaratadi.

Rangtasvir asarlarida ***perspektiva*** qonuniyatlaridan to'g'ri foydalanish asarning savodli bajarilganligidan dalolat beradi. Ko'p figurali asarlarda perspektiva proporsiyalarni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Olisdagi figuralar kichraygan holda tasvirlanib, ularning kompozitsiyadagi o'rni va dinamikasini namoyon etadi.

Harakat holatidagi inson qomatini tasvirlash dinamika, aniqlik va hayotiylikni aks ettirish uchun murakkab texnik ko'nikmalarni talab qiladi.

Inson qomatining harakatdagi holatini tasvirlashda ***anatomik tuzilishni*** chuqur tushunish muhimdir. Bo'g'imlar, mushaklar va ularning o'zaro harakatlari haqqoniy aks ettirilsa, qomat hayotiy ko'rinadi. Masalan, Ilya Repinning "Volga burlaklari" asarida burlaklarning harakatdagi qomatlari mushaklar va harakat dinamikasi bilan aniq tasvirlangan.

Qomatning harakatlanishiga qarab, dinamika va yorug'lik-soyani qo'llash yuksak ahamiyatga ega. Qomatning harakatdagi holatini ko'rsatish uchun qismlarning yoyilishini va bir-biriga nisbatan burilishini hisobga olish kerak. Masalan, Pyer Ogyust Renuar asarlarida harakatlar realistik tarzda namoyon bo'lib, personajlar hayotiy ko'rinishga ega.

Harakat holatidagi qomat tomoshabinni asar voqealariga chuqurroq jalb qiladi. Harakat dinamikasi va kuchli yorug'lik-soya qo'llanilishi asarning emotsional ta'sirini kuchaytirishga xizmat qiladi. Masalan, Bottichelli yoki Renuar asarlarida harakatlar kompozitsiyaning estetik va dinamik quvvatini oshiradi.

Rangtasvirda inson qomatini tasvirlashda proporsiya va anatomiyaga amal qilish haqqoniylik va tabiiylikni ta'minlaydi.

Figuralar o'rtasidagi proporsional uyg'unlik kompozitsiyani muvozanatli va dinamik qiladi. Harakatdagi qomatlarni tasvirlashda anatomiyaning to'g'ri tushunish va harakatni aniq ifodalash rassomning badiiy mahoratini namoyon etadi. Buning natijasida asar kuchli vizual va emotsional ta'sirga ega bo'ladi.

3. Sandro Botticelli rangtasvir asarlarida inson qomatini ifodalash uslubi. Sandro Botticelli (1445–1510) Uyg'unish davrining yetakchi rassomlaridan biri bo'lib, inson qomati va harakatlarini estetik tarzda uyg'unlashtirgan. Uning ijodi inson go'zalligi, harakat va tabiiylikni tasvirlashda alohida o'rin tutadi. Botticellining asarlari inson qomatining nafisligi va yorug'lik, ranglar bilan to'ldirilgan hayotiylik bilan ajralib turadi.

“Bahor” (Primavera) asari Botticellining eng mashhur asarlaridan biri. Asar 1482 yilda taxtaga tempera bilan ishlangan, uning hajmi 203x314 sm. bo'lib, unda inson qomatlari tabiat bilan uyg'un holda harakatlanadigan dinamikada tasvirlangan (63-rasm). Asardagi figuralar tabiiy holatda va muloyim harakatda tasvirlangan. Har bir personaj harakati go'yo qomatlarining tabiatdagi shiddatsiz va uyg'un rivojlanishini namoyon etadi. Masalan, Venera markazda jim turib, uning atrofida harakatlanuvchi personajlar asarga jonlilik bag'ishlaydi. Ular o'rtasidagi harakat uyg'unligi dinamik, lekin juda yengillik hissini uyg'otadi. Asardagi personajlar bir-biri bilan ko'z qarashlari, qo'l harakatlari va umumiy kompozitsion holat orqali o'zaro bog'langan. Bu kompozitsiyaning to'liqligini va uyg'unligini ta'minlaydi. Masalan, favqulodda harakatlanayotgan Zefir va Xloris o'rtasidagi harakat Veneraning markaziy qiyofasi bilan muvozanat yaratadi. Har bir qomatning harakatda bo'lishi bahor mavsumining jonliligi va tabiatning uyg'unishini ramziy tarzda aks ettiradi. Bu qomatlarining umumiy dinamikasi asarning estetik ta'sirini yanada oshiradi.

Botticelli inson qomatini yorug'lik va ranglar orqali jonlantirishda yuqori mahoratga ega bo'lgan. Uning asarlarida ranglar va yorug'likning uyg'unligi inson qomatlarini hayotiy va tabiiy qilib ko'rsatadi.

Botticelli ranglarning yumshoq va nafis tonlarini qo'llab, inson qomatlarini nafis ko'rsatishga erishgan. Asardagi ranglar

uygʻonish, bahor va hayot hissini uygʻotadi. Masalan, personajlarning liboslari yorqin, lekin shu bilan birga atrof-muhit bilan uygʻunlashgan ranglarda tasvirlangan.

Yorugʻlikning muloyim tushirilishi qomatlarni hayotga yaqin va realistik koʻrsatadi. Bottichelli figuralarning yuz va qomat qismlarini ravshan yoritgan holda, ularning ruhiy holatini ham aks ettiradi. Masalan, Veneraning yuzining tiniq yorugʻlikda tasvirlanishi unga sukunnat va maʼnaviylik qoʻshadi.

63-rasm. Sandro Bottichelli “Bahor” 1482 y.

Bottichelli inson qomatlariga nafaqat tashqi koʻrinish, balki his-tuygʻular va ichki goʻzallikni ham taqdim etishga harakat qilgan. Figuralarning yuz ifodalari va qomat holatlari tomoshabinni tabiat va inson uygʻunligiga chorlaydi.

Sandro Bottichelli oʻz asarlarida inson qomatlarini estetik goʻzallik va hayotiylik bilan ifodalashga erishgan. «Bahor» asaridagi harakat uygʻunligi, ranglar va yorugʻlik orqali tasvirlangan personajlar tabiatning uygʻonishini va inson qomatining nafisligini ramziy tarzda koʻrsatadi. Uning ijodi

Uygʻonish davri sanʼatida inson va tabiat uygʻunligini ifoda etuvchi yuksak namuna hisoblanadi.

4. Pyer Ogyust Renuar ijodida koʻp figurali kompozitsiya.

Pyer Ogyust Renuar (1841-1919) Impressionizm davrining mashhur rassomlaridan biri sifatida koʻp figurali kompozitsiyalarda inson qomatlari, tabiiy harakat va dinamikani goʻzal tarzda ifoda etgan. Uning asarlari inson hayotining tabiiy va emotsional holatlarini realistik va jonli tarzda tasvirlaydi.

Renuar inson qomatlarini tabiiy holda, ularning harakatlari va jonlilik hissini aks ettirishga alohida eʼtibor qaratgan.

Renuar asarlarida inson qomatlari goʻyo harakatdagi holatda tasvirlanadi. Har bir personaj oʻz vazifasini bajarayotgan yoki atrof-muhit bilan oʻzaro aloqada boʻladi. Bunday yondashuv asarga hayotiylik bagʻishlab, tomoshabinni voqeaning ishtirokchisi sifatida his etishga undaydi.

**64-rasm. Pyer Ogyust Renuar “Qayiqchilar nonushtasi”
1881 y.**

Renuar inson qomatlarini shiddatli yoki muloyim harakatlar orqali ifodalagan. Har bir qomatning tashqi ko'rinishi tabiiy, ularning harakatlari esa umumiy dinamik kompozitsiyani boyitadi. Masalan, "Mulen de la Galettda raqs" asarida raqsga tushayotgan qomatlar va suhbatlashuvchi personajlar orqali shodlik va jonlilik ifodalangan.

Renuar o'z asarlarida insonlar o'rtasidagi tabiiy aloqalarni tasvirlashga katta ahamiyat bergan. Ularning yuz ifodalari, qo'l harakatlari va joylashuvlari dinamik holatda o'zaro bog'liqlikni ko'rsatadi.

"Qayiqchilar nonushtasi" (1881) asari Renuarning ko'p figurali kompozitsiyadagi mahoratli ijodi hisoblanadi. Unda insonlar o'rtasidagi munosabatlar, tabiiy harakat va umumiy hayot kayfiyati yuksak darajada tasvirlangan (64-rasm).

Asarda 14 ta inson tasvirlangan bo'lib, ularning har biri o'ziga xos harakat va holatda. Har bir personajning yuz ifodasi, qomat dinamikasi va o'zaro aloqasi o'ziga xoslikka ega. Asarning har bir qismida individual syujetlar yashiringan: bir personaj suhbatlashayotgan bo'lsa, boshqasi taomlanmoqda yoki tabiat manzarasidan bahra olmoqda.

Asarda inson faoliyati tabiiy holda tasvirlangan. Personajlarning qomatlari turli vaziyatlarga mos holda yoki harakatda tasvirlangan, bu esa kompozitsiyaning jonli va dinamik bo'lishiga xizmat qiladi. Nonushta paytidagi insonlarning har xil faoliyatlari (taomlanish, suhbat, fikrlash) umumiy hayotdagi tabiiy kayfiyatni aks ettiradi.

Personajlar turli yondashuvlarda joylashtirilgan bo'lib, asarning markaziy nuqtasi yo'q. Bu tomoshabinga har bir qismni alohida tomosha qilish imkonini beradi. Kompozitsiyada ko'p figuralar bir-biri bilan yoki muhit bilan uyg'un holda joylashtirilgan, bu esa realistik va hayotbaxsh ko'rinish yaratadi.

Asar yorqin va yumshoq ranglar gammasida tasvirlangan. Tabiatning yorug' ranglari personajlarning kayfiyati bilan uyg'unlashib, ularga hayotiylik bag'ishlaydi. Yorug'lik personajlarning yuzi va qomatlariga tushirilib, tomoshabinga ularning emotsional holatini ko'rsatadi.

Pyer Ogyust Renuar o'z ijodida ko'p figurali kompozitsiya orqali inson hayotining tabiiy va dinamik tomonlarini tasvirlashda yuksak mahorat ko'rsatgan. «Qayiqdagi nonushta» asari buning yorqin namunasi bo'lib, unda insonlar o'rtasidagi munosabatlar, faoliyat va umumiy hayot kayfiyati jonli va estetik tarzda aks etgan. Renuar ijodi inson qomatlarini tasvirlashdagi tabiiylik va dinamikaning yorqin namunasi hisoblanadi.

5. Ilya Repin rangtasvir asarlarida tarixiy voqealar va inson qomatining dramatik aks etishi. *Ilya Repin* (1844-1930) rus realizm rangtasviridagi eng yirik namoyondasi bo'lib, u inson qomatlari orqali tarixiy voqealarni dramatik va yorqin tasvirlashda yuqori mahorat ko'rsatgan. Uning asarlarida inson qiyofalari va qomatlari voqealarning mazmunli va psixologik chuqurligini aks ettiradi.

“Volga burlaklari” (1870-1873) Repin ijodining shoh asarlaridan biri bo'lib, unda og'ir mehnat, ijtimoiy tanqid va inson ruhiyati chuqur tasvirlangan. Asar moybo'yoqda bajarilgan, uning hajmi 131,5×281 sm. bo'lib asarda burlaklarning qomatlari og'ir mehnatning fizik qiyinchiliklarini realistik tarzda tasvirlangan. Ular kamar bilan Volga daryosi bo'ylab yukni tortayotgan holda tasvirlangan. Har bir qomatning burilishi, muskullar tartibi va yuz ifodalari tomoshabinga qiyin mehnatning og'irligini sezdiradi. “Volga burlaklari” rangtasvir asarida qomatlar orqali qiyin mehnat va tuyg'ularni tasvirlab bera olingan (*65-rasm*).

Asarda burlaklar juda ko'p turli tuyg'ularni namoyon etadi: charchoq, iroda, taslim bo'lish va umid. Masalan, yetakchi burlakning yuzidagi qat'iyat, charchoq bilan birga ruhiy kuchni namoyon etsa, orqadagi figuralarning bo'shashgan qomatlari tashvish va qiyinchiliklarni aks ettiradi.

Repin burlaklarni bir-biriga uyg'un holda joylashtirib, jamoaviy mehnatning og'irligi va umumiy harakat dinamikasini ko'rsatadi. Bu qomatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tomoshabinga voqea dramatismni kuchliroq his etishga yordam beradi.

Asarning fonidagi sof yorug'lik burlaklarning qorong'u liboslari va og'ir qomatlarini ajratib turadi. Ranglar gammasi mehnatning og'ir hayotini kuchliroq namoyon etadi. Ilya Repin

insonlarning yuksaklikka intilishi va harakatlar orqali o'zaro aloqasini kuchli estetik yondashuv orqali tasvirlaydi.

Repin o'z qahramonlarining ichki kuchini va yuksak g'oyalarini qomatlar va harakatlar orqali ifodalaydi. Ular og'ir shart-sharoitlarda ham insoniy qadr-qimmatni saqlab qoladigan shaxslar sifatida tasvirlanadi.

65-rasm. Repin I.Ye. *Volga burlaklari*” 1870-1873 yillar.

Repin o'z qahramonlarining ichki kuchini va yuksak g'oyalarini qomatlar va harakatlar orqali ifodalaydi. Ular og'ir shart-sharoitlarda ham insoniy qadr-qimmatni saqlab qoladigan shaxslar sifatida tasvirlanadi. Masalan, “Volga burlaklari” asarida yetakchi burlakning bosimga qarshilik ko'rsatishidagi qomat uyg'unligi insoniy irodaning ramzi bo'lib, tomoshabinni hayratda qoldiradi.

I.Repin inson qomatlarini tabiiy va harakatdagi holatda tasvirlab, asarga jonlilik bag'ishlaydi. Har bir harakatning dinamikasi syujetni yanada jonli qilib ko'rsatadi. Masalan, Repin asarlarida insonlar o'zining atrof-muhiti bilan uyg'un holda harakat qilib, ijtimoiy hayotning dinamikasini aks ettiradi.

Repinning texnik mahoratlari uning qahramonlari qomatlarining mukammal detalizatsiyasida namoyon bo'ladi. Qomatlarning harakatlari va ularning yuz ifodalari drammatizmni kuchaytirib, voqea haqida teran taassurot qoldiradi.

Ilya Repin rangtasvir asarlarida inson qomatlari tarixiy voqealarni chuqur dramatism va psixologizm bilan aks ettiradi. «Volga burlaklari» asarida burlaklarning og'ir mehnati va ularning tuyg'ularini realistik tarzda tasvirlagan. Repinning har bir qomat orqali insoniy iroda, yuksaklik va dinamik harakatni ko'rsatishi uning san'atdagi yuksak mahoratdan dalolat beradi. Uning asarlari inson qomatining dramatik va estetik chuqurligini o'zida mujassam etadi.

Nazorat savollari:

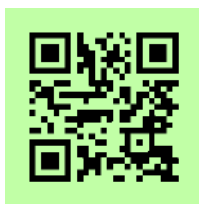
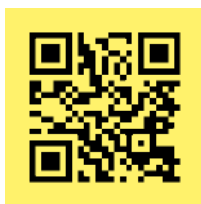
1. Ko'p figurali kompozitsiyaning asosiy vazifasi nimalardan iborat?
2. Inson qomatini tasvirlashda proporsiya va anatomiyaning o'rnini qanday tushunasiz?
3. Sandro Botticellining "Bahor" asaridagi inson qomatlari qanday xususiyatlarga ega?
4. Pyer Ogyust Renuarning "Qayiqchilar nonushtasi" asarida inson qomatlari qanday uyg'unlik yaratadi?
5. Ilya Repinning "Volga burlaklari" asarida inson qomatlari qanday dramatik holatlarni tasvirlaydi?
6. Harakat holatidagi inson qomatlarini tasvirlashda yorug'lik va soyaning ahamiyati nimada?
7. Inson qomatlarini ko'p figurali kompozitsiyada uyg'un joylashtirishning estetik ta'siri qanday namoyon bo'ladi?
8. Rassomlarning ijodida tarixiy voqealarni aks ettirishda inson qomatlarining o'rne qanday?

Mustaqil ijodiy topshiriq: Ko'p figurali kompozitsiyaga ega bo'lgan rangtasvir eskizini yarating. Inson qomatlarini tasvirlashda proporsiya va anatomiya qoidalariga rioya qiling. Kompozitsiyadagi dinamika va personajlar o'rtasidagi aloqani ko'rsatish uchun detallarga e'tibor bering. Eskizni ishlab chiqqaningizdan so'ng, qaysi elementlar dinamika yoki emotsional ta'sirni kuchaytirgani haqida qisqacha yozing.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

 <https://youtu.be/xnQSR98bTgc> - Sandro Botticelli Paintings — 10 Most Famous Sandro Botticelli Paintings.

 https://rusmuseumvrm.ru/reference/classifier/author/repin_ie/index.php — Repin Ilya Yefimovich.

2.6-§

Rangtasvir asarlarida falsafiy obrazli g'oyalarni aks ettirish va talqin qilish.

Reja: 1. Rangtasvirda falsafiy g'oyalarning mohiyati va o'rni. 2. Mixail Vrubel rangtasvir asarlarida simbolizm va falsafiy ruh. 3. Salvador Dali ijodida surrelizm va ong ostining ifodasi. 4. O'zbek rassomlari ijodida falsafiy g'oyalar: Akmal Nur va Bahodir Jalolov. 5. Falsafiy g'oyalarni tasvirlashda ranglar, yorug'lik va shakllarning roli.

Tayanch iboralar: rangtasvir, falsafiy g'oyalar, ranglar va shakllar, simbolizm, ramzlar, ong osti, ruhiy dramatizm, mifologik syujetlar, surrelizm.

1. Rangtasvirda falsafiy g'oyalarning mohiyati va o'rni.

Rangtasvir san'ati faqat tashqi voqelikni emas, balki inson ongi va tuyg'ularidagi chuqur g'oyalar, hayotning ma'nosi va uning murakkab jarayonlarini ifodalashning muhim vositasidir. Rassomlar ranglar, shakllar va kompozitsiya orqali falsafiy mulohazalarni ko'rsatadi va tomoshabinga yangi ma'naviy his-tuyg'ularni taqdim etadi.

Falsafiy g'oyalar rangtasvirda inson hayotining murakkab tomonlarini yoritishda asosiy o'rin tutadi. Asarlar orqali hayotning chuqur mohiyati, insonning ichki dunyosini anglashga bo'lgan intilishi namoyon bo'ladi. Rangtasvir san'at orqali inson ongi, hayot ma'nosi va umrimizning shiddatini talqin qilish mumkin.

Hayot ma'nosi va ong teranligi: Rangtasvir orqali rassomlar insonning hayotdagi o'rni, uning kuchsizligi va yuksak quvvatlari haqidagi fikrlarni ifodalaydi. Bunday asarlar tomoshabinga falsafiy savollarni o'ziga yo'naltirish va hayot haqida mulohaza qilishga turtki beradi.

Shiddatli tuyg'ular va vaqt o'tishi: Rassomlar hayotning vaqtinchalik ekanligini ranglar va syujetlar orqali ifodalaydi. Vaqt, insonning tuyg'ulari va hayotdagi sinovlar, san'at asarlaridagi markaziy mavzu sifatida ko'riladi. Bunday asarlarda vaqtning o'tkir qiymati va uning inson hayotiga ta'siri metaforalar orqali ko'rsatiladi.

Ranglar va shakllar rangtasvirdagi falsafiy g'oyalarni yetkazish uchun asosiy vizual vositalardir. Ular tomoshabinga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qilib, his-tuyg'ular va fikrlash jarayonini rag'batlantiradi. Ranglar va shakllar orqali falsafiy g'oyalarni vizual ifodalash mumkin.

Ranglarning ma'naviy qiymati: Ranglar inson tuyg'ulariga kuchli ta'sir o'tkazib, asardagi g'oyalarning mazmunini ochib beradi. Masalan:

 Qizil rang - hayotning shiddatini, irodani yoki qayg'uni ifodalaydi.

 Oq rang - poklik, orzu va ma'naviyat ramzi.

 Qora rang - dramatism, qayg'u yoki umidsizlikning ifodasi.

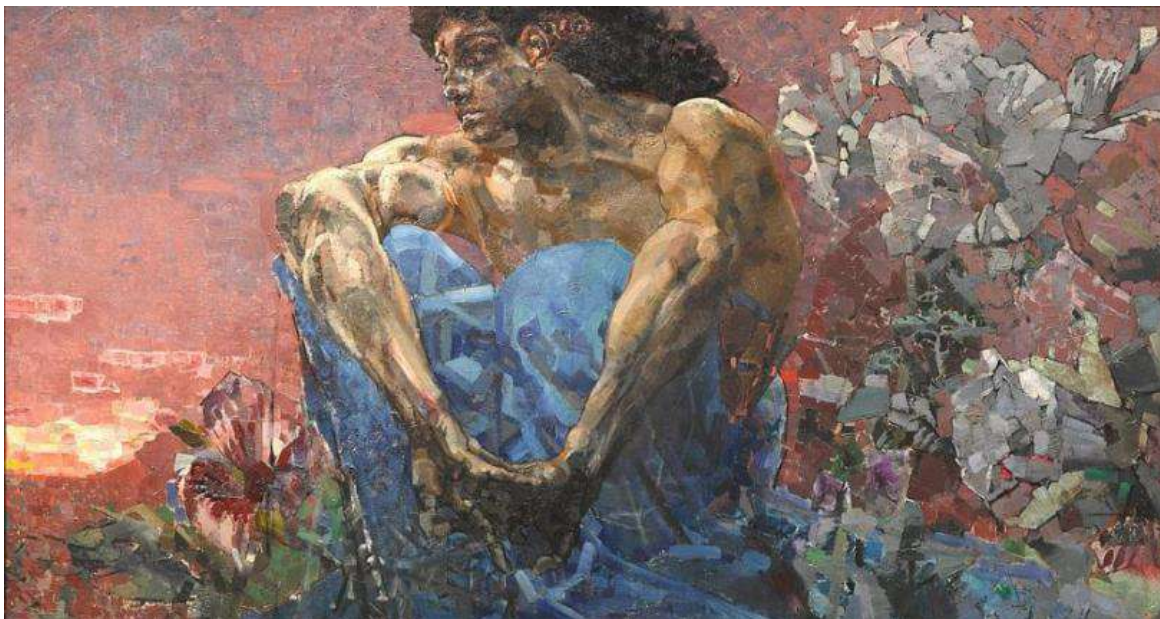
Bunday vizual ta'sir orqali ranglar asarning asosiy falsafiy mazmunini kuchaytirishga yordam beradi.

Geometrik yoki abstrakt shakllar inson hayotining murakkab qirralarini ifodalash uchun ishlatiladi. Syurrealizmda qiyshiq yoki nomutanosib shakllar ong va ong ostining murakkabligini, turli holatlar va tuyg'ularni tasvirlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shakllarning oddiyligi esa milliylik va dunyoviylikni uyg'unlashtirish orqali inson tafakkurining aniq va chuqur qirralarini aks ettiradi. Shakllarning o'ziga xosligi rangtasvirda katta ahamiyatga ega.

Falsafiy g'oyalarni vizual shakllantirishda kompozitsiyaning markaziy roli bor. Figuralar va detallarning o'zaro joylashuvi ko'rsatilayotgan g'oyaning ta'sirchanligini oshiradi. Kompozitsiyada ranglar va shakllar uyg'unligi inson va tabiat, ong va jism, zamon va abadiylik o'rtasidagi aloqalarni aniq va ifodali ko'rsatadi. Bunday dinamika tomoshabinni mulohaza qilishga, hayotning turli jihatlarini haqida o'ylashga undaydi. Kompozitsiya va dinamikasiz asarning falsaviy g'oyasini namoyon etib bo'lmaydi.

Rangtasvirda falsafiy g'oyalar inson hayotining chuqur mazmunini ochib berishda muhim vosita hisoblanadi. Ranglar, shakllar va kompozitsiya orqali rassomlar insonning ichki dunyosini, hayotning murakkabligi va vaqtinchalik ekanligini tomoshabinga yetkazadi. Bunday asarlar nafaqat estetik zavq, balki falsafiy fikrlash uchun ham asos yaratadi.

2. Mixail Vrubel rangtasvir asarlarida simbolizm va falsafiy ruh. *Mixail Vrubel* (1856-1910) XIX-XX asrlar chorrahasida ijod qilgan rus rassomi, tasviriy san'atning deyarli barcha turlari va janrlarida (rangtasvir, grafika, dekorativ-amaliy san'at, haykaltaroshlik va teatr san'ati) ishlagan yirik namoyondasi bo'lib, uning asarlari falsafiy mazmun, mifologik syujetlar va inson ongining murakkab ichki dunyosini aks ettiruvchi betakror obrazlar bilan boyitilgan.

66-rasm. M.Vrubel “O'tirgan demon” 1890.

U o'z ijodida inson va tabiat, ong va ruhiy kurash o'rtasidagi chuqur munosabatlarni tasvirlagan.

Mixail Aleksandrovich Vrubelning “Demon” seriyasi 1890 yildan 1903 yilgacha bo'lgan davrda yaratilgan bo'lib, Mixail Lermontov poeziyasidan ilhomlangan. Muallif qahramonning kayfiyati va ichki kechinmalarini aniq yetkaza olgan. Seriyadagi har bir kartina o'ziga xos va boshqalardan mustaqil ravishda qaralib, tahlil qilinishi mumkin.

“O’tirgan Demon” (1890). Asarning kattaligi 114×211 sm. bo’lib moyobo’yoqda xolstga bajarilgan (66-rasm). Bu asarda Demon, mifologik ramz sifatida, inson ongidagi qaysarlik, kuchli tuyg’ular va mazmunli mulohazalarning ifodasi sifatida namoyon bo’ladi. Demonning yuzidagi murakkablik va qayg’u, uning ruhiy kurashlardan xoli emasligini ko’rsatadi. Demonning o’tirgan holati uning ichki qarshiliklari va ruhiy bo’shliqni aks ettiradi. Fon va ranglar qorong’u, to’q bo’lib, bu qahramonning uzlatdagi holatini va mazmunli o’ylarini kuchliroq tasvirlaydi. Vrubelning “Demoni” - bu inson ruhiyatining chalkashligi, ichki kurash va shubhalar obrazidir.

“Uchib ketayotgan Demon”(1899). Asarning kattaligi 138,5 × 430,5 sm. bo’lib, moybo’yoqda xolstga ishlangan (67-rasm). Bu asar insonning ruhiy harakati va yangicha kuch-quvvat qidirishi ramzi sifatida talqin qilinadi. Demonning qo’llari va qanotlari harakatda tasvirlangan bo’lib, bu uning intilish va ozodlik uchun kurashayotganini ko’rsatadi. Asardagi ranglar gammasi insonning ruhiy drammatizmini kuchaytirib, tuyg’ularni chuqurroq yetkazadi.

M.Vrubel mifologik personajlar orqali falsafiy g’oyalarni ifoda etgan. Demon, qanotli personajlar va tabiat ramzlari inson hayotining chuqur ma’nosi va uning ichki murakkabligini ko’rsatadi. M.Vrubel o’z asarlarida inson ruhiyatidagi kurashlar, his-tuyg’ularning ziddiyatli holatlari va ruhiy drammatizmni realistik va simvolik yondashuv bilan tasvirlagan. Asarlarda inson ongidagi murakkab kurash va ruhiy drammatizmning aks etirilgan. M.Vrubel personajlarining yuz ifodalari va qomatlari orqali ularning ichki kurashlari va dramatik holatlarini namoyon etadi. Masalan, “O’tirgan Demon” asarida qahramonning ko’z qarashi, undagi quvvat va ayni paytdagi zaiflikni ifodalaydi.

M.Vrubel asarlarida insonning ichki dunyosi, shubhalar, his-tuyg’ular va ruhiy muvozanatsizlik markaziy o’rin egallaydi. Bu insonning o’ziga qarshi kurashi, yaxshi va yomon o’rtasidagi ziddiyatlarni aks ettiradi. Uning asarlaridagi har bir detal insonning ruhiy holatiga xizmat qiladi. Masalan, Demonning qo’llari va yuzidagi dinamika ongning qarorsizligi va harakatsizligini bir vaqtda ifodalaydi.

M.Vrubel qorong‘u va to‘q ranglarning uyg‘unligini qo‘llab, dramatismni yanada kuchaytiradi. Shakllarning nomutanosibligi, burilishlar va dinamika falsafiy g‘oyalarni ko‘rsatish uchun asosiy vosita sifatida qo‘llaniladi. Vrubel insonning ruhiy chuqurligiga e‘tibor qaratgan bo‘lib, uning asarlari tomoshabinni inson ruhiyati va hayot mohiyati haqida mulohaza qilishga chorlaydi.

67-rasm. M.Vrubel „Uchib ketayotgan Demon“ 1890.

Mixail Vrubelning rangtasvir asarlari falsafiy va mifologik g‘oyalarni chuqur talqin qilishda muhim ahamiyatga ega. Uning „Demon“ seriyasi insonning ichki dunyosini, ruhiy dramatismni va falsafiy mulohazalarni o‘zida mujassam etadi. Vrubel ijodi inson ruhiyatining murakkabligi va ong kurashlarining vizual ifodasida yuksak san‘at namunasi sifatida muhim o‘rin tutadi.

3. Salvador Dali ijodida syurrealizm va ong ostining ifodasi. *Salvador Dali* (1904-1989) syurrealizmning eng mashhur va ta’sirli namoyondasi sifatida ong va ong osti jarayonlarini o‘ziga xos tarzda tasvirlagan. Uning asarlari inson psixologiyasi, vaqt, reallik va fantaziyaning chegaralarini kengaytirishga qaratilgan.

„Xotiraning doymiligi“ (1931) Salvador Dalining eng taniqli va mashhur asari syurrealizmdagi vaqt va reallikka nisbatan yangi qarashni namoyon etuvchi shoh asardir. Asar uncha katta bo‘lmagan 24×33 sm. hajmda moybo‘qda xolstga ishlangan (68-rasm). Rangtasvir asarida vaqt va reallikni yangi talqinda aks ettira olgan. Asarda yer yuzasiga erigan soatlar tasvirlangan bo‘lib, bu vaqtning qadrsizligi yoki uning inson hayotidagi shartlilikini ifodalaydi. Vaqt, go‘yoki, insonning real dunyo haqidagi

tasavvurlari kabi o'z shaklini yo'qotgan. Ertagiga o'xshash bu tasvirlar tomoshabinni vaqtning qimmatini qayta ko'rib chiqishga chorlaydi.

Asardagi fon haqiqiylikni, tabiatni aks ettirsa, detallar — erigan soatlar, o'lik daraxtlar va begona ob'ektlar fantaziyaga tayanadi. Bu **reallik va ong osti** o'rtasidagi o'ziga xos aloqani ko'rsatadi. Dali o'z asarida hayotdagi vaqt tushunchasi insonning shaxsiy his-tuyg'ulariga bog'liq ekanligini yoritadi.

68-rasm. Salvador Dali “Xotiraning doymiligi” 1931 y.

Asarning **yumshoq rang gammasi** (oq, qumrang, tiniq ko'k) tomoshabinni huzurbaxsh holatga olib kiradi. Lekin shakllarning qiyshiqligi, yerim ketayotgan tuzilishi fikrlash jarayonida beqarorlik hissini uyg'otadi. “Xotiraning doymiligi” asarining falsafiy mazmuni nafaqat vaqtning shartlilikini, balki inson hayotining vaqtinchalikligini, ong va uning tashqi voqelikka munosabatini chuqur o'ylashga undaydi. Dalining ijodi syurrealizm yo'nalishida ong va ong osti jarayonlarini tushuntirishga qaratilgan bo'lib, u Zigmund Freydning psixoanalitik g'oyalaridan ilhomlangan. Rangtasvir asarlari orqali syurrealizmdagi psixologik va ong osti jarayonlarining talqin eta oladi.

Dalining asarlarida **ong osti jarayonlari** qiyshiq, nomutanosib shakllar va fantastik detallar orqali ifodalanadi.

Uning asarlaridagi hayvonlar, yot ob'ektlar va inson shakllari ong ostida yashiringan tuyg'ular va qo'rquvlarning ramzi bo'lib xizmat qiladi.

Dali inson ongining murakkab jarayonlarini vizual shaklda ko'rsatgan. Uning tasvirlaridagi ziddiyatli holatlar — tartib va beqarorlik, huzur va qo'rquv kabi tuyg'ular o'rtasidagi kurashni aks ettiradi. Asarlarida yuzaga chiquvchi shakllar go'yo ong ostidagi to'siqlarni buzib chiqadi.

Syurrealizmning asosiy jihatlaridan biri bo'lgan *fantaziya*, Dali asarlarida o'zining yuksak cho'qqisiga erishgan. U yot va reallik o'rtasidagi chegaralarni yo'qotib, tomoshabinni ruhiy tushunarsizlik olamiga olib kiradi. Dali tabiat manzaralarini fantastik detallar bilan uyg'unlashtirib, ong osti jarayonlarining real dunyoga ta'sirini ko'rsatadi. Bu jarayon real va irreal dunyoning birlashishini anglatadi.

Salvador Dali o'z asarlarida vaqt, ong va ong osti jarayonlarini syurrealistik tarzda talqin qilgan. *“Xotiraning doymiligi”* asari vaqtning shartliligi va inson ongining chegarasizligini ko'rsatadi. Uning ijodi reallik va fantaziya, ong va ong osti o'rtasidagi muvozanatni buzib, insonning ruhiy jarayonlarini tadqiq qilishga qaratilgan. Dalining syurrealistik asarlari inson ruhiyatining teran qirralarini o'rganishda betakror namunalardan biri bo'lib xizmat qiladi.

4. O'zbek rassomlari ijodida falsafiy g'oyalar: Akmal Nur va Bahodir Jalolov. O'zbekiston rangtasvir san'atida falsafiy g'oyalar milliy dunyoqarash va insoniyatning umumiy muammolarini chuqur ifoda etish bilan ajralib turadi. Akmal Nur va Bahodir Jalolov ijodi ana shunday falsafiy yo'nalishning yetuk namunasi bo'lib, ular inson ongi, tabiat va zamonaviylik o'rtasidagi munosabatlarni vizual ko'rinishda ifoda etgan.

1. Akmal Nur (1959) rangtasvir asarlarida milliy dunyoqarash va global falsafiy g'oyalarning uyg'unligi. Akmal Nur O'zbekiston san'atida milliy an'analar va global falsafiy g'oyalarni birlashtirgan rassom sifatida tanilgan. Uning ijodi insoniyatning umumiy ruhiy qiymatlarini, milliy madaniyat va o'ziga xoslik orqali aks ettiradi.

Akmal Nur o'z asarlarida o'zbek milliy qadriyatlari, urf-odatları va madaniy merosni yoritgan. Milliy ranglar va shakllar asarlarining estetik asosini tashkil etgan. Rassom milliylikni falsafiy nuqtai nazardan talqin qilgan holda, global muammolarni chuqurroq anglashga undovchi vizual obrazlarni yaratgan.

“Maftunkor” nomli Akmal Nurning 2008 yilda yaratilgan rangtasvir asari haqiqatan ham badiiy qimmatga ega va o'zining nafis estetik tasviri bilan diqqatni tortadi. Asar hajmi 110x150 sm. Moybo'yoq, mato (69-rasm).

Asarda maftunkor, jozibali ayol obrazi markaziy o'rinni egallagan. Uning nafis harakatlari, to'la nigohlari orqali ichki dunyosi ochib berilgan. Ushbu tasvir milliylik, ayolning ichki dunyosi va tabiat bilan uyg'unlik g'oyasini o'zida mujassam etadi.

Akmal Nurning mazkur asarida yorqin ranglar uyg'unligi namoyon bo'lgan. Tabiatning yashil va qizil ranglari ayol obrazining milliyligini va jannatmakon muhitni aks ettiradi. Ayol kiyimidagi milliy naqshlar ham bunga yorqin misoldir. Ayolning libosi, uning harakatlari, hamda atrof-muhitdagi gullar va daraxtlar orqali o'zbek milliylik ruhi hukmron. Asar milliy madaniyatning estetik ko'rinishini tasvirlab, ayol nafosati orqali milliy husnni aks ettiradi.

69-rasm. Akmal Nur “MAftunkor” 2008 y.

Kompozitsiya markazida ayol va uning tabiat bilan uyg'unligi namoyon qilingan. Daraxt va gullar uni atrofdan o'rab turgan holda birgalikda jonli uyg'unlikni hosil qilgan. Asarda simmetrik va dinamik munosabatlar mohirona ishlangan. Tabiat detallari, ya'ni daraxt, gullar va parrandalar yordamida nafaqat tashqi go'zallik, balki ichki ruhiyat ham aks etgan. Parrandaning mavjudligi erkinlik va umid ramzi sifatida ko'riladi.

"Maftunkor" asari nafaqat vizual go'zallikni, balki ayolning ichki dunyosi, milliylik va tabiat bilan uyg'unlikni ham tasvirlaydi. Akmal Nur milliy estetika va nafosatni jonli tarzda aks ettirgan. Ushbu asar nafaqat san'atkorning, balki milliy san'atimizning durdonasi sifatida qadrlanadi.

Akmal Nurning asarlari ko'pincha ramziy ma'noga ega. Undagi obrazlar insonning ichki holati, tabiat va hayotning murakkab qirralarini ifoda etadi. Rangtasvir asarlarida shakllar va ranglar orqali insonning vaqt bilan munosabati va uning milliy dunyoqarashi tasvirlangan.

Bahodir Jalolov (1948) ijodida inson va tabiat o'rtasidagi

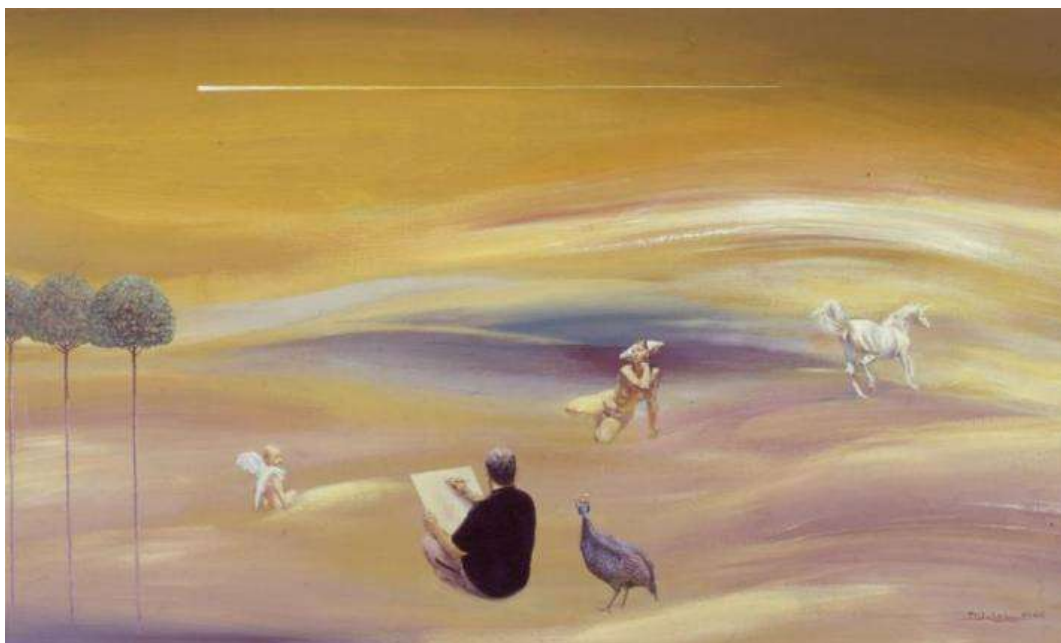
aloqalar markaziy o'rin tutadi. Uning asarlari tabiatni inson ongi va ruhiyati bilan bog'lab, falsafiy mulohazalarga chorlaydi. Bahodir Jalolovning rangtasvir asarlarida inson va tabiat munosabati orqali chuqur falsafiy mazmun yaratiladi. Rassom tabiatni insonning ajralmas qismi sifatida tasvirlaydi. U inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni ranglar, shakllar va teksturalar orqali namoyon etadi. Masalan, "Yoshlik" asaridagi manzaralar insonning

**70-rasm. Bahodir Jalolov "Yoshlik".
1997 y.**

bolalikning tabiatga bo'lgan cheksiz bog'liqligini ramziy tarzda tasvirlaydi (71-rasm).

B.Jalolovning asarlari tabiat va insonning murakkab muvozanatini yoritadi. Tasvirlar insonning tabiatga salbiy ta'sirini yoki tabiatdan ruhiy quvvat olishini ko'rsatadi. Inson qomatlari, daraxtlar va manzaralar o'zaro bog'liqlikda tasvirlangan, bu ularning uyg'unligini ramziy tarzda ifodalaydi.

71-rasm. Bahodir Jalolov “Yakkachor” 2004 y.

Jalolov o'z asarlarida tabiatning jonlilik hissini ranglar orqali berib, tomoshabinga yorqin emotsional ta'sir ko'rsatadi. O'tkir yoki muloyim ranglar gami orqali tabiatning turli holatlari tasvirlanib, insonning ruhiy holati bilan uyg'unlashtiriladi.

Akmal Nur va Bahodir Jalolov o'z ijodlarida milliylik, tabiat va inson o'rtasidagi aloqalarni chuqur falsafiy nuqtai nazardan yoritgan. Akmal Nur milliylikni global falsafiy g'oyalar bilan uyg'unlashtirgan bo'lsa, Bahodir Jalolov inson va tabiat munosabatlarini falsafiy drammatizmida tasvirlagan. Ularning ijodi O'zbekiston san'atida falsafiy obrazli g'oyalarning yorqin namoyon bo'lishidan dalolat beradi.

5. Falsafiy g'oyalarni tasvirlashda ranglar, yorug'lik va shakllarning roli. Falsafiy g'oyalarni tasviriy san'at asarlarida

ifoda etishda ranglar, yorug'lik va shakllar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu vizual vositalar orqali san'atkor tomoshabinga o'ziga xos emotsional, ma'naviy va vizual ta'sir ko'rsatadi. Ramziy elementlar va vizual detallar falsafiy mazmunni chuqurlashtirishda, yorug'lik va ranglar esa g'oyaning estetik uyg'unligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Ramziy elementlar va vizual detallar g'oyalarni yetkazishning asosiy vositasi sifatida qo'llaniladi. Ular tomoshabinga chuqur his-tuyg'ularni yetkazib, asarning mazmuniga yo'naltirishga xizmat qiladi. Ramzlar inson ruhiyati, hayot ma'nosi yoki jamiyat haqidagi chuqur g'oyalarni ko'rsatish uchun ishlatiladi. Masalan, erigan soatlar vaqtning shartlilikini va hayotdagi muvozanatning nozikligini ko'rsatsa, milliy obrazlar madaniy o'zlik va dunyoqarashni ifodalaydi.

Detallar asarning umumiy mazmunini kuchaytirishga yordam beradi. Kichik elementlar ham tomoshabinga chuqur ma'noni yetkazishi mumkin. Masalan, tabiat detallari inson hayotining tabiat bilan uyg'unligini aks ettirib, asarga teranlik beradi.

Kompozitsiyada shakllarning simmetriya yoki asimmetriyasi orqali g'oyaning vizual ta'siri kuchaytiriladi. Burilishlar va qiyshiq shakllar inson ruhiyatining beqarorligini, ichki kurashlarini va qaysarlikni aks ettiradi.

Yorug'lik va ranglar g'oyalarning emotsional va ma'naviy ta'sirini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ranglar tomoshabinga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qilib, falsafiy g'oyalarni vizuallashtirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, qizil rang hissiy shiddat yoki qurbonlikni, oq rang orzu va ma'naviyatni, yashil rang tabiat va hayotni, qora esa qayg'u va drammatizmni ifoda etadi. Yorug'lik personajlarning ichki holati yoki voqeaning dramatik darajasini belgilashda muhimdir. Yorug'lik-soya o'yini falsafiy g'oyaning chuqurligini ko'rsatadi. Yorug'lik va ranglarning uyg'unligi tomoshabinning his-tuyg'ularini boshqarib, asarning estetik ta'sirini kuchaytiradi. Muloyim yorug'lik o'yini tabiatning jonli ko'rinishini va insonning tabiat bilan uyg'unligini namoyon etadi.

Falsafiy g'oyalarni tasvirlashda ranglar, yorug'lik va shakllar asarning emotsional va ma'naviy ta'sirini oshiradi. Ramziy

elementlar va detallar mazmunni chuqurlashtirsa, yorug'lik va ranglar g'oyaning estetik kuchini oshiradi. Rassomlar bu vositalar orqali inson ruhiyati va hayotning chuqur qirralarini ochib berishga erishadilar.

Xulosa.

Rangtasvirda falsafiy g'oyalarni aks ettirish va talqin qilish inson ongi, hayoti va his-tuyg'ulari haqida chuqur mulohazalarni vizual tarzda yetkazish vositasidir. Rassomlar ranglar, yorug'lik, shakllar va detallardan mohirona foydalanib, insonning ichki dunyosini va hayotning murakkab qirralarini namoyon qiladilar. Mixail Vrubel, Salvador Dali, Akmal Nur va Bahodir Jalolov kabi ijodkorlar o'z asarlarida falsafiy g'oyalarni ramziy elementlar, kompozitsiya va vizual vositalar orqali ifoda etib, inson ruhiyatining murakkabligini chuqur yoritib berganlar. Ular o'z ijodlarida milliylik, globallik va inson hayotining qisqligi fikrlarni birlashtirgan holda, falsafiy mazmunli asarlar yaratganlar. Falsafiy g'oyalarning vizual talqini rangtasvir asarlarining estetik va ma'naviy qiymatini oshiradi. Ranglar va yorug'lik tomoshabinning his-tuyg'ularini uyg'otishda, shakllar va detallar esa g'oyalarni chuqurroq anglashda muhim o'rin tutadi. Bu orqali rassomlar inson ruhiyati va hayotning mazmuni haqida chuqur mulohaza qilishga undaydilar.

Nazorat savollari:

1. Rangtasvirda falsafiy g'oyalarni aks ettirish qanday mohiyatga ega va ularning o'рни nimada?
2. Mixail Vrubelning asarlarida simvolizm qanday ifodalangan va uning falsafiy mazmuni nimalar bilan ajralib turadi?
3. Salvador Dalining syurrealistik asarlarida ong osti va falsafiy g'oyalarning qanday talqini mavjud?
4. Akmal Nur va Bahodir Jalolov asarlarida o'zbek milliy falsafiy g'oyalar qanday tasvirlangan?
5. Ranglar, yorug'lik va shakllar falsafiy g'oyalarni tasvirlashda qanday rol o'ynaydi?

Mustaqil ijodiy topshiriq: Falsafiy g'oyalarni aks ettiruvchi eskiz yarating. Eskizda ranglar, yorug'lik va shakllar orqali asosiy

g'oyani ifodalagan holda, ong ostini yoki ruhiy kayfiyatni tasvirlashga urg'u bering. Tayyorlangan ishingizda qaysi badiiy elementlar falsafiy g'oyani kuchaytirishga yordam berganini qisqacha tushuntiring.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

+ <https://youtu.be/LdJ82yeuSJM> - *San'atga falsafiy qarashlar.*

+ <https://youtu.be/4EUxh6AP0sY> - *Mixail Vrubel: 154 ta asar to'plami (HD)*

+ <https://art-blog.uz/archives/6485> — *GranART galereyasida Akmal Nurning shaxsiy ko'rgazmasi.*

III BOB

AKADEMIK RANGTASVIRDA AMALIY MASHG'ULOTLAR VA IJODIY USULLAR

3.1-§

Milliy kiyimdagi ayol qiyofasining akademik rangtasviri.

Reja: 1. Milliy kiyimdagi ayol qiyofasining akademik rangtasviri, tus va rang yechimini aniqlash, psixologik xarakterni topish asosida ishlash masalalari (1- ilova). 2. Mavzu yuzasidan test topshiriqlari (2-ilova) 3. "FSMU" texnologiyasi (3-ilova). 4. Mavzu yuzasidan uyga vazifa (4-ilova).

Tayanch iboralar: milliy kiyim, ayol qiyofasi, rangtasvir, akademik, rang yechimi, psixologik xarakter, moybo'yoq, milliy madaniyat, detallar, libos teksturasi, naqsh, ornament, etyud, qalamtasvir, kompozitsiya, to'q va och ranglar, interyer.

MASHG'ULOTNING O'QITISH TEXNOLOGIYASI

Vahti – 10 soat

talabalar soni 7-10 nafar,

O'quv mashg'ulotining shakli:

Amaliy,

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Milliy kiyimning detallarini to'g'ri tasvirlash va ranglarning uyg'unligini ta'minlash. Portret orqali personajning psixologik xarakterini ochib berish. Akademik rangtasvirning asosiy qoidalari bo'yicha amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash.

Mashg'ulotni tashkil etish Tayyorgarlik: Mashg'ulotni boshlashdan oldin talaba milliy kiyimlarga oid vizual materiallar, ya'ni fotosuratlar, libos namunalari yoki tayyor etyudlar bilan tanishtiriladi. Ko'rgazmali materiallar tayyorlash: <u>Fotosuratlar:</u> Milliy kiyimlardagi ayollar suratlari talabalarga namoyon qilinadi. Unda kiyimlarning turli teksturalari, naqshlari, rang uyg'unligi va dizayn xususiyatlari tushuntiriladi. <u>Libos namunalari:</u> Milliy kiyimlar real ko'rinishda ko'rsatilishi mumkin. Bu ularning mato teksturasi va naqshlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.	
<u>Etyudlar va namunalar:</u> Oldin ishlangan portretlar va rangli eskizlar orqali milliy kiyimning estetik qiymatlari ko'rsatiladi. <u>Materiallar haqida tushuncha berish:</u> Milliy kiyimlarning mato turlari (barqut, ipak, paxta) va ularning vizual xususiyatlari haqida ma'lumot beriladi. Milliy naqshlar va ularning ramziy ahamiyati tushuntiriladi. Masalan, gul, barg va geometrik naqshlarning ma'naviy qiymatlari. O'quv uslubiy kompleks, o'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, ko'rgazmali plakatlar, slaydlar.	
Pedagogik vazifalar: Milliy kiyimdagi ayol qiyofasining akademik rangtasvir ishlash haqida tushuncha beradi. Mavzu asosida rangtasvir texnikasining turli yo'nalishlarida ishlash usullarini o'rgatadi. Rangtasvirga qo'yiladigan talablarni o'rgatish.	O'quv faoliyatining natijalari: Milliy kiyimdagi ayol qiyofasining akademik rangtasvir ishlash haqida tushunchaga ega bo'ladi. Rangtasvirda moybo'yoq texnologiyasini ishlashni o'rganadi. Rangtasvirga qo'yiladigan talablarni bilib oladi.
O'qitish uslubi va texnikasi:	Amaliy ish, master klass texnologiyasi
O'qitish shakli:	Guruh bo'lib ishlash. Individual yondashuv.
O'qitish shart-sharoitlari:	Kompyuter va multimediali vositalar bilan jihozlangan auditoriya va asbob-uskuna, materiallar bilan jihozlangan ustaxona

Monitoring va baholash	Mashg'ulot bo'yicha savol-javob, tahlil natijalari.
-------------------------------	---

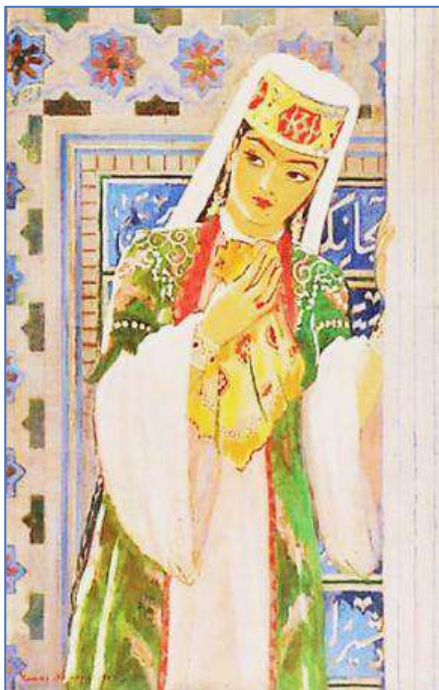
Milliy kiyimdagi ayol qiyofasining akademik rangtasvirini ishlash masalalari (1-ilova)

Amaliy mashg'ulotni boshlanish qismida o'qituvchi talabalarga "O'zbek ayollar milliy kiymlari" haqida ma'lumot berib o'tadi: "An'anaviy o'zbek ayollar libosi xon-atlasdan tikilgan ko'ylakning tunikaga o'xshash oddiy qirqimlaridan, shuningdek, guldorlardan iborat. Bayramona kiyimlarda atlas mato va boy oltin kashta ishlatiladi. Ayollar bosh kiyimi bir vaqtning o'zida uchta elementni o'z ichiga oladi: do'ppi, sharf va salla. Oltin yoki kumushdan yasalgan zargarlik buyumlari har doim barcha yoshdagi o'zbek ayollari libosiga ajralmas qo'shimcha bo'lib kelgan. Kashtado'zlik naqshlari tasodifan tanlanmagan. U har doim sehrli yoki amaliy ahamiyatga ega bo'lgan. Chizmadan ijtimoiy mavqeni tushunish mumkin edi, ba'zida unga boshqa ma'nolar ham kiritilgan (72-73-rasm). Masalan, ortiqcha oro bermay takrorlanadigan geometrik naqsh o'ziga xos tumordir. To'q ko'k, qora rangdagi matolardan tikilgan liboslar O'zbekistonning hech bir hududida kiyilmagan. So'g'd naqshlari zardushtiylik ta'sirini saqlab qolgan. Ushbu mintaqadagi ranglar jamiyatdagi mavqega qarab tanlangan. Misol uchun, ayolning libosida ko'k va binafsha ranglarning keng tarqalganligi erining yuqori mavqe haqida gapiradi va yashil rangli naqshlar ko'pincha dehqonlar va hunarmandlar tomonidan ishlatilgan".

So'ng o'qituvchi naturani moybo'yoqda ishlashga taklif etadi va tasvirlash bosqichlari haqida metodik ko'rsatmani tushuntirib beradi.

Birinchi bosqich. Milliy kiyimdagi ayol qiyofasini rangtasvirda tasvirlash bosqichlari tuzilishiga qarab qog'oz varag'i tik yoki yotiq holatda bo'lishi aniqlab qalamtasvirda tasvirlash. Mavzu bilan tanishtirish: Milliy kiyimdagi ayol qiyofasini tasvirlash orqali milliy madaniyatni aks ettirish ahamiyati tushuntiriladi.

Materiallarni tayyorlash: Moybo'yoqlar, kistlar, palitra, xolst va etyud qamlari hozirlanadi. Modelni tanlash: Milliy kiyim kiygan model o'tirishi yoki suratdan foydalanish mumkin. Yoritilish tanlovi: Portret uchun quyidan yoki yondan yoritish manbai tanlanadi, chunki bu qiyofaning hajmiyligini ko'rsatadi. Milliy kiyimdagi ayol qiyofasini anatomik kalla suyagini tahlil asosida, qo'shimcha chiziqlar yordamida geometrik shakllar tarzida belgilanadi, hamda amalda qanday maqsadlarda ishlatilishi tahlil qilinadi. Ayol qiyofasi qismga nisbatan qalamtasvirda o'lchanib, ayol portreti tashqi ko'rinishida joylashgan umumiy belgilari mavhumiy ko'rsatiladi. Qalamtasvirda aniq portret aniqlashtirib chiziladi. Milliy kiyim xarakteri aniqlanadi, kiyim burmalari qalamda belgilab tasvirlanadi. Ayol qiyofasi nisbatlarni yelkaga nisbatan taqqoslab, xarakteri solishtirib olinadi.

72-rasm. Ch.Ahmarov
"Shirin"
1945 y.

73-rasm. Ch.Ahmarov
"M.Turg'unboyeva portreti"
1951 y.

Ikkinchi bosqich. Milliy kiyimdagi ayol qiyofasini rangtasvirda tasvirlashda matoga (xolstga) uning joylanishi (kompozitsiyasi) aniqlanadi. Milliy kiyimning asosiy naqshlari, uning o'lchami, konstruktiv qurilishi perspektiv qisqarish

qoidalariga rioya qilingan holda rangtasvirda och soyalarning umumiy ko'rinishni naturaga nisbatan taqqoslab rangda tasvirlanadi. Umumiy rang gammasiga mos ravishda fonni moybo'yoq bilan ishlash. Asosiy ranglarda yuz, soch, va kiyimning asosiy ranglari keng mo'yqalam yordamida yoziladi.

Naturaga hajm berishda yuzning yorug' va soya qismlari keng mazoklarda aniqlanadi. Milliy kiyimning asosiy bezak va ranglari to'ldiriladi.

74-rasm. Sun'iy intellektda bajarilgan ayol qiyofasini modeli.

Uchinchi bosqich. Portretni realistik va jonli ko'rinishga keltirish. Milliy kiyimdagi ayol qiyofasini tasvirlashda soya, yarim soya, o'zidagi soya, tushuvchi soyalar aniq tasvirlanadi. Ayol portreti asosiy qismi va mayda bo'laklarining o'zaro joylashuvi aniqlash. Tasvirlashda qo'llanilgan yordamchi chiziqlar o'chirib tashlanadi va qo'yilmadagi narsalar bilan rangtasvirdagi o'xshashligi aniqlanadi. Yuz detallari: ko'z, lab, quloq va yuz terisining to'qimasini aniq detallashtirish. Milliy kiyim detallarining to'qimalar teksturasini, ornament va bezaklarni moybo'yoqda ko'rsatish.

To'rtinchi bosqich. Qiyofani tasvirlashda umumiy ko'rinishni xona interyeridagi holat bilan moslashtirib tasvirlanadi. Rangdagi to'q ochlik kuzatilib, ranglarni sovuq va issiq tuslanishiga ahamiyat berib ishlash inson qomatini yanada jonli chiqishida xizmati kattadir. Milliy kiyimdagi ayol qiyofasi shakllarning xarakteri va milliy kiyim fakturasi ko'rsatiladi hamda ish butun bir yaxlitlikka keltirilgan holda tugallanadi. Soch teksturasi aniqroq ko'rsatish va milliy soch turmagini yozish va yorug'lik akslarini kiritish. Fonga ishlov berishni davom ettirish, fon va figura o'rtasidagi o'zaro aloqani kuchaytirish.

Beshinchi bosqich. Ayol qiyofasi bosh portret qismi nisbatan asosiy o'rinda mayda bo'laklar xarakterli o'xshashlik naturaga nisbatan kuzatilib tasvirlanadi. Asosiy kompozitsiya va detallardagi xato va yetishmovchiliklarni to'g'rilash. Yorug'lik va soyalarni chuqurlashtirish: Portretda chuqurlik va realizmni kuchaytirish. Rangdagi umumiylik insonni yaxlit ko'rinishiga yordam beradi. Milliy kiyimdagi ayol qiyofasini tasvirlash jarayoni yaxlit ko'rinish, umumiy ko'rinishni yo'qotmasdan rangda to'g'ri tasvirlashdan iboratdir. Oxirgi bosqichda och to'qlik naturani ko'rinishi rangdagi asosiy soya yorug'liklarni umumlashtirib tugatiladi.

Mashg'ulotning mustahkamlovchi qismida o'qituvchi magistrant-talabalarning mavzu yuzasidan nazariy bilimlarni tekshirish maqsadida test o'tkazishi mumkin:

Mavzu yuzasidan test topshiriqlari (2-ilova)

Inson qiyofasini o'zida aks ettiruvchi tasviriy san'at janri.	*portret	manzara	natyurmort
Biron voqea, xodisani aks ettiruvchi asar nima deb ataladi?	*voqeaband	kompanovka	ijodiy ish

Biror narsaga atrofdagi narsalardan yog'dulanib tushadigan nurning nomi nima?	*refleks	shu'la	klorit
Bo'yoqlarni palitradan tozalab olish yoki ularni qorishtirish uchun foydalaniladigan maxsus kurakchanning nomi nima?	*mastixin	palitra	qoplama
Grafikada nimalardan foydalaniladi?	Qalam, ko'mir, pastel, sangina, suvbuyoq	Qalam, ko'mir, moybuek, suvbuek, tush	Qalam, ko'mir, guash, tush, moybo'yoq

Amaliy mashg'ulot davomida o'qituvchi mavzu yuzasidan munozarali savol-javob, fikr almashish maqsadida inter-faol texnologiyalardan foydalanishi ham mumkin. Bunda FSMU texnologiyasini qo'llashi mumkin (3-ilova):

Ushbu texnologiya akademik rangtasvir fanidan munozarali masalalarni hal etishda hamda o'quv jarayonini baxs-munozarali o'tkazishda qo'llaniladi, chunki bu texnologiya talabalarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq xolda bahslashishga xamda shu bilan birga bahslashish madaniyatini o'ratadi. Tinglovchilarga tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrlarini aniq va qisqa holatda ifoda etib, tasdiqlovchi dalillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

F – fikringizni bayon eting

S – fikringiz bayoniga sabab ko'rsating

M – ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring

U – fikringizni umumlashtiring

Savol	"Xonatlas", "Adras" matosi to'g'risida nimalarni bilasiz?
--------------	--

(F) Fikringizni bayon eting	
(S) Fikringiz bayoniga sabab ko'rsating	
(M) Ko'rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring	
(U) Fikringizni umumlashtiring	

Nazorat savollari:

1. Akademik rangtasvirda milliy kiyimdagi ayol qiyofasini tasvirlashning asosiy bosqichlari qanday?
2. Milliy kiyimlar detallari va naqshlarini rangtasvirda qanday aks ettirish kerak?
3. Portretida psixologik xarakterni qay tarzda ochib berish mumkin?
4. Yorug'lik va soya portretida qanday estetik ahamiyatga ega?
5. Kompozitsiya va rang yechimini qanday uyg'unlashtirish zarur?
6. Milliy kiyimdagi asosiy materiallar va ularning vizual xususiyatlari qanday namoyon bo'ladi?
7. Moybo'yoq texnologiyasining rangtasvir ta'limidagi ahamiyati nimadan iborat?
8. Milliy kiyimdagi ayol qiyofasini tasvirlashda asosiy qo'llaniladigan materiallar va asboblari nimalar?

Mavzu yuzasidan uyga vazifa (4-ilova):

Qiyofachini qog'ozga kompozitsiya jihatidan to'g'ri joylashtirish. Nisbatlarni to'g'ri aniqlash. Perspektiva qonun-qoidalariga amal qilish. Portretni rangda tushirish vazifani umumlashtirish va yakunlash.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

<https://www.annabregmanportraits.co.uk/project/oil-painting-tips-techniques/> - *Oil painting guide for beginners.*

https://en.wikipedia.org/wiki/Academic_art - *Academic art.*

*Moybo'yoqda
portret ishlash
"Blossom"*

*Moybo'yoqda
tasvirlashning
klassik
texnikalari.*

*O'zbek ayollari
milliy liboslari*

3.2-§

Milliy kiyimdagi erkak qiyofasining akademik rangtasviri. Tus va rang yechimini aniqlash, psixologik xarakterni topish.

Reja: 1. Milliy kiyimdagi erkak qiyofasining akademik rangtasviri asosida ishlash masalalari (1- ilova). 2. Mavzu yuzasidan test topshiriqlari (2-ilova) 3. "Aqliy hujum" interaktiv texnologiyasi (3-ilova). 4. Mavzu yuzasidan uyga vazifa (4-ilova)

Tayanch so'zlar: milliy kiyim, erkak qiyofasi, akademik rangtasvir, milliy naqshlar, tus va rang yechimi, psixologik xarakter, xolst, kompozitsiya, detallar, yorug'lik va soya, moybo'yoq, qiyofa proporsiyasi, etyud, materiallar, falsafiy mazmun, turli teksturalar, individual yondashuv.

MASHG'ULOTNING O'QITISH TEXNOLOGIYASI

Vaqt – 10 soat	talabalar soni 7-10 nafar,
O'quv mashg'ulotining shakli:	Amaliy,

O'quv mashg'ulotining maqsadi: Milliy kiyimning detallarini to'g'ri tasvirlash va ranglarning uyg'unligini ta'minlash. Portret orqali personajning psixologik xarakterini ochib berish. Akademik rangtasvirning asosiy qoidalari bo'yicha amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash.	
Mashg'ulotni tashkil etish Tayyorgarlik: Mashg'ulotni boshlashdan oldin talaba milliy kiyimlarga oid vizual materiallar, ya'ni fotosuratlar, libos namunalari yoki tayyor etyudlar bilan tanishtiriladi.	
Ko'rgazmali materiallar tayyorlash: <u>Fotosuratlar:</u> O'zbek milliy kiyimlar suratlari talabalarga namoyon qilinadi. Unda kiyimlarning turli teksturalari, naqshlari, rang uyg'unligi va dizayn xususiyatlari tushuntiriladi. <u>Libos namunalari:</u> Milliy kiyimlar real ko'rinishda ko'rsatilishi mumkin. Bu ularning mato teksturasi va naqshlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.	
<u>Etyudlar va namunalar:</u> Oldin ishlangan portretlar va rangli eskizlar orqali milliy kiyimning estetik qiymatlari ko'rsatiladi. <u>Materiallar haqida tushuncha berish:</u> Milliy kiyimlarning mato turlari (barqut, ipak, paxta) va ularning vizual xususiyatlari haqida ma'lumot beriladi. Milliy naqshlar va ularning ramziy ahamiyati tushuntiriladi. Masalan, gul, barg va geometrik naqshlarning ma'naviy qiymatlari. O'quv uslubiy kompleks, o'quv qo'llanma, tarqatma materiallar, ko'rgazmali plakatlar, slaydlar.	
Pedagogik vazifalar: Milliy kiyimdagi erkak qiyofasining akademik rangtasvir ishlash haqida tushuncha beradi. Mavzu asosida rangtasvir texnikasining turli yo'nalishlarida ishlash usullarini o'rgatadi. Rangtasvirga qo'yiladigan talablarni o'rgatish.	O'quv faoliyatining natijalari: Milliy kiyimdagi erkak qiyofasining akademik rangtasvir ishlash haqida tushunchaga ega bo'ladi. Moybo'yoq texnologiyasi asosida ishlashni o'rganadi. Rangtasvirga qo'yiladigan talablarni bilib oladi.
O'qitish uslubi va texnikasi:	Amaliy ish, master klass texnologiyasi

O'qitish shakli:	Guruh bo'lib ishlash. Individual yondashuv.
O'qitish shart-sharoitlari:	Kompyuter va multimediyali vositalar bilan jihozlangan auditoriya va asbob-uskuna, materiallar bilan jihozlangan ustaxona
Monitoring va baholash	Mashg'ulot bo'yicha savol-javob, tahlil natijalari.

Milliy kiyimdagi erkak qiyofasining akademik rangtasviri. Tus va rang yechimini aniqlash, psixologik xarakterni topish masalalari (1-ilova)

O'zbek milliy liboslari juda yorqin, chiroyli, qulay bo'lib, xalqning boy madaniy an'analari va turmush tarzining bir qismidir. Shaharlarda milliy libosdagi odamlarni topish kamdan-kam uchraydi, bugungi kunda u an'anaviy bayram tadbirlarida kiyiladi, ammo qishloqda u hali ham kundalik va dam olish kunlari liboslarining bir qismi bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek milliy erkaklar kiyimlari o'ziga xos bo'lib, erkaklar milliy libosining asosini chopon tashkil etadi, u belga ro'mol - kiyikcha bilan bog'lanadi. An'anaviy bosh kiyim - do'ppi.

Badaniga ko'ylak, ishton - pastki qismiga torayib turadigan keng shim kiyiladi.

Oyoqlari yupqa teridan tikilgan etiklarda. To'liq libosdagi kamarlar ko'pincha juda oqlangan - baxmal yoki kashta tikilgan, kumush naqshli kamardagi bezakli lavha bilan.

Kundalik ko'ylak uzun ro'moldek kamar bilan bog'langan (76-77-rasm).

An'anaviy o'zbek kiyimidagi asosiy detallardan biri bu bosh kiyimdir.

Markaziy Osiyoning ko'pgina mamlakatlarida, jumladan, O'zbekistonda milliy bosh kiyimi do'ppi hisoblanadi.

Do'ppi nomi turkiy "tube" dan kelib chiqqan bo'lib, "yuqori, tepa" deb tarjima qilinadi. Uni erkaklar, ayollar va bolalar kiyishadi. Faqat yoshi katta ayollar do'ppi kiymaydi (75-rasm).

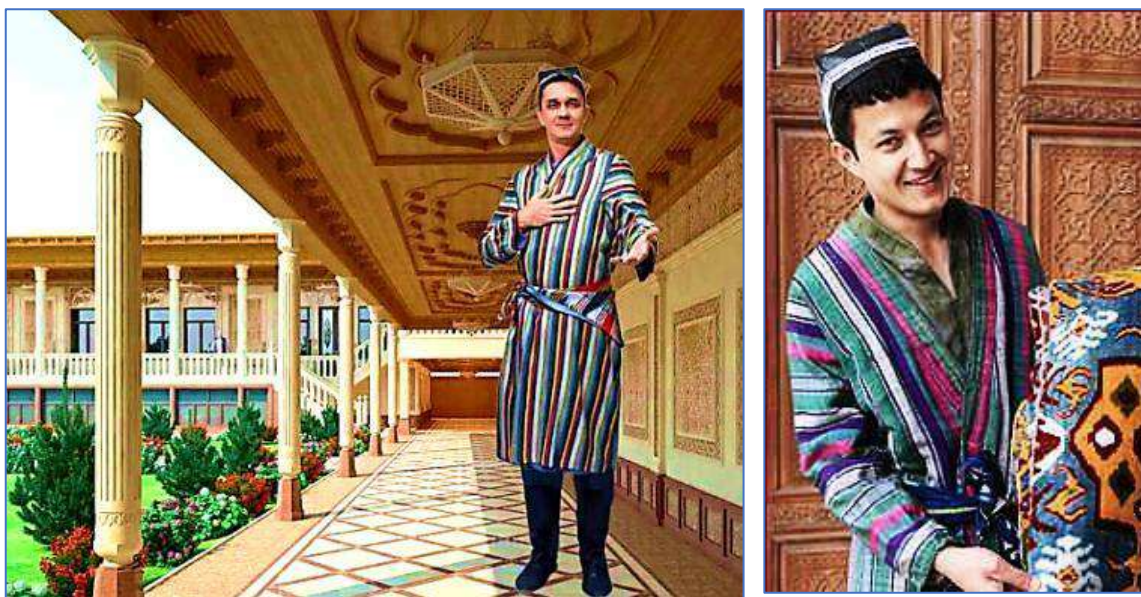
75-rasm. O'zbekistonda milliy bosh kiyimi do'ppi.

An'anaviy do'ppi tetraedral konussimon shaklga ega bo'lib, u qora rangda, 4 ta "qalampir" va 16 ta miniatyura kamar shaklida oq naqshli kashta tikilgan. Kundalik do'ppi "qalampir" eng oddiy va eng keng tarqalganlaridan biridir, ammo uning ahamiyatini e'tiborsiz qoldirmaslik kerak. O'zbekistonning har bir viloyatida o'ziga xos do'ppi bo'yi va naqshlari bor.

Mashg'ulotning amaliy qismida o'qituvchi "Tasviriy san'at" yo'nalishi magistrant talabalariga "Milliy kiyimdagi erkak qiyofasining akademik rangtasviri" nomli mavzusiga 10 soat vaqt ajratilganligi, bu vaqt doirasida naturani mazmunni quyidagicha bosqichlarda ishlab chiqish mumkinligini bayon etadi:

Birinchi bosqich. Bu bosqichda tayyorgarlik ishlari olib boriladi, dastlab keng formatli maxsus xolst tanlanadi, bajariladigan ishning kompozitsiyasi rejalashtiriladi, milliy kiyim va qiyofaning asosiy detallari uchun etyudlar tayyorlanadi, materiallar moybo'yoqlar cho'tka va palitra yordamida ish boshlanadi. So'ng erkak qiyofasining umumiy proporsiyalari va milliy kiyim elementlari xolstga yengil qalam chiziqlari yordamida tushiriladi. Natura eskiz usulida ishlanadi va kompozitsiya asosi aniqlanadi. Naturachi shaklni o'lchami bo'ylab xolst yuzasiga to'g'ri joylashtiriladi, buning uchun boshning o'lchami iyagidan sochning tepasigacha taxminan 8½ dyuym (22 sm) bo'ladi. Asosiy belgilarni, shu jumladan yuz xarakterlarini, ko'ylakning bo'yin chizig'ini,

qo'lning yuqori va pastki qismini aniqlash uchun gorizontaal belgilar va keyingi kengliklarni qo'yish uchun gorizontaal belgilar qo'yiladi.

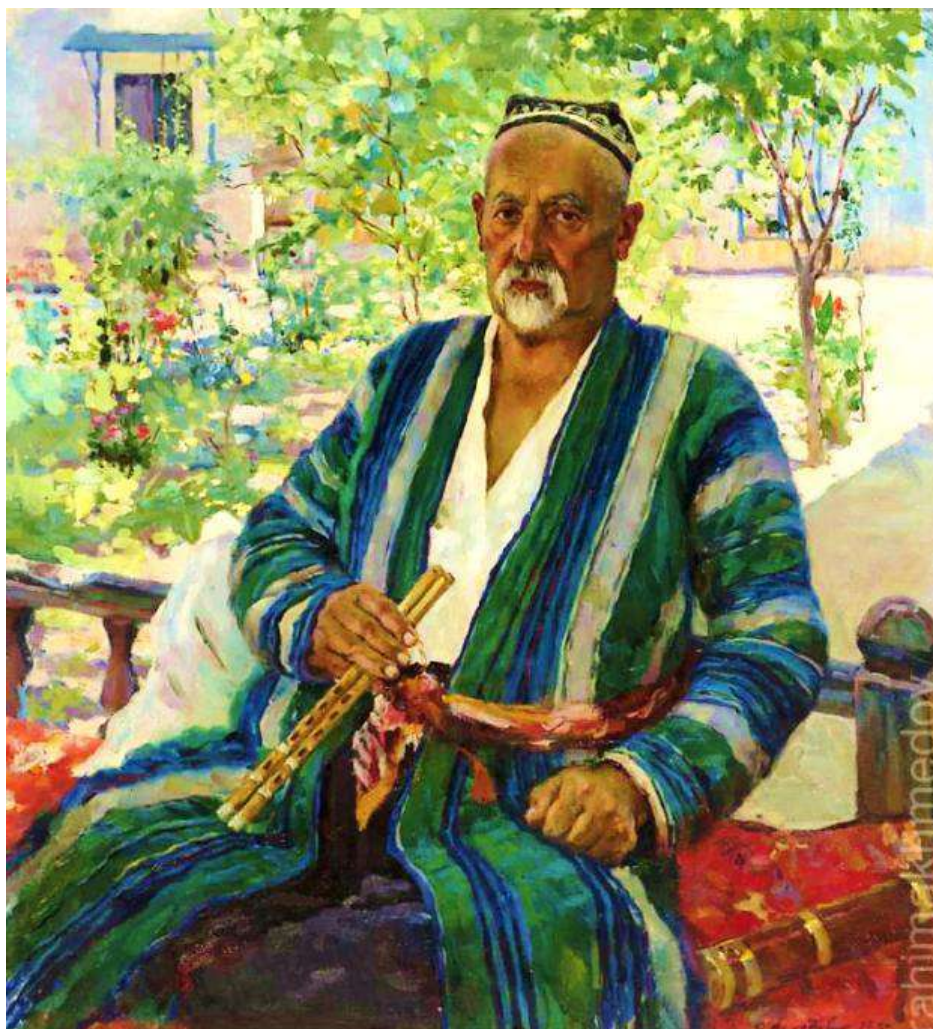

76-rasm. O'zbek erkak milliy liboslari.

Ikkinchi bosqich. Naturachini teri rangini bo'yash uchun to'yinmagan sariq-yashil tuslarni aralashtirib yengil yoritishni amalga oshiriladi. Mo'yqalamni yumshoq harakatlar bilan ishlatiladi va rangni yuzaga yengilgina qo'llaniladi. Teri rangi ko'rinishiga mo'ljallangan joylarni yumshoq qoplang shu bilan birga boshqa maydonlarni ham yengil yoritib chiqing. Erkak milliy kiyimning umumiy silueti va asosiy elementlari aniqlanadi, eskizda uning proporsiyalari va kiyimga xos detallarni to'g'ri joylashtiriladi. So'ngra asosiy ranglarni keskin mazoklar bilan beriladi. O'zbek milliy kiyimdagi asosiy mato ranglari belgilanadi va butun yuzaga teng qo'llaniladi. Kiyimning o'ziga xos elementlari yoki naqshlari uchun alohida ranglarni tanlab olinadi. Milliy kiyimning tabiiy qatlamlari va burmalari aniq ko'rsatiladi.

Uchinchi bosqich. Teri rangi asosini bo'yash uchun o'rta va katta taroqli mo'y qalamga o'tish. Soya joylarini bildirish uchun suyultirilgan bo'yoqdan foydalaning. Rasmning eng to'q joylarini aniqlash uchun moy bo'yoqdagi bo'yoq (Umbra) dan foydalaning, buning natijasida uch qiymatli ohangli sxema paydo bo'ladi. Ayni paytda, soyaning o'rta yoki to'q holatda qolishi aniq

emas. Rangni alohida va toza saqlash uchun uni boshqa bo'yoqqa aralashtirmang, shunchaki ustiga qo'ying, keyin cho'tkangizni artib, boshqa rang qo'shing. Ushbu yondashuv sizga shakllar yorug'ligini topish va hajmni o'rganishga imkon beradi.

77-rasm. R.Ahmedov "Xofiz A.Umirzoqov portreti" 1957 y.

To'rtinchi bosqich. ko'zlar, kipriklar va qoshlarga ko'proq to'xtalib o'tish. Ko'zlar tasvirlanishi. Kuz ostidagi yengil soyalarni bo'yab qo'ying, faqat atrofdagi teriga qaraganda bir oz to'qroq ishlang. Kipriklarini bittalab tasvirlash odatda havaskorlarda uchraydi va bunday tasvirlarga qaraganingizda kipriklarning yumshoqligini yo'qotilganini his qilasiz. Qoshlarda birdaniga tuklarni ko'rsatishga harakat qilmang. Qosh shaklida umumiy ranglarni tushurishdan boshlang. burun va lablarning tasvirlanishi.

Kichkina mo'yqalamda bo'yoqlarning aralashmasidan kamroq olgan holda burun teshiklari va ko'z qovoqlari burmalarini tasvirlang.

Beshinchi bosqich. Kamchiliklarni bartaraf eting va ishni yakunlang. bo'yoq aralashmalarini tayyorlab uni o'ng tarafdagi lablar choki ostiga teri rangi lab bo'yog'iga mos keladigan joyga qo'ying. Ingichka mo'yqalamdan foydalanib, teri rangini och yashil rang bo'ylab va teri rangiga torting. Ushbu bosqichlardagi tasvirlarning asosiy farqlari – bu, avvalambor, kontrastlik, keyin esa detallari. Yakuniy bosqichda yorug'liklarni yorqinlashtirish, soyalarni to'qlashtirish va shu bilan birga umumiy hajmni ko'rsatish asosiy maqsaddir. Terilarda rang o'tishlari keskinroq va ko'zlardagi tiniq shu'lalar bilan uyg'unlashganda, har qanday asarda tekstura va yuzalarning kontrastlari yaxshi chiqadi. Masalan, jiloli va jilosiz narsalarda, dag'al mato va yaltiroq shoyilarda bu farqlarni ko'rishimiz mumkin (76-rasm).

Yakunlovchi bosqichda. Har bir detaliga e'tibor qaratib, orqa fon bilan yakunlash. Xarakterlariga tabiiylikni to'ldirish. Yuzdagi a'zolari yan bir bora ko'rib chiqish, ularni yumshatish yoki to'qlashtirish kerakdir. Oxirgi bosqichda och to'qlik naturani ko'rinishi rangdagi asosiy soya yorug'liklarni umumlashtirib tugatish.

Mashg'ulotning mustahkamlovchi qismida o'qituvchi magistrant-talabalarning mavzu yuzasidan nazariy bilimlarni tekshirish maqsadida test o'tkazishi mumkin:

Mavzu yuzasidan test topshiriqlari (2-ilova)

Rang doirasida sariq, sariq-yashil va yashil ranglar qanday munosabatga ega?	*uyg'unlikga	kontrastlikga	tabiiylikga
Ko'k rangni qizil-sariq fonga qo'llanganda qanday taassurot uyg'otadi?	*sovuqlik hissini kuchaytiradi	birlashish ko'rinishini hosil qiladi	chuqurlikni yo'qotadi

Portret yaratishda proporsiya va anatomiyaga e'tibor berishning asosiy sababi nima?	*Portretni realistik ko'rsatish uchun	Portretga fantastik ko'rinish berish uchun	Faqat kiyim detallariga urg'u berish uchun
Neytral ranglar (qora, oq, kulrang) kompozitsiyada qanday rol o'ynaydi?	* Asarning vizual muvozanatini ta'minlaydi	Har doim dinamika qo'shadi	Faqat fon uchun xizmat qiladi
Yorug'lik va soya hajmli ob'ektlarni tasvirlashda qanday rol o'ynaydi?	*Hajm va chuqurlikni ta'minlaydi	Asarning yahlitligini ko'rsatadi	Teksturani tabiiyligini yo'qotadi

Amaliy mashg'ulot davomida o'qituvchi mavzu yuzasidan munozaralari savol-javob, fikr almashish maqsadida inter-faol texnologiyalardan foydalanishi ham mumkin. Bunda "Aqliy hujum" texnologiyasini qo'llashi mumkin (3-ilova):

Aqliy hujum (Brainstorming) metodini "Milliy kiyimdagi erkak qiyofasining akademik rangtasviri" mavzusida qo'llash mumkin. Aqliy hujum — bu yangi g'oyalarni shakllantirish va mavzuni kengroq anglash uchun samarali interaktiv metodi bo'lib, bu metod amaliy mashg'ulotning magistrant talabalarning ijodiy va amaliy fikrlash qobiliyatini oshiradi, yangi g'oyalar izlash va turli texnikalarni qo'llashga qaratilgan bo'ladi. Portret janrida bu metod turli ranglar uyg'unligi, yuz ifodasi va detallarning tushuntirilishida yordam beradi.

Qo'llash tartibi:

Mavzu yuzasidan: "Milliy kiyimdagi erkak qiyofasi rangtasviri" mavzusining ahamiyati, uning rangtasvirdagi o'рни haqida qisqacha ma'lumot beriladi.

Muammo qo'yish: Guruhning asosiy maqsadi — milliy kiyimni akademik rangtasvir orqali yoritish uchun yangi g'oyalar taklif qilish.

1. Topshiriq berish: O'qituvchi talaba magistrantlarga turli milliy kiyimdagi yuz ifodalarini turli ranglar bilan tasvirlash topshirig'ini beradi.

2. Aqliy hujum jarayoni: Talabalar turli g'oya va texnikalarni izlab, ularni portret yaratish jarayonida qo'llash yo'llarini muhokama qiladilar.

Savollar berish: Guruhdan quyidagi savollarga javob olishga harakat qilinadi:

- Milliy kiyimning asosiy estetik xususiyatlari qanday?
- Milliy kiyimdagi erkak qiyofasini tasvirlashda qaysi detallarga ko'proq e'tibor qaratish kerak?
- Ranglar va teksturalarni tasvirlashda qanday rangtasvir usullarni tanlash kerak?
- Qanday nur va soya bilan kiyimni haqqoniy tasvirlash mumkin?

Har bir ishtirokchi mavzu yuzasidan individual erkin fikr yoki loyihalar taklif qilishlari mumkin. Har qanday g'oya, loyha tinglanadi, qabul qilinadi va qiymatsiz deb baholanmaydi.

Taqdim etilgan g'oyalarni auditoriya elektron doskasida yozish, tasvirlash orqali vizual shaklda ko'rsatish mumkin. Har bir ishtirokchining fikri tinglanadi va umumlashtiriladi.

5. Masalaning yanada chuqur o'rganilishi

Milliy kiyimning ramziy va madaniy ahamiyatini o'rganish.

Milliy kiyimni rangtasvirda haqqoniy aks ettirish uchun an'anaviy elementlardan foydalanish.

Qiyofa va kiyimga nur-soya bilan chuqurlik va hayotiylik qo'shish.

Aqliy hujum bu jarayonda guruh ishtirokchilari o'rtasida ijodiy fikr almashinuvini ta'minlaydi va milliy kiyimdagi erkak qiyofasini haqqoniy va estetik tasvirlash uchun yangi metodlarini shakllantiradi.

Nazorat savollari:

1. Milliy kiyimdagi erkak qiyofasini rangtasvirda tasvirlashda asosiy bosqichlar nimalardan iborat?

2. O'zbek milliy kiyimining asosiy elementlarini tasvirlashda qaysi detallarga e'tibor berish kerak?

3. Milliy kiyimdagi erkak qiyofasini tasvirlashda to'q va och ranglarning uyg'unligi qanday ahamiyatga ega?

4. Portretida yuz proporsiyasini saqlash nima uchun muhim?

5. Moybo'yoq texnikasini qo'llab, yuzning teri teksturasini realistik ko'rsatish uchun qanday usullar tavsiya etiladi?

6. Erkak qiyofasini tasvirlashda yorug'lik va soya hajm va chuqurlikni qanday yaratadi?

7. Milliy kiyimdagi detallarning simvolik ma'nosini tasvirlashda qanday vositalardan foydalaniladi?

8. Amaliy mashg'ulot davomida asosiy kompozitsiya va detallar o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash uchun qanday yondashuvlar qo'llaniladi?

Mavzu yuzasidan uyga vazifa (4-ilova):

Erkaklarga xos milliy kiyim turlarini (choponlar, do'ppi, kamar, poyafzal) fotosuratlar yoki namunalar orqali o'rganing. Milliy kiyimlarning mato tuzilishi, naqshlari va rang palitrasini tahlil qiling. Rangtasvirda etyud ishlash, bo'yoqlar yordamida kiyim teksturasi va yuz xarakterini aks ettirishga urg'u berish.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallar:

 <https://unilibRARY.uz/literature/587548> - Akademik rangtasvir. Muallif: N.X.Talipov.

3.3-§

Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya bajarish (kasblar yoki tanlangan muhit).

Reja: 1. Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya bajarish (kasblar yoki tanlangan muhit) asosida ishlash masalalari (1- ilova). 2. Mavzu yuzasidan test topshiriqlari (2-ilova) 3. "Individual yondashuv" texnologiyasi (3-ilova). 4. Mavzu yuzasidan uyga vazifa (4-ilova)

Tayanch soʻzlar: mavzuli kompozitsiya, kasblar, tanlangan muhit, psixologik xarakter, ranglar uygʻunligi, yorugʻlik va soya, moyboʻyoq texnikasida detallashtirish, atrof muhit, bosqichma-bosqich ishlash, fon va personajlar, vizual kuch, guruhli portret, kompozitsiya markazi, ranglar kontrasti, tekstura va materiallar.

MASHGʻULOTNING OʻQITISH TEXNOLOGIYASI

Vaqt – 10 soat		talabalar soni 7-10 nafar,
Oʻquv mashgʻulotining shakli:		Amaliy.
Oʻquv mashgʻulotining maqsadi: Kasblar yoki tanlangan muhit asosida bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya yaratish. Personajlarning oʻzaro munosabati, harakatlari va muhit bilan uygʻunligini aks ettirish. Moyboʻyoq bilan bosqichma-bosqich kompozitsiya yaratish texnologiyalarini qoʻllash.		
Mashgʻulotni tashkil etish: Tayyorgarlik: Mashgʻulotni boshlashdan oldin talaba guruhli portret ishlashga oid vizual materiallar, fotosuratlar va etyudlar bilan tanishtiriladi.		
Koʻrgazmali materiallar tayyorlash: <u>Fotosuratlar:</u> Turli xil kasb egalari suratlari talabalarga namoyon qilinadi. Unda kasb xususiyatlaridan kartinada kompozitsiya xususiyatlari tushuntiriladi.		
<u>Etyudlar va namunalar:</u> Oldin ishlangan guruhli portretlar va rangli eskizlar orqali estetik qiymatlari koʻrsatiladi.		
<u>Materiallar haqida tushuncha berish:</u> Guruhli portret ishlashning vizual xususiyatlari haqida maʼlumot beriladi. Kompozitsiyada qahramonning psixologik xarakterini ahamiyati tushuntiriladi. Masalan, oʻqituvchi va talaba, hunarmand va shogird, sartarosh va mijoz va hakazo. Oʻquv uslubiy kompleks, oʻquv qoʻllanma, tarqatma materiallar, koʻrgazmali plakatlar, slaydlar.		
Pedagogik vazifalar: Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya bajarish (kasblar yoki tanlangan muhit) haqida tushuncha beradi. Mavzu asosida rangtasvir texnikasining		Oʻquv faoliyatining natijalari: Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya bajarish (kasblar yoki tanlangan muhit) haqida tushunchaga ega boʻladi. Moyboʻyoq texnologiyasi asosida

turli yo'nalishlarida ishlash usullarini o'rgatadi. Rangtasvirga qo'yiladigan talablarni o'rgatish.	ishlashni o'rganadi. Rangtasvirga qo'yiladigan talablarni bilib oladi.
O'qitish uslubi va texnikasi:	Amaliy ish, master klass texnologiyasi
O'qitish shakli:	Guruh bo'lib ishlash. Individual yondashuv.
O'qitish shart-sharoitlari:	Kompyuter va multimedial vositalar bilan jihozlangan auditoriya va asbob-uskuna, materiallar bilan jihozlangan ustaxona
Monitoring va baholash	Mashg'ulot bo'yicha savol-javob, tahlil natijalari.

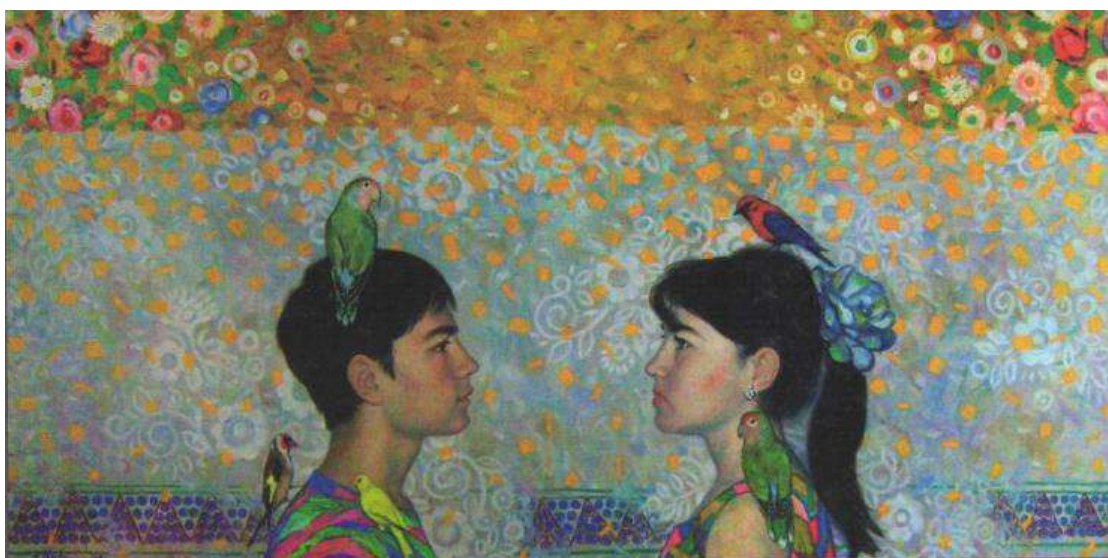
Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya (kasblar yoki tanlangan muhit)

Dars boshida o'qituvchi magistrant talabalarga mavzuli kompozitsiya tushunchasi va ahamiyati haqida ma'ruza qiladi. U quyidagi mazmunda bo'ladi: "Akademik rangtasvirda mavzuli kompozitsiyani yaratish - tasviriy san'atda insonlar ishtirokidagi turli voqealarni, kasbiy faoliyatni yoki muayyan muhitdagi holatlarni aks ettirishda muhim vosita hisoblanadi. Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan kompozitsiyalarda asosiy urg'u insonlar o'rtasidagi munosabatlar, ularning harakatlari, ichki dunyosi va muhit bilan uyg'unligiga qaratilgan bo'ladi. Bunday mavzudagi kompozitsiya inson faoliyati va turmush tarzini vizual hikoya qilishda qo'llaniladi".

Darsda o'qituvchi magistrant talabalarga yuqorida mavzu bo'yicha ***rangtasvir mavzusini*** aniqlashni taklif etdi. Asarda qanday holat yoki voqea tasvirlanishiga qaror qilinadi. Bu kasblar bilan bog'liq bo'lishi mumkin (o'qituvchi va talaba, hunarmand va shogird, sartarosh va mijoz va hakazolar) yoki muayyan muhitdagi voqea (bog'da suhbatlashayotgan insonlar). Kompozitsiyada har bir qahramonning psixologik xarakterini ko'rsata olish kerak.

Qahramonlarning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari va munosabatlari mavzusini chuqurroq ochib berishga harakat qilish (75-rasm).

Mavzu tanlangandan so'ng, **eskiz tasvirlanadi**. Eskiz orqali kompozitsiya sxemasini yaratib olinadi. Qalamda dastlabki qoralama eskizlar chiziladi. Bu bosqichda personajlarning joylashuvi, harakatlari va atrof-muhitdagi o'rni aniqlanadi. Kompozitsiyaning asosiy kuchli nuqtalari belgilab olinadi. Masalan, qahramonlarning yuz ifodasi yoki harakatlari kompozitsiya markaziga qo'yiladi. Fon va personajlar o'rtasidagi munosabatlar uyg'unligi o'ylab chiqiladi.

**78-rasm. Ikramdjanov A. Qushlar kuylaganda.
(Opa-uka Komila va Akbarjon) 2005 y.**

Asosiy ranglar va shakllar ishlab chiqilganidan so'ng, ranglash bosqichiga o'tiladi. Kompozitsiyani moybo'yoqda ishlanadi. Bu bosqichda detallarga urg'u berilmaydi, balki kompozitsiyaning umumiy tuzilishi yaratiladi. Podmalyovka uchun yengil tonlar va ranglar qo'llaniladi. Masalan, yer ranglari yoki qoraytirilgan ranglar yordamida umumiy foydalaniladigan rang tonal ohangini yaratish mumkin.

Birinchi bosqich (Podmalyovka ishlash) Podmalyovka moybo'yoqda kompozitsiyaning umumiy shakllari va ranglarini ishlash uchun foydalaniladi.

- Katta shakllarni moybo'yoqda ishlab chiqiladi. Yorug'lik va soyalar uchun bir xil sust ranglardan foydalaniladi.

- Kompozitsiyaning umumiy rang tonalligini yaratish. Masalan, yer ranglari yoki pastel tuslardan foydalanib, qahramonlarning joylashuvini belgilanadi.

- Fonning asosiy konturlarini ishlab chiqiladi.

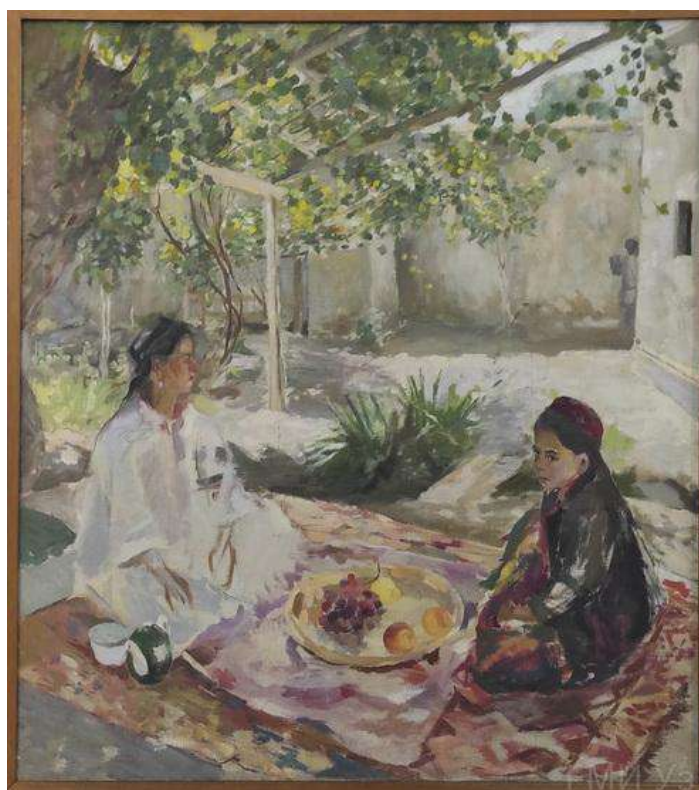
Ikkinchi bosqich. (Bosqichma-bosqich detallashtirish)

1. Ranglarni uyg'unlashtirish:

Asosiy personajlarning kiyimlari, qo'l harakatlari va yuz ifodalarini rangli bo'yoqlarda detallashtirish. Moybo'yoqning yengil aralashtirilishi orqali yorug'lik va soyalarni uyg'unlashtiring.

2. Psixologik xarakter yaratish:

Personajlarning yuz ifodalari, ko'z qarashlari va ichki dunyosini aniq ko'rsating. Qo'shma harakatlar, masalan, suhbatlashish yoki umumiy ish bajarish holatlarini aks ettirish.

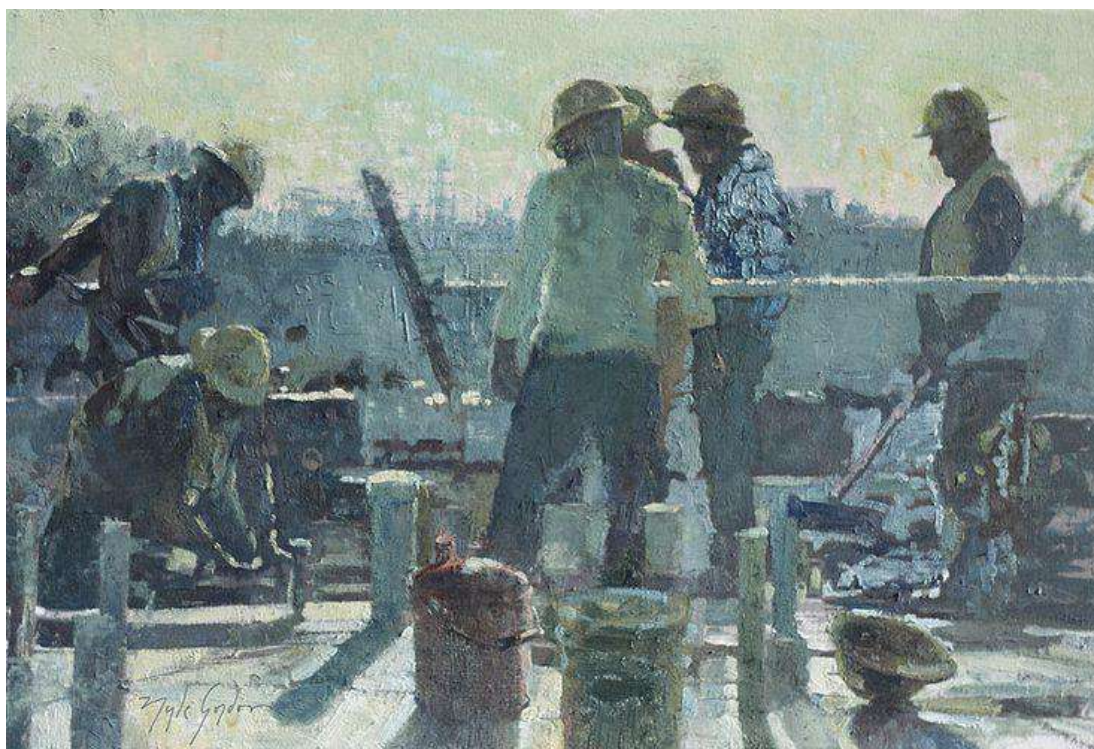
79-rasm. Roziqov Ashraf. Hovli. 1950 y.

3. Materiallar teksturasi:

Kiyimlar, atrofdagi buyumlar yoki asbob-uskunalarining teksturasini ranglar va yorug'lik bilan ko'rsatish. Masalan, ipak, metall yoki yog'och kabi materiallarning o'ziga xos rang yechimlarini qo'llash.

Ranglar yechimi: Kompozitsyani ishlashda ranglar va soyalar bilan ishlash muhim hisoblanadi. Rang uyg'unligi orqali kartinining umumiy koloristikasi ishlab chiqiladi. Moybo'yoqning yengil aralashishi hisobiga personajlar va muhit o'rtasidagi rang kontrasti saqlanadi. Kartinada **yorug'lik** va soya masalasi beriladi. Personajlar shaklini jonli va real ko'rsatish uchun yorug'lik va soya o'yinlari muhim ahamiyatga ega. Masalan, yuzga tushgan yorug'lik yoki qo'lning soyasi xarakterni yaqqolroq ifoda etadi. Kiyim, asboblari yoki atrof-muhit elementlarining material xususiyatlari (ipak, metall, yog'och va hakazolar) ranglar yordamida ko'rsatiladi.

Uchinchi bosqich (Fon va atrof muhitni ishlash). Personajlarning harakatlari va holatiga mos keladigan fon ishlanadi. Fon personajlarning ahamiyatini oshirish uchun yorug'roq yoki sustroq tushlarda bajarilishi mumkin. Atrof muhitdagi detallar, masalan, mebel, asboblari yoki tabiiy elementlar hikoyani qo'llab-quvvatlaydigan tarzda tasvirlanadi (79-rasm). Personajlarning yuz ifodasi, harakatlari, kiyimdagi burmalar va boshqa muhim detallar ishlab chiqiladi. Tushunarliklik va estetik yorqinlikni oshirish uchun detallar haqqoniy tasvirlanishi kerak. Ko'z, qo'l, soch kabi kichik detallar diqqat bilan ishlanadi.

80-rasm. Nyle Gordon "O'zimizni yigit" 2018 y.

Umumlashtirish va tugatish bosqichi. Asarning barcha elementlari o'zaro bog'langan va uyg'un holda umumiylikka erishadi. Fon personajlarni qo'llab-quvvatlaydigan tarzda yengil ishlab chiqiladi, ularni yaqqol qilib ko'rsatadi. Umumiy rang tonalligi saqlanadi, barcha detallar uyg'unlikka asoslangan holda bitiriladi. Ortiqcha elementlar olib tashlanib, kompozitsiyaning yaxlitligiga erishiladi.

Barcha detallar bir-biriga uyg'un holda umumiy estetik ta'sirni yaratadi. Yorug'lik tushgan joylar va soyalar o'rtasidagi kontrastni chuqurlashtirish. Personajlarning hajmli ko'rinishini ta'minlash. Tomoshabinning e'tibori markaziy personajlarga tushishini ta'minlash (*80-rasm*).

Mashg'ulotni yakunlash: Tasvirni tahlil qilish va qo'shimcha korreksiya: Personajlarning qiyofasi, ichki dunyosi va ularning kasbiy yoki tanlangan muhit bilan uyg'unligi tekshiriladi. Kompozitsiyaning vizual kuchli nuqtalari va umumiy ta'siri baholanadi. Aniqlanmagan detallar yoki mutanosiblikdagi kamchiliklar tuzatiladi.

Kompozitsiyaning estetik va mazmunli bo'lishini ta'minlash uchun ranglar qayta ishlanishi mumkin.

Moybo'yoq bilan ishlash bo'yicha maslahatlar: Uzoq muddatli ish jarayoni uchun ideal. Bo'yoqlar sust qurishi tufayli ranglar bilan chuqur ishlashga imkon beradi. Qatlam-qatlam ishlash (lessirovka) moybo'yoqning muhim xususiyati bo'lib, detallarni chuqurroq va jonliroq aks ettirishga yordam beradi.

Mo'yqalamlar va asboblari: Detallarni ishlash uchun kichik yumaloq mo'yqalamlar, katta sathlarni bo'yash uchun keng mo'yqalamlardan foydalaniladi. Palitra pichoqlari (mastixinlar) teksturalarni yaratishda foydali bo'ladi.

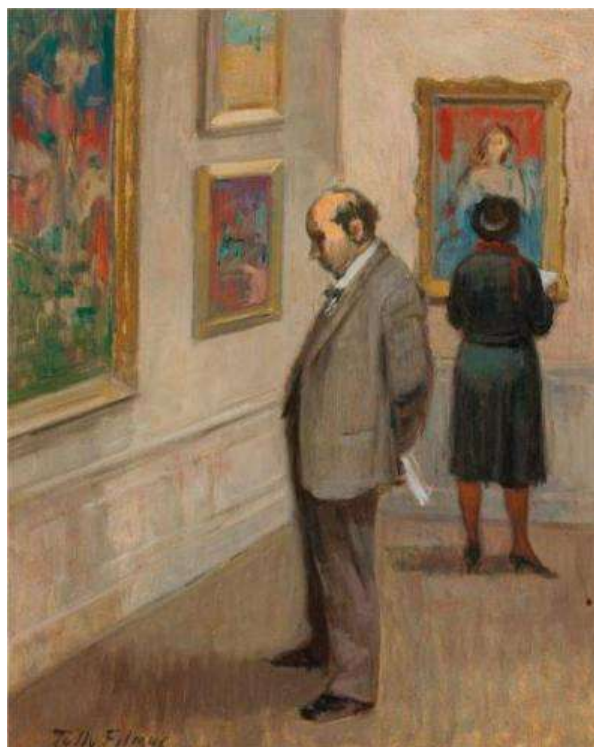
Ranglar bilan ishlashdagi maslahatlar: Ranglarni moybo'yoqda yaxshi aralashtirish, har bir katlamning yorug'lik va tonalligini saqlash.

Kontrast va nyuanslarni hisobga olib, kompozitsiyaga chuqurlik qo'shish. Katta shakllardan boshlanib, kichik detallarga o'tishni ta'minlang. Ranglar orasidagi o'tishlarni yumshoq qiling. Mo'yqalamlarni faqat maqsadga muvofiq foydalaning: kichik detallar uchun yuvosh mo'yqalamlar, katta sathlar uchun keng

mo'yoqalardan foydalaning. Ranglarni aralashtirganda moybo'yoqning tiniqligini saqlang.

**81-rasm. Boboyev
Bahtiyor "Rishtonlik
usto" 1969 y.**

**82-rasm. Tulli Filmus
"Tanqidchi" 2010 y.**

Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya rangtasvirda hayotiy voqealarni, insonlar o'rtasidagi aloqalarni va kasbiy muhitni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Moybo'yoq va bosqichma-bosqich ishlash texnologiyalari asarning chuqur va yorqin ijro etilishiga yordam beradi. Kompozitsiyaning estetik jihatlari, ranglar uyg'unligi va detallar orqali tasvir hikoyasining to'liq ochilishi ta'minlanadi.

Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiyada moybo'yoqdan foydalanish jarayoni bosqichma-bosqich ishlashni talab qiladi. Kompozitsiyadagi vizual kuch, personajlarning xarakteri va kasbiy muhit yoki tanlangan muhitning estetik ko'rinishi butun asarning asosiy maqsadini qo'llab-quvvatlaydi. Bu jarayon talabalarni nafaqat rangtasvir texnikasi, balki ijodiy fikrlash va kompozitsiyani uyg'un aks ettirishga o'rgatadi (81-82-rasm).

Mashg'ulotning mustahkamlovchi qismida o'qituvchi magistrant-talabalarning mavzu yuzasidan nazariy bilimlarni tekshirish maqsadida interaktiv metodlar qo'llanilishi mumkin:

Mavzu yuzasidan test topshiriqlari (2-ilova)

Portret janrida asosiy e'tibor nimaga qaratiladi?	Tabiat manzarasiga	Shaxsning yuz va his-tuyg'ularini ifodalashga	Arxitektura elementlariga
Moybo'yoqning boshqa bo'yoqlardan farqi nima?	Suv bilan ishlanadi	Yog' asosida yasalgan va hajmli bo'ladi *	Tez qurib, ustma-ust ishlash imkonsiz
Qaysi ranglar "sovuq" ranglar guruhiga kiradi?	Yashil, ko'k, binafsha*	Sariq, qizil, zarg'aldoq	Qizil, oq, yashil
Rangtasvirda "kompozitsiya" nima?	Ranglarning uyg'un aralashmasi	Asarning umumiy tuzilishi va elementlar joylashuvi	Yorug'lik va soya o'yini
Qaysi janr rangtasvirda insonning tashqi qiyofasi va xususiyatlarini tasvirlashga ixtisoslashgan?	Portret*	Natyurmort	Manzara

Mashg'ulot davomida o'qituvchi mavzu yuzasidan bahs-munozara, savol-javob va fikr almashish jarayonlarini tashkil etish uchun interaktiv usullardan foydalanishi mumkin. Shu bilan birga, har bir talabaning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish maqsadida "Individual yondashuv" texnologiyasini qo'llash ham samarali bo'lishi mumkin (3-ilova).

Individual yondashuv texnologiyasi (3-ilova):

"Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya bajarish (kasblar yoki tanlangan muhit)." mavzusida qo'llash mumkin.

Individual yondashuv texnologiyasi talabaning shaxsiy xususiyatlari va ijodiy salohiyatini hisobga olib, ta'lim jarayonini tashkil etishga qaratilgan. Bu usul akademik rangtasvirning amaliy mashg'ulotlarida samarali qo'llanilishi mumkin. Individual yondashuvni aniq maqsadini belgilanadi: o'quvchilarning individual qobiliyatini rivojlantirish; kompozitsiya vositasida mavzuni chuqurroq tushunish va ijodiy yondashuvni shakllantirish; har bir o'quvchining shaxsiy yondashuvini namoyon etish imkonini berish.

Talabalarga mavzuga mos aniq topshiriqlar beriladi. Masalan, kasblar yoki tanlangan muhit asosida qahramonlarning harakatlari va o'zaro munosabatlari tasvirlanadi. Asar jarayonida o'qituvchi har bir talabaning ishini nazorat qilib, shaxsiy maslahatlar beradi va kamchiliklarni tushuntiradi. Ranglar uyg'unligi, detallarning tiniqligi va kompozitsiyaning jozibadorligiga alohida e'tibor qaratiladi. Asarlar taqdimot jarayonida tahlil qilinib, muvaffaqiyatli jihatlari ko'rsatiladi va yanada rivojlantirish uchun maslahatlar beriladi. Bu usul talabaning ijodiy tafakkuri, mustaqillik va vizual ko'nikmalarini rivojlantirishda samaralidir.

Nazorat savollari:

1. Mavzuli kompozitsiya tushunchasi nimani anglatadi va uning ahamiyati nima?
2. Kompozitsiyadagi personajlarning psixologik xarakterini qanday ifodalash mumkin?
3. Moybo'yoq texnikasida bosqichma-bosqich ishlashning afzalliklari nimalardan iborat?
4. Ranglar uyg'unligi kompozitsiyaning umumiy mazmuniga qanday ta'sir ko'rsatadi?
5. Fon va personajlar o'rtasidagi uyg'unlikni qanday ta'minlash mumkin?
6. Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan kompozitsiyada yorug'lik va soyaning roli qanday?
7. Kompozitsiyada detallar qanday ahamiyatga ega va ularni qanday tasvirlash kerak?
8. Moybo'yoqdan foydalanishda qanday asosiy maslahatlarga amal qilish zarur?

Mavzu yuzasidan uyga vazifa (4-ilova):

“Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya bajarish (kasblar yoki tanlangan muhit)” mavzusi bo'yicha fotosuratlar yoki namunalar orqali o'rganing. Kasblarni tahlil qiling. Rangtasvirda eskiz ishlash, bo'yoqlar orqali libos matosining tuzilishi va yuz ifodasini ko'rsatishga ahamiyat bering.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

<https://uz.wikipedia.org/wiki/Kompozitsiya>

Kompozitsiya

3.4-§

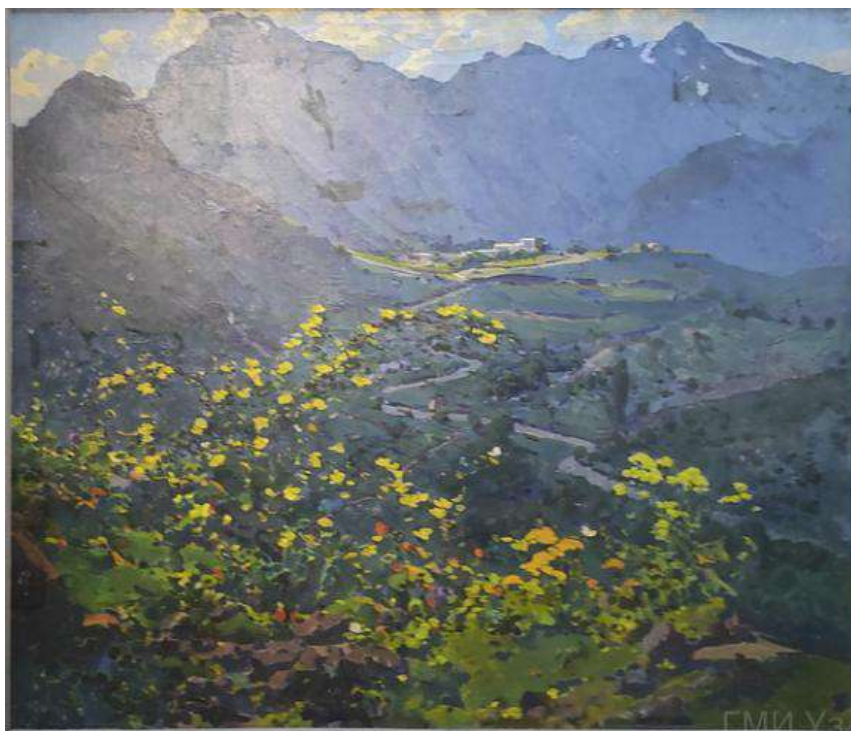
Taniqli rassomlar an'analari asosida plener (ochiq havoda) da portret ishlash.

Reja: 1. Plenerning o'ziga xos jihatlari va uning tarixi. 2. Taniqli o'zbekistonlik rassomlar an'analari asosida plenerda portret ishlash. 3. O'zbekiston tabiati va uning rangtasvirga ta'siri. 4. Plenerda portret ishlashning o'ziga xos jihatlari (O'zbekiston tabiati fonida). Plenerda portret ishlashda yorug'lik, rang, tekstura, detallarni ko'rsatish.

Tayanch iboralar: plener, tabiiy yorug'lik, manzara janri, milliy muhit, ranglar uyg'unligi, soya va yorug'lik, mo'yqalamlar, lessirovka, detallar, kompozitsiya, milliy aksessuarlar, tabiat muhiti, dinamika, yorug'lik manbai, vizual uyg'unlik.

1. Plenerning o'ziga xos jihatlari va uning tarixi. Plener (fransuzcha plein air - “ochiq havo”) - bu kartinalarni ustaxonadan tashqarida, tabiat qo'ynida, tabiiy yorug'lik ostida yaratish texnikasidir. Plener, an'anaviy ustaxona rangtasviridan farqli ravishda, rassomga tabiatning rang-barangligi va uning kichik-kichik o'zgarishlarini tugal aniqlikda qog'oz yoki xolstda aks ettirish imkonini beradi (83-rasm).

Plener rassomning asar yaratish uchun cheklangan vaqtga ega bo'lishini nazarda tutadi. Rassom naturadan qaytgandan so'ng, ustaxonada kartina ustida qo'shimcha ishlamaydi yoki tuzatishlar kiritmaydi. Aks holda, asar o'zining boshlang'ich xususiyatini yo'qotadi, chunki yorug'lik va havo ish jarayonidagi faol roli qayta tiklanishi mumkin bo'lmaydi.

83-rasm. O'rol Tansiqboyev "Mening qo'shig'im" 1972 y.

Plener - boshlovchi rassomlar uchun bajarishda ancha qiyin texnikadir. Ochiq havoda kartina yaratish jarayonida atrof-muhitning yorug'lik va havo muhiti doimo o'zgarib turadi. Turli xil rang tuslari paydo bo'ladi va yo'qoladi. Bu holat ayniqsa quyoshli kunlarda, bulutlar harakatlanib turgan vaqtda yaqqol seziladi. Rassom plenerda turli xil bo'yoqlardan foydalanib kartinalar yaratishi mumkin: moybo'yoq, akvarel yoki akril bo'yoqlar. Biroq, tabiiy yorug'lik sharoitida naturaning barcha go'zalligi va boyliklarini aniq aks ettirish uchun u ko'plab nozik jihatlarni hisobga olishi kerak, jumladan, kunning vaqti va yil faslining ta'sirini ham.

Plener kartinalarining aksariyatining kichik o'lchamlari, ish jarayonining o'ziga xos xususiyatlari bilan oson tushuntiriladi.

Rassomga nafaqat ijod uchun zarur bo'lgan barcha materiallarni o'zi bilan olib yurishga to'g'ri keladi, balki ko'pincha diqqatga sazovor naturani qidirishda qiyin yetib boriladigan joylarga ham borishiga to'g'ri keladi.

Plener tarixi 200 yildan ortiq vaqtni qamrab olsa-da, uning ildizlari XV asrning birinchi yarmiga, Ilk Uyg'onish davriga borib taqaladi. Aynan shu davrda Yevropaning tasviriy san'atida manzara janri shakllana boshladi. Jonli va realistik tabiat tasvirlarini yaratish uchun rassomlar o'z uylaridan ancha uzoq joylarga safar qilishlariga to'g'ri kelardi. Naturada ular ko'pincha kelgusi kartinaning asosiy kompozitsiyasini tasvirlaydigan faqat qoralama yoki etyudlar yaratish bilan cheklanar edilar.

84-rasm. Jon Konstebel "Pichan tashiydigan arava" 1821 y.

Uyga qaytgandan so'ng, rassom o'z ustaxonasi sharoitida ishni davom ettirar edi. U o'zidagi xotiralarga va oldindan yaratilgan qoralamalarga tayangan holda, uzoq vaqt davomida kartinani yaratardi. Bunday an'ana Yevropaning tasviriy san'atida romantizm paydo bo'lgunga qadar, taxminan 300 yil davomida mavjud bo'lgan.

Haqiqiy plener rangtasviri XIX asr boshlarida Angliyada paydo bo'lgan. Uning asoschilari sifatida mashhur britan

rassomlari Jon Konstebl va Richard Parks Bonington hisoblanadi. Ular an'anaviy qoidalarni buzishga jur'at qilib, kartinalarni boshidan oxirigacha ochiq havoda yaratishga qaror qilishgan. Konsteblning 1815 yilda yaratilgan **"Pichan tashiydigan arava"** (*The Hay Wain*) asari uning birinchi to'liq plener asari sifatida tan olinadi (84-rasm).

Rassomlarning innovatsion ishlari Angliyada sovuqqonlik bilan qabul qilingan bo'lsa-da, 1824 yilda Parij salonida katta muvaffaqiyat qozondi. Fransiyada plener texnikasi ko'plab muxlislarga ega bo'ldi. Ushbu yangi usulga qiziqqan ilk rassomlardan biri Kamil Koro bo'lgan. Keyinchalik bu texnikaga mashhur Barbizon maktabining ko'plab vakillari, jumladan, Teodor Russo, Jan-Fransua Mille va Jyul Dyupre qiziqish bildirishgan.

1840-yillarda plenerga bo'lgan qiziqishning tez rivojlanishiga san'at materiallari sohasidagi muhim ixtiro ham katta hissa qo'shdi. Bo'yoqlarni sanoat miqyosida tyubiklarda ishlab chiqarish boshlandi. Bu rassomlarga tabiat qo'ynida qulayroq sharoitlarda ishlash imkonini yaratdi.

1840-yillarda plenerga bo'lgan qiziqishning jadal rivojlanishiga san'at materiallari sohasidagi muhim ixtiro ham ta'sir ko'rsatdi. Bo'yoqlarni tyubiklarda sanoat miqyosida ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi, bu esa rassomlarga tabiat qo'ynida, ochiq havoda yanada qulay sharoitlarda ishlash imkonini berdi.

1860-yillar boshlarida Italiyada "Makkyayoli" nomli rassomlar guruhi shakllandi. Bu guruhga Telemako Sinorini, Djovanni Fattori, Djuzeppe Abbati va boshqa tasviriy san'at ustalari kirgan. Ular nafaqat italyan san'atidagi akademizmga qarshi kurashishga bo'lgan kuchli istaklari, balki plenerda ishlashga bo'lgan muhabbatlari bilan ham birlashgan edilar.

Plener rangtasvirini ommalashtirishda Klod Mone ulkan hissa qo'shgan. Keyinchalik bu texnikani boshqa impressionistlar ham faol ravishda qo'llay boshlashgan: Kamil Pissarro, Ogyust Renuar, Alfred Sisley va Frederik Bazil. Ular tabiat qo'ynida yorug'lik va ranglarning o'ziga xos o'yinlarini tasvirlashga alohida e'tibor qaratishgan.

XIX asrning oxiriga kelib, ko'plab g'arb mamlakatlarida plenerga qiziqqan faol rassomlarni birlashtirgan art-jamiyatlar

paydo bo'ldi. Ularning aksariyati manzara janrida ishlagan va impressionistik uslubga moyil edi. Bunday birlashmalarga misol sifatida Germaniyadagi Xaymxauzen va Vorpsvede rassomlar koloniyalari, Angliyaning Nyulin maktabi va AQShdagi Hudzon daryosi maktabini keltirish mumkin.

Rus rassomlari orasida ham plener rangtasvirini qo'llagan ko'plab ustalar bo'lgan, jumladan, mashhur ijodkorlar Isaak Levitan, Vasiliy Polenov, Konstantin Korovin va Valentin Serov. XX asr davomida plener o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Bu texnika turli yo'nalishlardagi san'atkorlar tomonidan faol qo'llanilgan. Zamonaviy san'atning eng yirik ustalaridan biri Devid Xokni ham bu usulning faol targ'ibotchisi sifatida tanilgan.

2. Taniqli o'zbekistonlik rassomlar an'analari asosida plenerda portret ishlash. Butun dunyodagi badiiy maktablarda XXI asrda ham bolalarni ochiq havoda kartina yaratish san'atiga o'rgatishda davom etmoqdalar. Yangi uslub va yo'nalishlar paydo bo'lganiga qaramay, plener nafaqat qiziqarli o'tmishga, balki buyuk kelajakka ham ega.

O'zbekistonda plener rangtasviri an'analari boy tarixga ega bo'lib, ko'plab iste'dodli rassomlar o'z ijodida bu usulni qo'llashgan. Ular tabiat qo'ynidagi betakror manzaralarni va milliy muhitni jonli tarzda aks ettirgan. Taniqli plenerchi rassomlar R.Choriev, R.Axmedov, O'.Tansiqboyev, P.Benkov, Z.Kovalevskaya, Z.Inog'omov, Ch.Axmarov, N.Koraxonlar shu sohaga ulkan hissa qo'shishgan (*85-86-rasm*).

Plenerda portret yaratish - O'zbekiston rassomlari ijodida alohida o'rin tutadi. Bu jarayonda milliy muhit, tabiat go'zalligi va personaj qiyofasi bir-birini to'ldirib, realistik va ruhiy mazmunli asarlar yaratiladi. Taniqli o'zbek rassomlari o'z ijodida plenerda portret yaratishning ilg'or tajribalarini shakllantirgan.

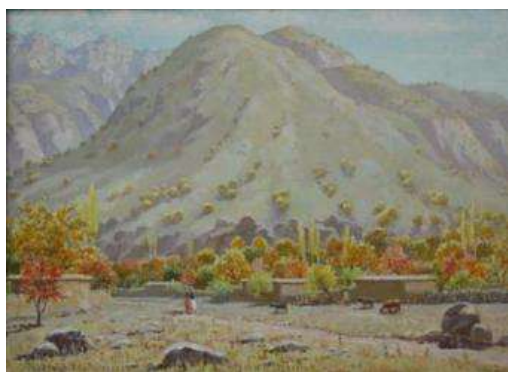
3. Plenerda portret ishlashning o'ziga xos jihatlari (O'zbekiston tabiati fonida).

1. Yorug'lik va soyalarni aks ettirish: Tabiiy yorug'likdan foydalanib, personaj yuzining tabiiy ranglari va tonal o'tishlari yaqqol ko'rsatiladi. Yorug'lik va soya o'yinlari personaj qiyofasini dinamik qilib ko'rsatadi.

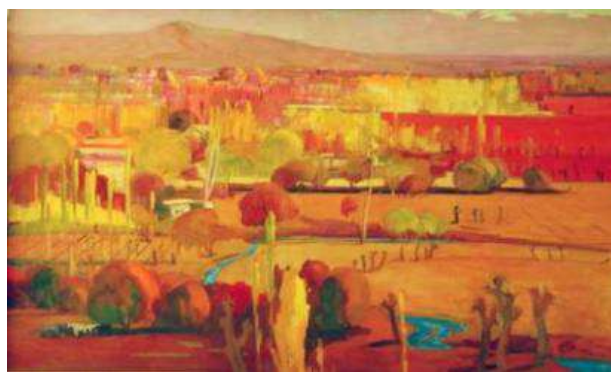
2. **Milliy muhit va fon:** Plenerda portret fonida milliy muhit, masalan, bog', tog' yoki shahar ko'chalari aks ettiriladi. Milliy kiyim va an'anaviy aksessuarlar personajning xarakterini boyitadi.

3. **Dinamika va xarakter:** Portretida personajning ruhiy holati va ichki dunyosi tashqi muhit bilan uyg'un tarzda tasvirlanadi.

4. **Texnika va materiallar: Moybo'yoq:** Ranglar uyg'unligi va tonal o'tishlar uchun afzal ko'riladi. Mo'yqalamlar: Yumaloq mo'yqalamlar detallarni ishlash uchun qo'llaniladi, katta mo'yqalamlar fon va katta sathlarni bo'yash uchun foydalaniladi. **Lessirovka:** Milliy kiyim va yuz detallarini hayotiy aks ettirish uchun bu usul ishlatiladi.

85-rasm. Nikolay Karaxan
"Bog'istonda kuz" 1958 y.

86-rasm. Ruzi Choriev
"Farg'ona vodiysida kuz" 1966 y.

Plenerda portret yaratish jarayoni:

1. Tayyorgarlik:

Model tanlanadi va u bilan muhit uyg'unligi ta'minlanadi.

Kompozitsiyaning markaziy nuqtasi aniqlanadi.

2. Podmalyovka:

Asarning umumiy rang va formalari moybo'yoqda ishlab chiqiladi.

3. Ranglar bilan ishlash:

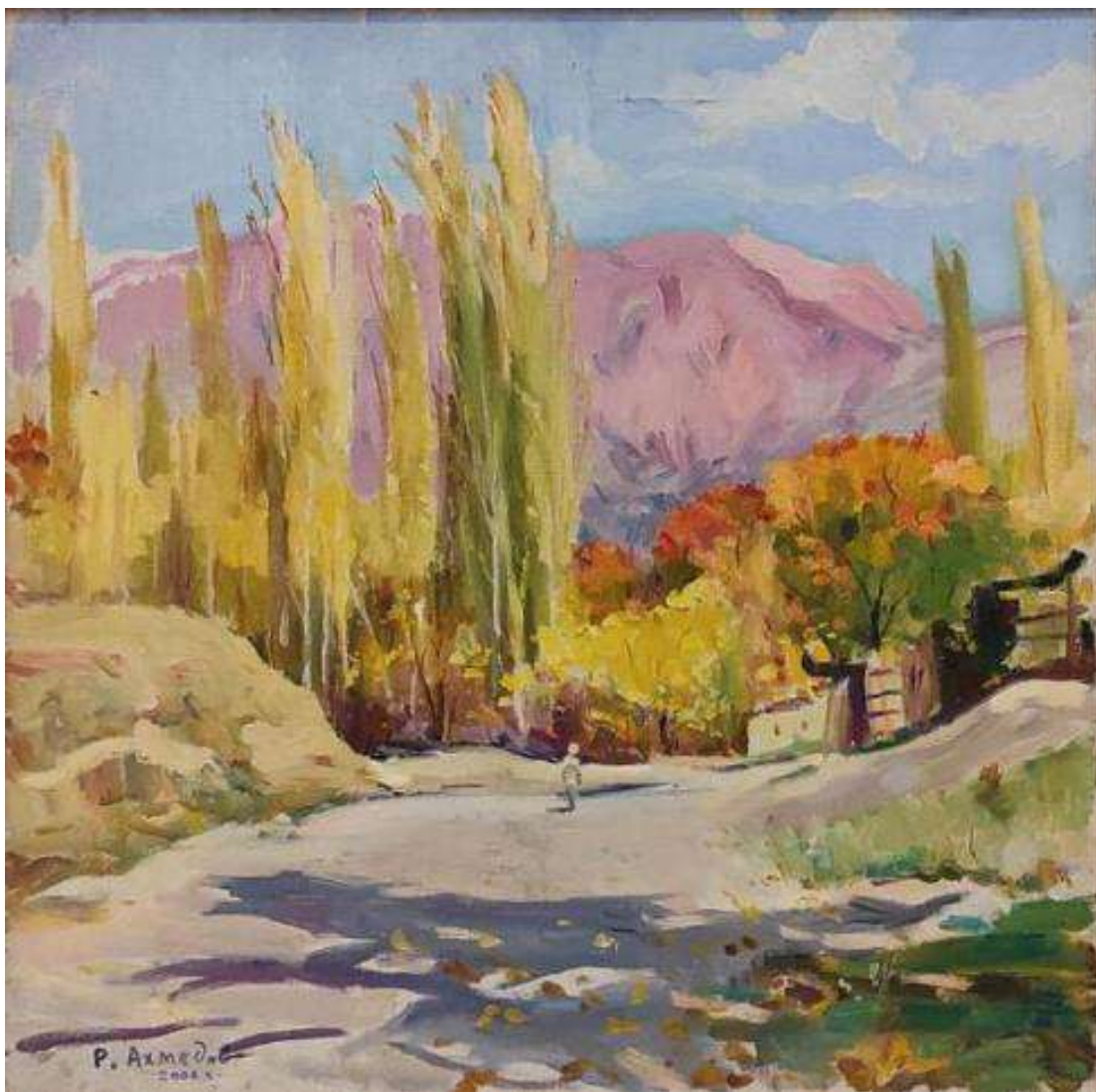
Yuzning tabiiy rang ohanglari, yorug'lik va soyalar bilan uyg'un holda aks ettiriladi.

4. Detallashtirish:

Milliy kiyim, aksessuarlar va moddiylik sezilishi uchun mayda detallar ishlab chiqiladi.

Tugatish:

Personajning umumiy xarakterini, atrof muhit bilan vizual uyg'unligini yaratish uchun oxirgi shtrixlar qo'shiladi.

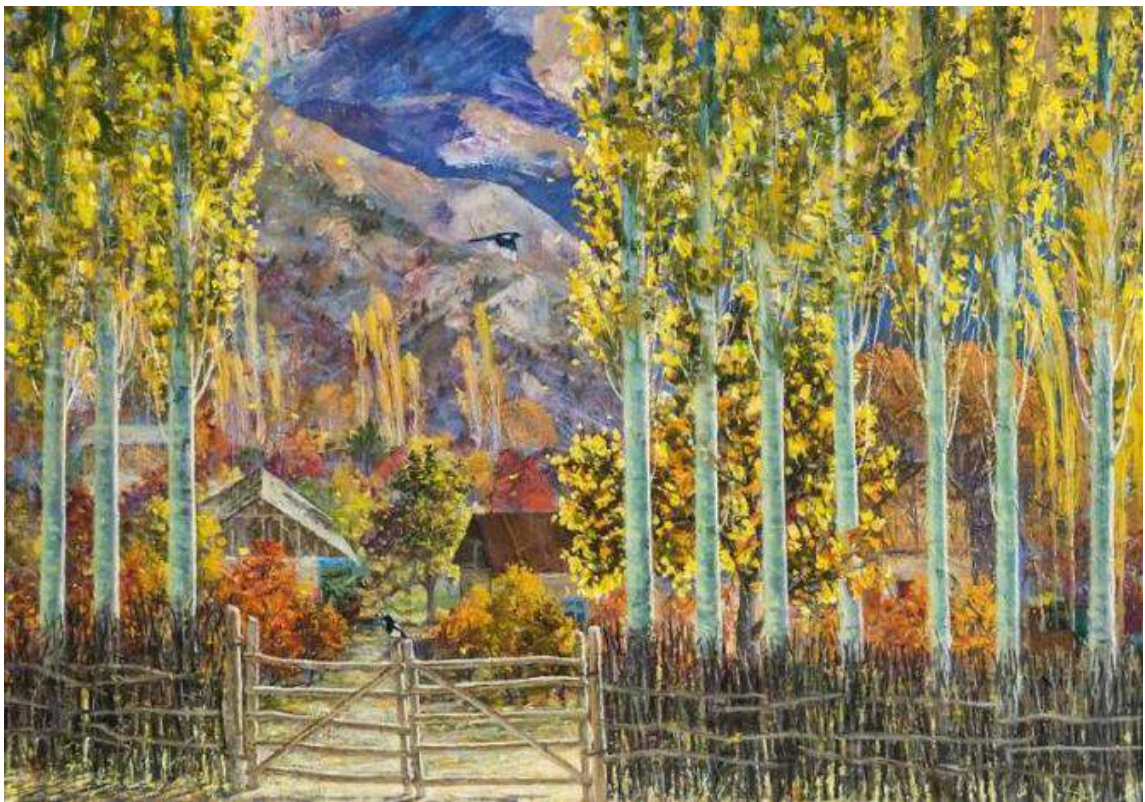

87-rasm. Rahim Ahmedov “Manzara. Kuz” 2006 y.

O'zbekistonning taniqli rassomlari, jumladan Ro'zi Choriev, Rahim Axmedov, O'ral Tansiqboyev va boshqalarning ijodi, plenerda portret yaratishda milliy an'analar va tabiiy muhitning ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi. Ular portretlarda personajning ichki dunyosi va milliylikni atrof muhit bilan uyg'un tarzda tasvirlashda ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi. Bunday uslub yordamida portretlar nafaqat estetik go'zal, balki mazmunan boy va hayotiy chiqadi (87-rasm).

4. Plenerda portret ishlashning o'ziga xos jihatlari (O'zbekiston tabiati fonida)

O'zbekiston tabiati va uning rangtasvirga ta'siri. O'zbekistonning o'ziga xos tabiati - cho'llar, tog'lar, daryolar, paxtazorlar va shahar manzaralari rassomlar uchun betakror ilhom manbaidir. Plenerda portret ishlashda bu tabiiy muhit nafaqat fon, balki personajning ichki dunyosi va xarakterini ochib berish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. **Yorug'lik va soyalar:** O'zbekiston tabiatining quyoshli ob-havosi tabiiy yorug'likni jonli va yorqin aks ettirishga imkon beradi. Quyosh nurlari personajning yuz ifodasiga dinamika va chuqurlik beradi. **Rang-baranglik:** Milliy muhitning boy rang ohanglari, masalan, paxtazorlarning yashil turlari yoki tog'lar ostidagi qizg'ish-oltin ranglar portretlar uchun ajoyib fon bo'ladi.

88-rasm. Ibragimov Adham "Tepar qishlog'i" 2024 y.

Milliy muhitda personajning xarakterini ochish. Plenerda portret ishlash jarayonida personajni muhit bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston tabiati fonida personajning milliy kiyimi, uning turish holati va yuz ifodasi o'ziga xos estetik mazmun kasb etadi.

Milliy kiyimlar: O'zbekistonga xos choponlar, do'ppilar yoki milliy naqshli liboslar personajning shaxsiyligini va milliylik ruhini ochib beradi. **Muhit bilan uyg'unlik:** Portretning personaji paxtazorlar, qal'a yoki bozor sahnalari kabi milliy muhitda joylashtirilganda asarning realistlik va mazmunli bo'lishi ta'minlanadi.

Yorug'lik va rang o'yinlari. O'zbekistondagi quyoshli kunlar va tabiatning o'ziga xos rang-barangligi yorug'lik va ranglarni ishlash uchun murakkab, biroq jozibali sharoit yaratadi. **Yorug'lik manbai:** Tabiiy yorug'lik yoki quyosh nurlari yordamida personaj yuzining turli ohanglari va soyalarini chuqurroq ko'rsatish mumkin. **Rang kontrastlari:** Milliy muhitdagi yorqin ranglar (masalan, paxtazorlar oqligi yoki tog'lar bo'ynidagi yashillik) personaj kiyimlari va yuzi bilan rangli uyg'unlik hosil qiladi.

Tekstura va detallarni ko'rsatish. O'zbekiston tabiati fonida portret yaratganda, muhitning realistlik va milliy xarakterini ko'rsatish uchun tekstura va detallarga e'tibor berish muhim. **Matolar va aksessuarlar:** Milliy kiyimlarning burmalari, matolarining yorug'likdagi jilolarini, do'ppilar yoki kamarlar naqshlarini tabiiy aks ettirish zarur. **Fon detallari:** Paxtazorlar, suv havzalari yoki tarixiy obidalar fon sifatida ishlanganida ularning teksturasi va shakli portretni boyitishga yordam beradi (*88-rasm*).

Portretning umumiy kompozitsiyasi. Plenerda portret ishlashda personajning tabiat bilan uyg'unligi kompozitsiyani mustahkamlaydi. Kompozitsiyada personaj markaziy rol o'ynaydi, muhit esa uning xarakterini yorituvchi qo'shimcha vosita bo'lib xizmat qiladi. **Joylashuv:** Personajning tabiatdagi o'rni diqqat bilan tanlanadi. Masalan, paxtazor o'rtasida o'tirgan fermer yoki chodir yonidagi tarixiy obraz. **Muhit va personaj o'rtasidagi aloqa:** Personajning harakatlari va yuz ifodasi atrof-muhit bilan vizual uyg'unlik yaratishi kerak.

Plenerda moybo'yoq bilan ishlash texnologiyasi. Moybo'yoq plener portretlarini yaratish uchun eng maqbul vosita bo'lib, uning yordamida ranglar chuqurligi va soyalarni aniq aks ettirish mumkin. **Qatlamma-qatlam ishlash:** Portretda terining tabiiy rang tuslari va kiyimlarning naqshlarini ishlash uchun lessirovka texnikasi qo'llaniladi. **Mo'yqalamlar:** Detailarni ishlash

uchun kichik mo'yqalamlar, fon va katta sathlarni bo'yash uchun keng mo'yqalamlardan foydalaniladi.

Plenerda portret ishlash O'zbekiston tabiati fonida milliy an'analarni va shaxsning ichki dunyosini birlashtirish imkonini beradi. Yorug'lik, ranglar va milliy muhitning uyg'unligi portretlarga realizm va estetik boylik qo'shadi. Bunday ishlash jarayoni nafaqat estetik bilim, balki tabiatning o'ziga xos xususiyatlarini his qilishni ham talab qiladi. Plener portretlari milliy san'at an'analarini saqlab qolish va yangi darajaga olib chiqish uchun muhim jarayon hisoblanadi.

Plenerda portret ishlash jarayoni O'zbekistonning o'ziga xos tabiatini inson qiyofasi bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan Bunday ishda asosiy urg'u tabiatning rang-barangligi va yorug'likning o'yinlarini personajning ichki dunyosini ochib berishda qo'llashga qaratiladi O'zbekiston tabiati quyoshli ob-havo sharoiti va betakror manzaralari bilan portret ishlash uchun noyob ilhom manbaidir Milliy muhitda portret yaratishda personajning milliy kiyimi turish holati va yuz ifodasi muhit bilan uyg'un holda ko'rsatiladi Paxtazorlar tog'lar yoki shaharlardagi tarixiy ob'ektlar fon sifatida foydalanilganda portret yanada mazmunli va estetik ko'rinar Inson yuzining terisi rangini tabiiy yorug'likda ko'rsatish uchun ranglar kontrasti va nyuanslardan foydalaniladi Milliy kiyimlar va aksessuarlar personajning individualligini va milliy ruhini ochib berishda muhim rol o'ynaydi Ranglar tanlashda yorug'lik manbai va muhitga xos ohanglar inobatga olinadi Yorug'lik va soyalar personajning xarakterini chuqurroq ochib berishga yordam beradi Fon va personaj o'rtasidagi uyg'unlik vizual yaxlitlik yaratish uchun zarur Katta mo'yqalamlardan fon va katta shakllar uchun foydalaniladi kichik mo'yqalamlar esa detallarni ishlash uchun qo'llaniladi Milliy muhitning haqqoniy aks ettirilishi uchun atrof-muhit elementlari realistik tasvirlanishi kerak Tabiatdagi yorug'lik rang va tuzilish o'zgarishlari portretni yanada jonli qiladi Kompozitsiyada personaj markaziy o'rin egallaydi fon esa uning xarakterini qo'llab-quvvatlaydi Umumiy kompozitsiya vizual uyg'unlikka asoslangan bo'lishi zarur Milliy muhitdagi portretlar inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni estetik jihatdan ko'rsatishda muhim ahamiyatga egadir.

Xulosa.

Plenerda portret ishlash san'ati, tabiatning go'zalligi va inson qiyofasining ichki dunyosi o'rtasidagi uyg'unlikni namoyon etishga xizmat qiladi. Bu jarayonda tabiiy yorug'lik, ranglar uyg'unligi, teksturalar va detallar muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston tabiati, o'zining betakror manzaralari va boy milliy muhiti bilan, rassomlarga falsafiy va estetik mazmunga ega asarlar yaratish imkonini beradi. Milliy kiyimlar va aksessuarlar personajning xarakterini chuqurroq ochib berishga yordam beradi, yorug'lik va soyalar esa portretga dinamika va hayotiylik qo'shadi.

Plenerda ishlash nafaqat texnik bilimlarni, balki tabiatning o'ziga xos xususiyatlarini his qilish va u bilan muloqotda bo'lishni talab qiladi. Bu jarayon milliy san'atni rivojlantirish va uning an'alarini saqlashda muhim ahamiyatga ega. Plener portretlari inson va tabiatning uyg'unligini aks ettiruvchi noyob asarlardir.

Nazorat savollari:

1. Plener rangtasviri nimani anglatadi va uning asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?

2. Plener san'atining paydo bo'lishi va taraqqiyoti qaysi davrga to'g'ri keladi?

3. Taniqli o'zbek rassomlari ijodida plener an'alarining o'рни va ahamiyati qanday namoyon bo'ladi?

4. O'zbekiston tabiati fonida portret ishlash jarayonida qaysi ranglar va yorug'lik texnikasi qo'llaniladi?

5. Milliy muhit va tabiat elementlari portret kompozitsiyasida qanday o'rin tutadi?

6. Plener portretlarida mo'yqalamlar va moybo'yoq bilan ishlashning afzalliklari nimalardan iborat?

7. Milliy kiyimlar va aksessuarlar personaj xarakterini qanday ochib beradi?

8. Tabiatdagi dinamika va soyalar portret ishlash jarayonida qanday ahamiyat kasb etadi?

Mustaqil ijodiy ish:

O'zbekistonning biror bir taniqli joyi fonida portret yaratish uchun eskiz loyihasini ishlab chiqing. Unda: Fon sifatida tanlangan

muhitni (paxtazor, tog' yoki tarixiy yodgorliklar) ko'rsating. Personajning yuz ifodasi va kiyimlarini milliylikka mos tarzda tasvirlang. Ranglar gammasi va yorug'lik tushish yo'nalishini belgilab, portretga chuqurlik bag'ishlang. Asaringizning g'oyasi va texnik yechimlarini yozma shaklda bayon qiling. Bu ish ijodiy yondashuvingizni rivojlantirib, milliy san'atimizning xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Tavsiya etiladigan qo'shimcha o'quv materiallari:

 https://www.youtube.com/watch?v=ta_HKiH8wGg - *Plener impressinoizm uslubida.*

***Kayl Bakland.
Plener
rangtasvirining
taqdimoti.***

***Daryo bo'yida.
Plener
rangtasviri.***

Reja: 1. Rangtasvir asarlarini tahlil qilishning ahamiyati. 2. Rangtasvir asarlarining shakl va mazmun jihatlar. 3. Rangtasvir asarlarini badiiy tahlil qilish metodlari. 4. Tahlil jarayonida e'tiborga olinishi lozim bo'lgan jihatlar. 5. Asarni badiiy tahlil etish bir necha yo'nalishlari. 6. Rangtasvir asarlarini tahlil qilishda amaliyot va natijalar

Tayanch so'zlar: badiiy tahlil, rangtasvir, kompozitsiya, koloristika, mazmun, estetik did, san'at tarixi, ijodiy fikrlash, vizual obraz, tahlil rejasi.

1. Rangtasvir asarlarini tahlil qilishning ahamiyati

Badiiy tahlil tushunchasi va maqsadi. Badiiy tahlil – bu san'at asarini chuqur va izchil o'rganish jarayoni bo'lib, uning mazmuni, shakli va badiiy xususiyatlarini tushunishga qaratilgan. U orqali asarning mohiyatini anglash, muallifning g'oyasini va ijodiy usulini tushunishga erishiladi. Rangtasvir asarlarini tahlil qilish, avvalo, san'at ijodkorining dunyoqarashi, davr talabi va madaniy muhitini chuqur anglashga imkon beradi. Badiiy tahlilning asosiy maqsadi – asarning mohiyatini to'g'ri tushunish va uning estetik qimmatini aniqlashdan iborat. Shuningdek, bu jarayon orqali o'quvchilarda badiiy saviya, estetik did va murakkab obrazlarini idrok qilish qobiliyati rivojlanadi.

Asarni idrok qilishda tahlilning o'rni. Rangtasvir asarlarini tushunish va ulardan estetik zavq olish tahlil qilish jarayonidan ajralmasdir. Birinchi qarashda asardagi ranglar, shakllar yoki kompozitsiya jozibador ko'rinishi mumkin, lekin badiiy tahlil

ularning chuqur ma'nosini ochib beradi. Masalan, asarning kompozitsiyasi, personajlar yoki predmetlarning joylashuvi, ularning o'zaro munosabati – bularning barchasi aniq ma'noga ega bo'lib, badiiy tahlil orqali tushunilishi mumkin. Tahlil jarayonida muallifning g'oyasi va asardagi estetik xususiyatlar yoritiladi, bu esa tomoshabinning ijodiy idrokini boyitadi (89-rasm).

Ta'lim jarayonida badiiy tahlilni qo'llash. Rangtasvir asarlarini tahlil qilish nafaqat san'at sohasidagi bilimlarni boyitish, balki o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun ham muhimdir. Badiiy tahlil jarayonida o'quvchilar asarni nafaqat vizual, balki ma'naviy jihatdan ham anglaydilar.

89-rasm. Asarning mazmuni, asar g'oyasini, syujetini, personajlarini tahlil qilish.

Dars jarayonida badiiy tahlil quyidagi vazifalarni amalga oshirishga yordam beradi: Rang va kompozitsiyaning asardagi o'rnini tushuntirish. Asardagi badiiy obrazlar va ularning hissiy ta'sirini anglash. Muallifning ijodiy maqsadi va davrga xos xususiyatlarni o'rganish.

Shuningdek, tahlil jarayonida talabalarda mustaqil fikrlash, obrazli idrok qilish va o'z xulosalarini shakllantirish ko'nikmalari

rivojlanadi. Badiiy tahlilning ta'limda qo'llanilishi o'quvchilarning estetik didi va ijodiy faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga egadir. Bu jarayon nafaqat badiiy san'atni tushunish, balki uni qadrlash va asarga nisbatan shaxsiy munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois, badiiy tahlilni o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylantirish zarur.

90-rasm. Taniqli rassomlar asarlarini kompozitsion qismlarga ajratish.

2. Rangtasvir asarlarining shakl va mazmun jihatlar

Rangtasvir asarining kompozitsiyasi — bu asardagi vizual elementlarning o'zaro munosabati, joylashuvi va uyg'unligini ifoda etadi. Kompozitsiya orqali muallif o'z g'oyasini yorqin va aniq ifodalaydi. Asarning umumiy strukturasi uning asosiy mazmunini tashkil etadi, bunda ob'ektlar o'zaro mutanosiblikda joylashtiriladi. Masalan, diagonal, markaziy yoki simmetrik kompozitsiya turlari ko'p qo'llaniladi. Kompozitsiyaning asosiy vazifasi – tomoshabinning diqqatini asarning muhim nuqtalariga qaratish va uni mazmunan tushunishga yo'naltirishdir. Asardagi dinamika yoki statika elementlari orqali his-tuyg'ular va harakatlar ifodalanadi.

Koloristika – bu asardagi ranglarning umumiy mosligi va ularning o‘zaro ta‘sirini o‘rganuvchi yo‘nalish. Ranglar asarning hissiy ta‘sirini kuchaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, iliq ranglar (qizil, sariq, apelsin) dinamika va hayajon uyg‘otsa, sovuq ranglar (ko‘k, yashil) xotirjamlik va ichki tinchlik hissini beradi. Kontrast ranglar orqali esa diqqat markazlari yaratiladi. Asarning umumiy koloristik uyg‘unligi uning emotsional ta‘sirini oshiradi.

Asarning mazmunini tushunishda kompozitsiya, koloristika, personajlar, orqa fon va boshqa vizual elementlar muhimdir. Masalan, personajlarning harakati, qiyofasi va ularning atrof-muhit bilan munosabati mazmunning markaziy g‘oyasini ifodalaydi. Asardagi simvollar va detal elementlar (masalan, qo‘ldagi ashyo, kiyim, tabiat manzarasi) orqali mazmunni yanada chuqurroq anglash mumkin.

3. Rangtasvir asarlarini badiiy tahlil qilish metodlari.

Asarni tahlil qilish jarayonida uning tarixiy va madaniy kontekstini o‘rganish muhimdir. Bu orqali asar yaratilgan davrning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, madaniyati va muallif dunyoqarashi bilan tanishiladi. Har bir asar o‘z davrining ijtimoiy va axloqiy g‘oyalarini ifodalaydi. Asarni tahlil qilishda uning insonga bo‘lgan ta‘siri, axloqiy saboqlari va ijtimoiy ahamiyati o‘rganiladi. Masalan, badiiy obrazlar orqali haqiqat, adolat, sevgi kabi tushunchalarni ifoda etish mumkin.

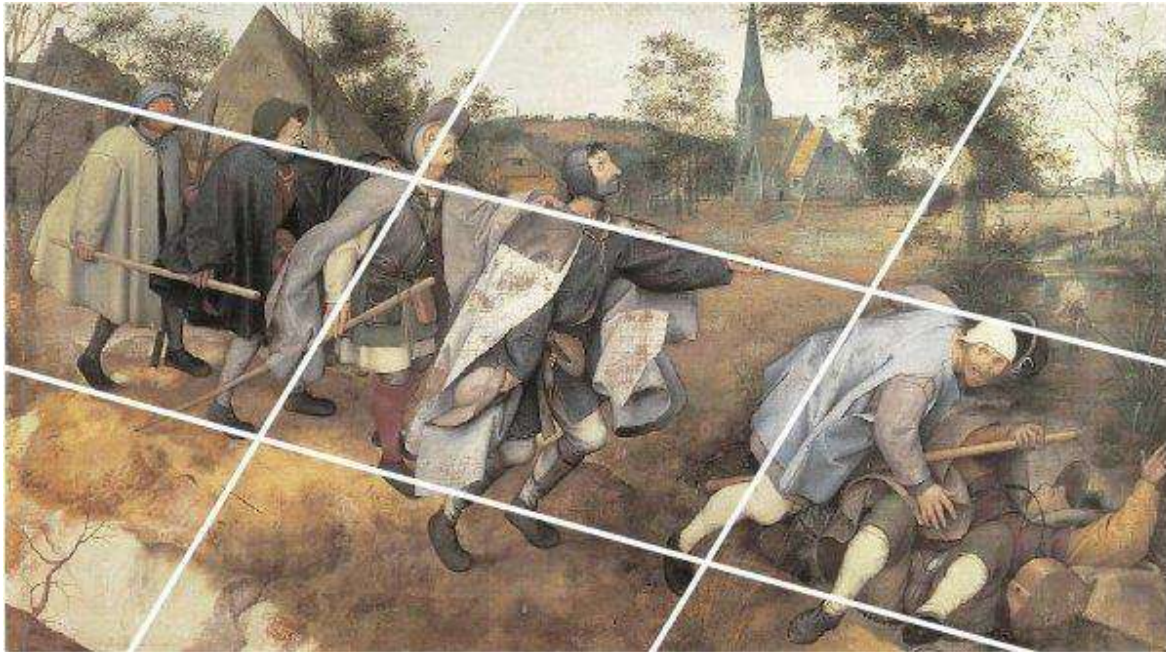
Qiyosiy tahlil – bu bir yoki bir necha asarlarni solishtirish orqali ularning o‘xshash va farqli jihatlarini o‘rganishdir. Masalan, turli davr yoki maktablar san‘at namunalarini solishtirish orqali ularning estetik qimmatini anglash mumkin.

4. Tahlil jarayonida e‘tiborga olinishi lozim bo‘lgan jihatlar.

Muallifning ijodiy dunyoqarashi va shaxsiy tajribasi uning asarlariga katta ta‘sir qiladi. Asarni **tahlil qilish** jarayonida uning shaxsiy hayoti, ijodiy maqsadi va ilhom manbalari o‘rganiladi (91-rasm).

Vizual obrazlar asarning mazmuniy qismini ochib berishda muhim ahamiyatga ega. Ular orqali asarning asosiy g‘oyasi va emotsional ta‘siri anglanadi. Masalan, bir qarashda oddiy ko‘ringan detal ham asarning markaziy g‘oyasini ifoda etishi mumkin. Tahlil

jarayonida faol mulohaza yuritish va shaxsiy xulosalar chiqarish muhimdir. Bu jarayonda o'quvchi nafaqat asarni tushunish, balki uni shaxsiy hissiyotlari orqali idrok qilishni o'rganadi. Tahlil orqali asar nafaqat estetik, balki ma'naviy boylik manbai ekanligi ochib beriladi.

91-rasm. Diagonal kompozitsiya.

5. Asarni badiiy tahlil etish bir necha yo'nalishlari:

1) Tasvir san'at asoslarini o'rganish.

Darslarda talabalar tasviriy san'at turlari, janrlari, badiiy ifoda vositalari bilan tanishadilar. Talabalarga tasviriy san'at terminologiyasi va atamaları: soya, yarim soya, kontrast, refleks, ufq chizig'i, perspektiva, kompozitsiya, rangshunoslik kabi qonuniyatlari o'rgatiladi.

2) Rassom hayoti va ijodi bilan tanishish.

Talabalarni rassomlarning hayoti va ijodi bilan tanishtirganda odatda rassom haqida ma'lumot, asarning yaratilish tarixi haqida bo'lishi mumkin. Rassom hayoti haqida bayon etilganda, uning ijodining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan, yo'nalish bergan ana shunday lahzalarga to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir. Rassomning hayoti va ijodi to'g'risidagi ma'lumotlar bilan tanishtirganda: o'qituvchining hikoyasi, ilmiy film, taqdimotlar orqali amalga oshiriladi.

3) Qo'shimcha ma'lumotlardan foydalanish.

Tasviriy san'at asarini badiiy idrok etishda mavzuy asar mazmuniga yaqin bo'lgan adabiy asarlarga murojaat qilinishi mumkin. Asar syujetini tushunish uchun o'rganilayotgan asarni yaratilishi tarixi, ma'lum bir davrning stilistik xususiyatlarini bilish ham katta ahamiyatga ega.

4) Tasviriy san'at asarlarini kuzatish.

Kartinalarni kuzatish jarayonida talabalar birinchi navbatda, o'ziga hamohang uyg'un, uning fikrlari va his-tuyg'ularini ko'radi. Talaba asarga qarab, uni nima tashvishga solayotganiga, egallaganiga, u uchun yangi, kutilmagan narsalarga e'tiborini qaratadi. Shu orqali talabalarning badiiy asarga nisbattan munosabati aniqlanadi, badiiy obraz haqida individual tushunchasi shakllanadi.

5) Tasviriy san'at asarini tahlil qilish.

Asarning tahlili suhbat yoki o'qituvchining hikoyasi jarayonida amalga oshiriladi, asta-sekin talabalar mustaqil ravishda tahlil qila boshlaydilar. Suhbat bolalarga badiiy asarni yanada nozik, chuqurroq ko'rish, his qilish va tushunishga yordam beradi.

Tahlil qilish metodlari:

Asar bo'yicha savollar:

1. Ushbu rasmni qanday nomlagan bo'lardingiz?
2. Asar qanday taassurot qoldirdi?
3. 2. Asar sizga yoqdimi yoki yo'qmi?
4. Ushbu asar sizda qanday his-tuyg'ularni, kayfiyatni uyg'otadi?
5. Sizningcha, muallif ushbu asar bilan nima demoqchi bo'lgan? Uning asosiy g'oyasi nima, uni nima uchun aynan shunday chizgan?
6. Rassom qanday tasviriy vositalar orqali bunga erishdi?
7. Asarda obyektlar qanday joylashtirilgan?
8. Masshtab, format, qismlarning gorizontal, vertikal yoki diagonal joylashuvi, asarda ma'lum ranglardan foydalanish asarning hissiy taassurotiga qanday yordam beradi?

Asarni tahlil qilish rejasi.

1. Muallif, asar nomi.

2. Badiiy uslub / yo‘nalish (realizm, impressionizm va boshqalar)

3. Rangtasvir dastgohli yoki monumental (freska, mozaika), material: moybo‘yoqlar, guash, tempera va boshqalar.

4. Badiiy asar janri (portret, natyurmort, tarixiy, maishiy, marina, mifologik, manzara va boshqalar).

5. Ifodaviylik vositalari (rang, kontrast, kompozitsiya, tasvir markazi)

6. Shaxsiy taassurotingiz (his-tuyg‘ular).

7. Rasm syujetining asosiy g‘oyasi. Muallif nimani “aytmoqchi yedi”, nima uchun u bu asarni tasvirlagan.

8. Asarga o‘zingiz nom bering.

Xulosa.

Rangtasvir asarlarini badiiy tahlil qilish ijodiy idrokni rivojlantirish, san‘at asarlarini chuqur tushunish va ularning estetik qiymatini anglashda muhim ahamiyatga ega. Badiiy tahlil jarayonida asarning mazmun va shakli, kompozitsiyasi, koloristikasi va badiiy obrazlari o‘rganiladi. Muallifning g‘oyasi, ijtimoiy va madaniy konteksti tushuniladi.

Asarni tahlil qilish jarayoni nafaqat san‘at asarini estetik baholash, balki uni ma‘naviy jihatdan anglashga ham yordam beradi. Ushbu jarayon talabalarda mustaqil fikrlash, estetik did va ijodiy qobiliyatni rivojlantiradi. Tahlil orqali asarning turli qirralarini, uning syujetini va vizual obrazlarini chuqurroq anglash mumkin bo‘ladi. Badiiy tahlilning natijasida o‘quvchilar san‘at asarlariga nafaqat qarash, balki uni his qilish va anglash ko‘nikmasini egallaydilar. Shu bois, tahlil jarayoni ta‘limning ajralmas qismi sifatida o‘ziga xos o‘rin tutadi.

Nazorat savollari:

1. Badiiy tahlil tushunchasi va uning asosiy maqsadi nimalardan iborat?

2. Rangtasvir asarlarini tahlil qilish jarayonida kompozitsiyaning o‘rni qanday?

3. Asarda ranglarning emotsional ta‘sirini qanday tushunish mumkin?

4. Asarni tahlil qilishda tarixiy va madaniy kontekst qanday ahamiyatga ega?
5. Tahlil jarayonida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni aniqlash usullari nimalar?
6. Vizual obrazlar qanday qilib asarning mazmuniy qismini ochib beradi?
7. Asarni tahlil qilish rejasiga qanday ma'lumotlar kiritiladi?
8. Asar mazmunini chuqurroq tushunish uchun qo'shimcha ma'lumlardan qanday foydalaniladi?

Mustaqil ijodiy topshiriq:

Tanlangan asarni tahlil qilish. Masalan, M.Nabiyevning "Spitamen qo'zg'oloni" nomli rangtasvir asari. Asar bo'yicha quyidagi savollarga esse yozib keling:

1. Muallif va asar nomi.
2. Asardagi kompozitsiya, shakl va ranglar.
3. Asarning mazmuni va uning his-tuyg'ularga ta'siri.
4. Asarning tarixiy, madaniy va ijtimoiy ahamiyati.
5. Shaxsiy fikringiz va asarning ahamiyati.

4.2-§

Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar.

1. Rassomlar E.Delakrua, T.Jeriko, K.Bryullov, M.Nabiyev, A.Aliqulovlar ijodiy asarlari asosida kompozitsiya ishlash.

Mustaqil ishning maqsadi: Mustaqil ish davomida E.Delakrua, T.Jeriko, K.Bryullov, M.Nabiyev va A.Aliqulovlar ijodidagi asosiy kompozitsion konsepsiyalarni tahlil qilish va ularning rangtasvirdagi individual xususiyatlarini aniqlash.

Buyuk rassomlarning asarlarida tarixi va dramatik kontekst orqali obrazlarni tasvirlashdagi texnikalarni o'rganish.

Asarlarning emotsiyalar va dinamikani ifodalashdagi o'rni va ularning ijodiy xati bilan tafsilotlarini hamda kompozitsion elementlarning ahamiyatini tushunish.

Mustaqil ishni bajarish uchun takliflar:

1. Ushbu rassomlarning ta'limotlari va stillari asosida aniq kompozitsiyalar ishlash.

2. Ranglar va yorug'lik-soya o'yinini o'rganish.
3. Qahramonlarning emotsional holatini va ichki kurashini tasvirlashda aksent qo'yish.
4. Tasvirlangan ob'ektlar va ijodiy kontekst bilan muloqot orqali ta'sirchanlikni yaratish.

2. Rassomlar P.Klaas, U.Xeda, M.Karavadjo, P.Konchalovskiy, Yu.Yelizarov, A.Ikromjonov, G'.Abdurahmonov, Ya.Salpinkidilar ijodiy asarlari asosida kompozitsiya ishlash

Mustaqil ishning maqsadi: P.Klaas, U.Xeda, M.Karavadjo, P.Konchalovskiy, Yu.Yelizarov, A.Volkov, A.Ikromjonov, G'.Abdurahmonov, Ya.Salpinkidilar asarlaridagi manzaralar va natyurmortlarning texnik jihatlarini tahlil qilish.

Bu rassomlar asarlarini tadqiq etish orqali predmetlar orqali estetik mazmun yaratish va ta'riflash.

To'g'ri kontrast va kompozitsion strukturani ishlab chiqish.

Mustaqil ishni bajarish uchun takliflar:

1. Rassomlar asarlaridagi qo'llanilgan texnikalar va ranglar gammasi orqali kompozitsiya yaratish.
2. Har bir asarga xos bo'lgan individual usulni to'liq tushunish va uni o'z kompozitsiyangizda qo'llash.
3. Tabiat va ob'ektlarning ramziy ma'nosini o'rganish va kompozitsiya orqali tomoshabinga yetkazish.

3. Rassomlar Leonardo da Vinchi, A.Volkov, R.Ahmedov, R.Santi, Titsian Vechellio, V.Serovlar ijodiy asarlari asosida kompozitsiya ishlash

Mustaqil ishning maqsadi: Leonardo da Vinchi, A.Volkov, R.Ahmedov, R.Santi, Titsian Vechellio, V.Serov va Ya.Salpinkidilarning portret janridagi asarlarini o'rganish.

Inson qiyofasini va uning ichki dunyosini ifoda etishdagi texnik va estetik xususiyatlarni tahlil qilish.

Portretidagi shakl, rang, yorug'lik va soyalar orqali shaxsning ruhiy holatini aksentlashtirish.

Mustaqil ishni bajarish uchun takliflar:

1. Inson portreti orqali shaxsning ichki dunyosini tasvirlash.
2. Leonardo da Vinchi va Titsian asarlaridagi ranglar orqali obrazlarning detallarini ishlash.

3. R.Santi va V.Serov asarlarini o'rganib, portretlarda yorug'lik va soyadan to'g'ri foydalanish.

4. Rassomlar S.Botichelli, Mikelanjelo Buanarotti, O.Renuar, E.Mane, K.Mone, K.Bryullov, I.Repin, V.Surikov, M.Nabiyev, A.Aliqulov ijodiy asarlari asosida kompozitsiya ishlash.

Mustaqil ishning maqsadi: S.Botichelli, Mikelanjelo Buanarotti, O.Renuar, E.Mane, K.Mone, K.Bryullov, I.Repin, V.Surikov, M.Nabiyev, A.Aliqulovlarning rangtasvirlaridagi dinamika va harakatni o'rganish.

Ushbu rassomlar asarlarini tahlil qilish orqali manzara va janr asarlarida harakat, tuyg'u va jonlilikni ifodalash usullarini aniqlash.

Mustaqil ishni bajarish uchun takliflar:

1. Rassomlar asarlaridagi dinamik syujetlardan foydalanish.
2. Harakatli kompozitsiyalar orqali ranglar, yorug'lik va soyalar orqali effektlarni yaratish.
3. Kompozitsiya orqali g'oyaning emotsiya va dinamikaga ta'sirini oshirish.

5. Rassomlar M.Vrubel, P.Pikasso, S.Dali, A.Volkov, A.Nur, B.Jalolov, J.Umarbekov, A.Mirzayev ijodiy asarlari asosida kompozitsiya ishlash.

Mustaqil ishning maqsadi: M.Vrubel, P.Pikasso, S.Dali, A.Volkov, A.Nur, B.Jalolov, J.Umarbekov va A.Mirzayev asarlarida falsafiy va simvolik obrazlarning ifodasini o'rganish.

Surrealizm, abstraksiya va realizm yo'nalishlarida ijod qilish orqali falsafiy g'oyalarni vizuallashtirish.

Mustaqil ishni bajarish uchun takliflar:

1. Falsafiy g'oyalarning simvolik tasvirini yaratish.
2. Rassomlar asarlaridagi rəmziy ma'no va kompozitsiyadan foydalanish.
3. Simvolizm va surrealizm texnikasini qo'llash orqali falsafiy g'oyalarni vizual ifodalash.

Mustaqil ishni tayyorlash va uni taqdimot qilish.

Talabalarga 50x70 hajmda rangtasvir asarini tayyorlash va uni taqdimot qilish tavsiya etiladi. Bu ishlar, akademik rangtasvir texnikalari va kompozitsion qoidalarini samarali va amaliy ravishda o'rganishga yordam beradi.

1. Qadimgi dunyo tasviriy san'atining ilk namunalari qayerda topilgan?

- A) Afrosiyob devor rasmlarida
- B) Altamira va Lasko g'orlarida *
- C) Ellora g'orlarida

2. Qadimgi tasvirlarda ko'p uchraydigan obrazlar qaysilar?

- A) Qishloq manzaralari
- B) Hayvonlar va ovchilar *
- C) Siyosiy voqealar

3. Qadimgi san'atda ranglar nimadan tayyorlangan?

- A) Sintetik bo'yoqlar
- B) Tabiiy materiallar (tuxum, ko'mir, minerallar) *
- C) Yog'li bo'yoqlar

4. Lasko g'or rasmlari qaysi mamlakatda joylashgan?

- A) Ispaniya
- B) Fransiya *
- C) Italiya

5. Qadimgi dunyo tasviriy san'atidagi syujetlarning asosiy xususiyati nima?

- A) Hayotiy voqealarni real tasvirlash
- B) Simvolik va ramziy ma'nolarni ifodalash *
- C) Peyzajlarni yaratish

7. Altamira g'ori qanday san'at namunasi bilan mashhur?

- A) Geometrik naqshlar
- B) Hayvonlarning realistik tasvirlari *
- C) Inson yuzlarining tasvirlari

8. Qadimgi tasviriy san'at qancha yil avval paydo bo'lgan deb hisoblanadi?

- A) 10–15 ming yil avval
- B) 20–30 ming yil avval *
- C) 5–7 ming yil avval

9. Uygʻonish davri (Renessans) sanʼatining asosiy xususiyati nima?

- A) Abstraksiya va fantaziya tasvirlari
- B) Inson markaziy qahramon sifatida tasvirlangani *
- C) Tabiat va hayvonlar tasvirining ustuvorligi

10. Quyidagi rassomlardan qaysi biri “Sikstin kapellasi” freskalari bilan mashhur?

- A) Leonardo da Vinchi
- B) Mikelanjelo Buanarotti *
- C) Rafael Santi

11. Yevropada realizm yoʻnalishida ijod qilgan mashhur rassom kim?

- A) Pablo Pikasso
- B) Gustav Kurbe *
- C) Klod Mone

12. “Mona Liza” asarining muallifi kim?

- A) Titsian Vechellio
- B) Leonardo da Vinchi *
- C) Sandro Bottichelli

13. Impressionizm yoʻnalishining asosiy vakili kim hisoblanadi?

- A) Klod Mone *
- B) Eduard Mane
- C) Vinsent Van Gog

14. Leonardo da Vinchi asarlarida yorugʻlik-soya texnikasi qanday ataladi?

- A) Freska
- B) Sfumato *
- C) Puantilizm

15. Valentin Serovning mashhur portret asari qaysi?

- A) “Qiz bilan shaftoli” *
- B) “Afina maktabi”
- C) “Danaya

16. Rembrandt ijodida asosiy nimalar tasvirlangan?

- A) Ovchilik sahnalari
- B) Ruhiiy va dramatik holatlar *
- C) Tabiat manzaralari

17. Uygʻonish davrida ijod qilgan mashhur rassomlar qaysilar?

- A) Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Rafael Santi *
- B) Pablo Pikasso, Salvador Dali, Pol Sezann
- C) Titsian, Klod Mone, Teodor Jeriko

18. Yevropa rangtasvirida "impressionizm"ning asosiy vazifasi nima edi?

- A) Hayot voqealarini hujjatlashtirish
- B) Yorugʻlikning harakatini va tabiatdagi oʻtkinchi onlarni tasvirlash *
- C) Simvolik va mifologik obrazlarni yaratish

19. Renessans davrida kompozitsiya va geometriyada uygʻunlikni kim mukammallashtirgan?

- A) Leonardo da Vinchi *
- B) Titsian Vechellio
- C) Vinsent Van Gog

21. Afrosiyob devor rasmlari asosan qaysi mavzularni tasvirlaydi?

- A) Qishloq hayoti
- B) Tarixiy va madaniy voqealar *
- C) Manzara tasvirlari

22. Kamoliddin Behzod qaysi sanʼat maktabida ijod qilgan?

- A) Samarqand maktabi
- B) Hirot maktabi *
- C) Toshkent maktabi

23. Varaxsha devor rasmlarida koʻp uchraydigan obrazlar qaysilar?

- A) Hayvonlar va odamlar *
- B) Qoʻlyozmalar va geometrik naqshlar
- C) Tabiat manzaralari

24. Oʻzbekiston hududida rangtasvir sanʼatining yuksalishi qaysi hukmdor davrida sodir boʻlgan?

- A) Chingizxon davri
- B) Amir Temur davri *
- C) Qoʻqon xonligi davri

25. Temuriylar davridagi ijodiy markazlardan biri qayerda joylashgan?

- A) Buxoro
- B) Samarqand *
- C) Toshkent

26. Piter Paul Rubensning “Breda qal’asi” asarida qanday g’oya aks etgan?

- A) Harbiy zafar va do’stona kelishuv *
- B) Mifologik obrazlar ifodasi
- C) Tabiat manzarasi

27. Aleksandr Ivanovning “Isoning xalqqa ko’rinishi” asarining asosiy mavzusi nima?

- A) Diniy syujet va insonning ma’naviy yuksalishi *
- B) Tarixiy voqea tasviri
- C) Oilaviy hayot manzarasi

28. Jalol Umarbekovning “Ongli inson” asarida qanday g’oya ifoda etilgan?

- A) Milliy madaniyat va inson kamolotini tasvirlash *
- B) Tarixiy qahramonlarning kurashi
- C) Tabiati va peyzajlar

29. Kompozitsiyadagi asosiy elementlar qanday rol o’ynaydi?

- A) Asarning umumiy kayfiyati va mazmunini ifodalaydi *
- B) Faqat estetik qiymat yaratadi
- C) Syujetsiz tasvirlarni yaratadi

30. “Breda qal’asi” asarida dinamika qanday aks etgan?

- A) Figuralar va harakatlar orqali *
- B) Tabiat manzarasi orqali
- C) Abstrakt shakllar bilan

31. Ivan Shishkin asarlarida manzaralar qanday xususiyatga ega?

- A) Tabiatning romantik talqini
- B) Tabiatning realistik detallashtirish *
- C) Abstrakt va ramziy tasvirlar

32. Isaak Levitan manzaralarida asosiy urg’u nimaga beriladi?

- A) Dramatik voqealarga

B) Ruhiy kayfiyat va tabiat uyg'unligiga *

C) Geometrik shakllar uyg'unishiga

33. O'ral Tansiqboyev ijodida qanday manzaralar tasvirlangan?

A) Yevropa qishloqlari

B) O'rta Osiyo manzaralari va milliy tabiat *

C) Rossiyadagi dengiz manzaralari

34. Pavel Benkov asarlaridagi manzaralar qaysi xususiyat bilan ajralib turadi?

A) Milliy estetika va ranglarning uyg'unligi *

B) Yorug'lik va soya drammatizmi

C) Industrial peyzajlar tasviri

35. G'ofur Abdurahmonovning manzara janridagi asarlari nimasi bilan ajralib turadi?

A) Zamonaviy va milliylikning uyg'unligi *

B) Diniy syujetlarning talqini

C) Qo'pol realizm va siyosiy targ'ibot

36. Tarixiy janrdagi asarlarning asosiy vazifasi nima?

A) Tabiat manzaralarini tasvirlash

B) Tarixiy voqealar va qahramonlarni ifodalash *

C) Buyumlarni realistik tasvirlash

37. Ejen Delakruaning "Ozodlik xalqni boshlaydi" asarida qanday g'oya aks etgan?

A) Tinchlik va tabiatning uyg'unligi

B) Inqilobiy ruh va qahramonlik *

C) Mifologik obrazlar tasviri

38. Teodor Jerikoning "Meduza sal" asarida asosiy dramatik holat nima?

A) Harbiy zafarning quvonchi

B) Omon qolish uchun insonning umidi va qayg'usi *

C) Milliy an'analarning tasviri

39. Karl Bryullovning "Pompeyning so'ngi kuni" asarida nimalar tasvirlangan?

A) Qadimgi shaharning rivoji

B) Vulkan otilishidagi halokat va inson fojeasi *

C) Tarixiy hukmdorlarning hayoti

40. Malik Nabiyevning asarlarida asosiy urg'u nimaga qaratilgan?

- A) Milliy tarixiy voqealar va qahramonlarning obraziga *
- B) Mifologiya va tabiat manzaralariga
- C) Fantastik syujetlar va abstrakt g'oyalarga

41. Natyurmort janrida tasviriy san'atning asosiy xususiyati nimada?

- A) Tabiat manzaralarini tasvirlash
- B) Predmetlar va buyumlarni hayotiy va realistik tasvirlash *
- C) Tarixiy voqealarni yoritish

42. Piter Klaas asarlarida qanday jihatlar ko'p uchraydi?

- A) Simmetrik kompozitsiya va batafsil ishlanish*
- B) Tabiat manzaralarining yorug' tasviri
- C) Dinamika va harakatli syujetlar

43. Mikelandjelo Karavadjo natyurmortlarida qanday uslub ustuvor?

- A) Yorug'lik va soya drammatizmi *
- B) Abstrakt shakllar uyg'unligi
- C) Pastel ranglar bilan ishlash

44. Pyotr Konchalovskiy natyurmortlarida qanday xususiyat namoyon bo'ladi?

- A) Yorqin va emotsional ranglar *
- B) Monoxrom ranglar va statik kompozitsiya
- C) Geometrik shakllar

45. Yusuf Yelizarovning natyurmort janridagi ijodiy yondashuvi nimasi bilan ajralib turadi?

- A) Zamonaviy texnikalar va individual estetika *
- B) Klassik realizmga tayanish
- C) Syurrealistik tasvirlar

46. Portret janrining asosiy vazifasi nimada?

- A) Tabiat manzarasini realistik tasvirlash
- B) Inson qiyofasi va ichki dunyosini ifodalash *
- C) Tarixiy voqealarni yoritish

47. Rafael Santining portretlarida qanday xususiyat ustuvor?

- A) Yorug'lik va soya drammatizmi

- B) Kompozitsiyadagi muvozanat va yuz ifodalarining aniqligi *
- C) Abstrakt shakl va ranglar

48. Rembrandt portretlarida asosiy urg'u nimaga qaratilgan?

- A) Inson qiyofasining tashqi ko'rinishi
- B) Ruhiy holat va yorug'lik-soya drammatizmi *
- C) Dinamik harakat va syujet

49. Valentin Serovning "Qiz bilan shaftoli" asarida asosiy urg'u nimada?

- A) Tabiat manzarasining uyg'unligi
- B) Portretidagi ruhiy kayfiyat va jonlilik *
- C) Simvolik obrazlar tasviri

50. Rahim Ahmedov ijodida portret janri qanday yo'nalishda tasvirlangan?

- A) Milliylik va shaxsiyat ifodasi *
- B) Abstraksiya va syurrealizm
- C) Tarixiy qahramonlar obrazi

51. Sandro Botticellining "Bahor" asarida ko'p figurali kompozitsiya qanday tasvirlangan?

- A) Geometrik shakllar va abstrakt elementlar orqali
- B) Figuralar o'rtasidagi harakat va uyg'unlik orqali *
- C) Portretlarning statikasi orqali

52. Pyer Ogyust Renuar asarlarida ko'p figurali kompozitsiyaning asosiy xususiyati nimada?

- A) Tabiiy harakat va dinamika *
- B) To'g'ri simmetrik joylashuv
- C) Suyakli konturlar va kontrast yorug'lik

53. Ilya Repinning "Volga burlaklari" asarida inson qomatlari orqali nima aks ettirilgan?

- A) Insoniy mehnatning og'irligi va drammatizmi *
- B) Fantastik obrazlar harakati
- C) Abstrakt ko'rinishdagi qomatlar

54. Ko'p figurali kompozitsiyada inson qomatini realistik tasvirlash uchun nima muhim?

- A) Figuralar o'rtasidagi proporsiya va anatomiya *
- B) Ranglarning umumiy uyg'unligi
- C) Faqat tashqi shaklning batafsil ishlanishi

55. Sandro Botticelli asarlarida inson qomatini tasvirlashda qanday uslub qo'llanilgan?

- A) Yorug'lik-soya dramatizmi
- B) Nozik konturlar va harakat uyg'unligi *
- C) Abstrakt shakl va ranglar uyg'unligi

56. Mixail Vrubelning "Demon" seriyasida asosiy g'oya nimaga qaratilgan?

- A) Inson va tabiat uyg'unligi
- B) Ruhiy dramatizm va ichki kurash *
- C) Harbiy voqealar tasviri

57. Salvador Dalining "Xotiraning doimiyligi" asarida qanday falsafiy g'oya aks etgan?

- A) Vaqtning nisbiyligi va ong osti jarayonlari *
- B) Milliy tarixiy voqealar
- C) Inson qiyin mehnati

58. Akmal Nur asarlarida falsafiy g'oyalar qanday talqin qilinadi?

- A) Milliy dunyoqarash va zamonaviylik uyg'unligi *
- B) Geometrik va abstrakt kompozitsiyalar
- C) Diniy va mifologik obrazlar

59. Bahodir Jalolov ijodida asosiy falsafiy g'oya nimaga qaratilgan?

- A) Inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar *
- B) Urbanistik manzaralar tasviri
- C) Dekorativ naqshlar uyg'unligi

60. Syurrealizm yo'nalishida falsafiy g'oyalarni ifodalashda Salvador Dali qaysi uslubni qo'llagan?

- A) Realistik tafsilot va ramziylik *
- B) Dinamik harakat va abstraksiya
- C) Geometrik muvozanat va yorug'lik

61. Akademik rangtasvirda ayol qiyofasini realistik tasvirlash uchun nimadan boshlash kerak?

- A) Figuraning umumiy shakli va proporsiyasini aniqlash *
- B) Faqat yuz detallarini tasvirlash
- C) Kiyim va aksessuarlarni ishlash

62. Milliy kiyimlarni tasvirlashda asosiy e'tibor nimaga qaratilgan?

A) Kiyimdagi bezak va ranglar uyg'unligiga *

B) Faqat yuz qiyofasiga

C) Figurani umumiy soyada tasvirlashga

63. Ayol qiyofasining psixologik xarakterini ifoda etish uchun qanday jihat muhim?

A) Ranglar va yuz ifodasining uyg'unligi *

B) Fonning keng va xira bo'lishi

C) Kiyimdagi geometrik naqshlar

64. Tus va rang yechimini aniqlashda milliy kiyimda qaysi uslub ustuvor hisoblanadi?

A) Yorqin va ramziy ranglar *

B) Xira va monoxrom ranglar

C) Bir xil ohangdagi ranglar

65. Milliy kiyimdagi ayol qiyofasini realistik tasvirlashda yuz ifodasi nimaga e'tibor qaratadi?

A) Insonning ichki dunyosi va xarakterini ko'rsatadi *

B) Kiyimning bor detallarini aks ettiradi

C) Tasvirning umumiy fonida yo'qoladi

66. Mavzuli kompozitsiya yaratishda asosiy urg'u nimaga qaratilgan bo'lishi kerak?

A) Figuralar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va muhit *

B) Faqat inson yuzining detallariga

C) Tushlar va ranglar kombinatsiyasi

67. Kompozitsiyada ikki kishi ishtirok etgan holda dinamik harakatni qanday yaratish mumkin?

A) Figuralarning harakatli holatda tasvirlanishi *

B) Statik holatda va simmetrik joylashtirish

C) Figuralarning faqat vertikal holatini ko'rsatish

68. Kasbga doir mavzuli kompozitsiyada nimani tasvirlash muhim?

A) Kasbga xos vositalar va kiyimlar detallarini *

B) Fonning hech qanday tasvirsiz bo'lishi

C) Faqat insonlarning yuz ifodalarini

69. Mavzuli kompozitsiyada tanlangan muhit qanday rol o'ynaydi?

A) Asarning ma'naviy mazmunini ochib beradi *

B) Muhit faqat orqa fon uchun qo'l

lanadi

C) Muhitning muhim roli yo'q

70. Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan kompozitsiyada psixologik xarakterni qanday ko'rsatish mumkin?

A) Yuz ifodalari va qomat harakati orqali *

B) Faqat kiyim detallari orqali

C) Figuralarni to'g'ri joylashtirish bilan

71. Moybo'yoq bilan ishlashda asosiy xususiyat nima?

A) Bo'yoqlar tez qurishi

B) Bo'yoqlar sekin qurishi va ustma-ust ishlash imkoniyati *

C) Yuzaga iliq suv bilan surtiladi

72. Akvarel bo'yoqlar bilan ishlashda qanday texnika asosiy hisoblanadi?

A) Yog'li bo'yoqlarni ustma-ust qo'llash

B) Suv bilan yengil harakat va shaffoflik *

C) Qattiq tuzilishga ega yuzalarda ishlash

73. Guash bo'yog'ining asosiy xususiyati nima?

A) Havo bilan ishlangani uchun shaffoflik

B) Yorqin va qoplovchi bo'yoqligi *

C) Suvda erib ketadigan bo'yoqlar

74. Tempera bo'yog'i bilan ishlashda asosiy texnika nima?

A) Yog'li bo'yoqlar bilan kanvada ishlash.

B) Bo'yoqlarni tez surib, ustida ishlash va qattiq yuzalarda qo'llash *

C) Suv yordamida yorug'lik-soya ishlash

75. Akvarelda shaffoflikni qanday usul bilan yaratiladi?

A) Suvni ko'p miqdorda qo'shish *

B) Bo'yoqni qalin qo'llash

C) Yog'li bo'yoqlar bilan aralashtirish

76. Guash bilan ishlaganda yuzada qanday effekt hosil bo'ladi?

A) Yorug'lik shaffofligi hosil bo'ladi

B) Mat tekstura va to'liq qoplovchi bo'yoqlar *

C) Yog'li bo'yoqlar kabi sekin qurish

77. Moybo'yoqning boshqa bo'yoqlardan farqi nima?

A) Suv bilan ishlanadi

- B) Yog' asosida yasalgan va hajmli bo'ladi *
- C) Tez qurib, ustma-ust ishlash imkonsiz

78. Tempera bilan ishlashda qaysi yuza ko'proq qo'llaniladi?

- A) Kanva
- B) Yog'och va gips yuzasi *
- C) Metall yuza

79. Akvarel va guash bo'yoqlarini qanday farqlash mumkin?

- A) Akvarel shaffof, guash esa qoplovchi bo'yoqlar *
- B) Guash shaffof, akvarel qoplovchi bo'yoqlar
- C) Har ikkisi bir xil xususiyatga ega

80. Guash va tempera bo'yoqlarida o'xshashlik nimada?

- A) Ikkalasi ham qattiq yuzalarda ishlashga mos *
- B) Ikkalasi ham shaffoflikka ega
- C) Ikkalasi ham yog'li bo'yoqlar bilan qo'llaniladi

GLOSSARIY

A

Aksent - Kompozitsiyada eng muhim va diqqatni o'ziga jalb etuvchi nuqta yoki element. Aksent orqali asarning asosiy g'oyasi kuchaytiriladi.

Akvarel - Suvda eriydigan shaffof bo'yoqlar bilan ishlash usuli. Yumshoq ranglar va yorug'lik yordamida oson va aniq tasvir yaratiladi.

Akademik rangtasvir - An'anaviy realistik uslubda ishlangan rangtasvir. Unda aniq proporsiya, anatomiya va kompozitsiyaga alohida e'tibor beriladi.

Anatomiya - Inson va hayvon qomatining tuzilishi, muskul va suyaklar proporsiyalarini o'rganuvchi fan. Rangtasvirda inson qomatini realistik tasvirlash uchun asosiy bilim hisoblanadi.

B

Balans (muvozanat) - Kompozitsiyada vizual elementlarning muvozanatli joylashuvi. Muvozanatli asar tomoshabinga uyg'unlik va chiroylilik hissini uyg'otadi.

Blik - Yuzani yoritgan yorug'likning eng yuqori nuqtasi. Ob'ektlarning yorqinlik va hajmdorligini ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Bo'yoq - Rangtasvir jarayonida ishlatiladigan modda. Bo'yoqlar tabiiy yoki sun'iy pigmentlardan tayyorlanadi. Moybo'yoq, akvarel, pastel turlari keng qo'llaniladi.

Batal janr - Jang va harbiy voqealarni tasvirlashga qaratilgan rangtasvir janri. Asarlarda harakat, dinamika va drammatizm katta o'rin egallaydi.

V

Vanitas - Simvolik ma'noga ega bo'lgan natyurmort turi. Unda hayotning vaqtinchalik ekanligi ramziy obrazlar orqali aks ettiriladi (masalan, soat, quloq, o'choq).

Vertikal kompozitsiya - Asarning asosiy elementlari vertikal yo'nalishda joylashgan kompozitsiya turi. U balandlik va ustuvorlik hissini uyg'otadi.

Vizual dinamika - Asarda harakat va jonlilikni ifodalash usuli. Bu yorda shakllar, ranglar va chiziqlar yordamida harakat hissi yaratiladi.

Volyum - Ob'ektlarning hajmdorligini tasvirlash. Yorug'lik va soyalar orqali predmetlarning haqqoniy hajmi ko'rsatiladi.

Variatsiya - Bir g'oya yoki mavzuda turli kompozitsiya va uslublarda ijodiy talqin qilish.

G

Garmoniya - Asarning umumiy elementlari o'rtasidagi vizual uyg'unlik. Garmoniya ranglar, shakllar va kompozitsiyadagi muvozanat orqali ta'minlanadi.

Grizayl - Bir xil rang va uning turli tonlarida ishlangan tasviriy san'at usuli. Asosan hajm va soyalar orqali ob'ekt shaklini ifodalashda qo'llanadi.

Grafika - Qora-oq yoki rangli tushlar bilan chiziq va soyalar orqali tasvir yaratish. Grafikada qalam, ko'mir va tush keng qo'llaniladi.

Galereya - San'at asarlarini ko'rgazma qilish yoki saqlash uchun mo'ljallangan binolar yoki hududlar.

D

Dinamika - Asarga harakat va jonlilik qo'shadigan vizual elementlar. Dinamika orqali syujetdagi harakat va tuyg'ular jonlantiriladi.

Dekorativ rangtasvir - Ornament, yorqin ranglar va to'qimalardan foydalangan holda ishlangan san'at turi. Bu ko'pincha estetik ta'sirga ega bo'ladi.

Detal - Asarning kichik va aniq elementlari. Detallar asarning umumiy mazmunini boyitadi va realistik effektni kuchaytiradi.

Dramatizm - Yorug'lik-soya, ranglar va kompozitsiya orqali emotsional va mazmunli ta'sir yaratish. Dramatizm kuchli tuyg'ularni yetkazishda muhim rol o'ynaydi.

Ye

Yevropa rangtasviri - Yevropada shakllangan tasviriy san'at yo'nalishlari va uslublari. Bu yo'nalish Uyg'onish davridan boshlab turli davrlar: Barokko, Klassitsizm, Impressionizm kabi usullarni qamrab oladi.

Yorug'lik-soya – Asarda ob'ektlarning yorug'lik va soya tushishi orqali hajm va reallik yaratish texnikasi.

Yo

Yorug'lik – Asarda yorug'lik tushishi orqali hajm, shakl va emotsional muhit yaratish. Yorug'lik yordamida realizm va drammatizm kuchaytiriladi.

Yorug'lik-soya effekti – Ob'ekt yuzasida yorug'lik va soya o'yini orqali chuqurlik va hajm yaratish. Bu realistik tasvirning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Yog'och panel (tahtacha) – Rangtasvir ishlarini moybo'yoqda bajarish uchun ishlatiladigan maxsus tayyorlangan yuza.

Yog'li bo'yoq – Teri, yong'oq yoki zag'ir moyida tayyorlangan bo'yoq turi. Yog'li bo'yoq uzoq muddat saqlanadi va yuzasida yorqinlikni uzoq davom ettiradi.

Yog'du – Asardagi kuchli yorug'lik tushgan qism. Yog'du orqali ob'ektlarning eng ravshan nuqtalari ko'rsatiladi.

J

Janr – Tasviriy san'atda mavzu va shakl jihatidan tasniflanadigan yo'nalish. Masalan, portret, manzara, natyurmort, tarixiy va maishiy janrlar.

Jonlilik – Asardagi realistik ko'rinish va harakat hissini tasvirlash. Jonlilik inson qomatlari, tabiat va detallar orqali namoyon bo'ladi.

Jozibadorlik – Vizual ta'sir kuchini oshiruvchi estetik yoki emotsional xususiyat. Asarning badiiy qiymatini kuchaytiruvchi omil hisoblanadi.

Jismlilik – Ob'ektlar yoki figuralarning real hajmdor va tabiiy tasvirlanishi. Yorug'lik-soya texnikasi orqali jismlilik yaratiladi.

Jadal harakat – Kompozitsiyada dinamika va harakatni aks ettirish usuli. Obrazlar orqali syujetdagi harakat kuchliroq ko'rsatiladi.

Z

Zamonaviy rangtasvir – Yangi davr va zamonaviy uslublarda yaratilgan asarlar. Unda an'anaviy usullardan tashqari eksperimental yondashuvlar qo'llanadi.

Ziddiyat (kontrast) – Ranglar, shakllar va yorug'lik-soya orqali kuchli vizual farq yaratish. Ziddiyat asarga drammatizm va jonlilik bag'ishlaydi.

Zichlik – Rang va shtrixlarning ko'p qo'llanishi bilan asardagi yuzalarning qoplanganlik darajasi. Zichlik tasvirda qo'shimcha teranlik yaratadi.

I

Impressionizm – XIX asrda paydo bo'lgan rangtasvir yo'nalishi. Unda yorug'likning o'yini, ranglarning yengilligi va tabiatning o'tkir onlarini tasvirlashga urg'u beriladi.

Idealizm – Rangtasvirda voqelikni ideallashtirib, uning go'zal va mukammal qiyofasini yaratish. Badiiy yo'nalish sifatida inson qiyofasini yuqori estetikada tasvirleydi.

Illyuziya – Rang va shakllar yordamida haqiqatga yaqin tasvirlar yaratish. Bu uslub ob'ektlarni tomoshabinga haqiqiyday ko'rsatadi.

Interyer – Bino yoki xonaning ichki ko'rinishini tasvirlashga qaratilgan rangtasvir janri. Unda yorug'lik, mebellar va muhit muhim o'rin tutadi.

Ifodalilik (ekspressiya) – Asarda his-tuyg'ular va ruhiy holatni kuchli tasvirlash. Ifodalilik orqali kompozitsiyaga emotsional ta'sir kuchaytiriladi.

Y

Yo'nalish – San'atdagi muayyan uslub yoki harakatlar yo'nalishi (masalan, klassika, modernizm, impressionizm). Har bir yo'nalish o'zining uslubiy xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Yig'ma kompozitsiya – Asarning alohida qismlarini umumiy g'oyaga bo'ysundirib, yagona butunlikda joylashtirish. Bu kompozitsiya asarning muvozanatli va mazmunli bo'lishini ta'minlaydi.

Yo'g'on mazok – Moybo'yoqda ishlashda mo'yqalam yoki shpatel yordamida yo'g'on va aniq shtrixlar qilish. Bu usul asarga tekstura va dinamika qo'shadi.

Yo'nalgan yorug'lik – Yorug'likning aniq bir manbadan tushishi orqali ob'ektlar soyasi va yorug'lik munosabatlarini yaratish. Bu realistik tasvirlarda keng qo'llaniladi.

Yig'ilgan hajm – Tasvirda ob'ektlarning yorug'lik va soya orqali hajmli ko'rinishini yaratish. Ob'ektlarning realikka yaqin ko'rinishini ta'minlaydi.

K

Klassik rangtasvir – An'anaviy akademik usullarga asoslangan tasviriy san'at yo'nalishi. Unda realizm, aniq proporsiyalar va tabiiylik asosiy o'rin tutadi.

Kompozitsiya – Asarning vizual elementlarini uyg'un joylashtirish. Kompozitsiya asarning umumiy mazmuni va estetik ta'sirini tashkil etadi.

Kontur – Ob'ekt yoki figuraning tashqi chiziqlari. Konturlar tasvirni to'liq shakllantirish va realistik qilib ko'rsatishda qo'llaniladi.

Kontrast – Ranglar, yorug'lik va shakllar o'rtasidagi keskin farq. Kontrast orqali diqqat markazini yaratish va dinamika kuchaytiriladi.

Kolorit – Asardagi ranglar uyg'unligi va o'zaro munosabati. Kolorit kompozitsiyaning emotsional va ma'naviy ta'sirini kuchaytirishda muhim o'rin tutadi.

L

Laklash – Asar yuzasiga yorqinlik va saqlanishni oshirish uchun maxsus lak surtish jarayoni. Lak asarni tashqi ta'sirlardan himoya qiladi.

Loyiha (eskiz) – Asarning dastlabki ko'rinishi. Loyiha orqali kompozitsiya va g'oya ishlab chiqiladi.

Lyuminessensiya – Yorug'lik ta'sirida asarning yuzasidagi ranglarning yarqinlashuvi. Bu maxsus ranglar yoki texnikalar orqali yaratiladi.

Lirik manzara – Estetik va ruhiy kayfiyatni ifodalovchi manzaralar. Lirik manzaralar orqali tabiatning zavqbxsh tomonlari tasvirlanadi.

M

Mazok – Mo'yqalam bilan bo'yoqni surishda qilingan harakat. Mazok orqali tekstura, dinamika va faktura yaratiladi.

Manzara (peyzaj) – Tabiati tasvirlangan rangtasvir janri. Manzarada tabiat, shahar muhiti yoki arxitektura aks ettiriladi.

Miniatyura – Kichik o'lchamdagi batafsil va aniq ishlangan tasviriy asar. Odatda kitoblarni bezashda qo'llaniladi.

Monoxrom – Bir xil rang yoki ranglar oilasining turli tonlarida ishlangan tasvir. Monoxrom texnikalar asarga maxsus kayfiyat bag'ishlaydi.

Masshtab – Asarning har bir elementlarining hajmi va o'zaro nisbati. Masshtab orqali ob'ektlarning uzoqlashuvi yoki yaqinligi ko'rsatiladi.

Metamorfoza – Bir obrazning ikkinchi obrazga o'zgarishini tasvirlash. Bu usul orqali ramziy va falsafiy g'oyalar ifodalanadi.

N

Natyurmort – Tinch holatdagi buyumlar, meva, gullar va kundalik hayot predmetlarini tasvirlash janri. Rang, yorug'lik va soya orqali ob'ektlarning hayotiy ko'rinishini ifodalaydi.

Nyuans – Ranglar yoki soyalar o'rtasidagi yengil va nozik o'tishlar. Nyuanslar orqali asarga teranlik va muloyimlik beriladi.

Nisbat (proporsiya) – Ob'ektlar yoki inson qomatlarining o'zaro o'lchamlar mosligi. Rangtasvirda realistik tasvirlash uchun muhim qoida.

Naqsh – Ornament yoki dekor elementlari bo'lib, asarning estetik jihatini boyitish uchun qo'llaniladi.

O

Obraz – Asarda tasvirlangan shakl yoki personaj orqali berilgan ma'no va g'oya. Obraz falsafiy, estetik va psixologik tushunchalarni yetkazadi.

Oranjirovka – Kompozitsiyadagi elementlarning o'zaro joylashtirish uslubi. U umumiy estetik uyg'unlik va muvozanatni ta'minlaydi.

Oppozit yorug'lik – Yorug'likning ob'ektning ikki qarama-qarshi tomonidan tushishi. Bu usul real hajm va soyaning chuqurlik effektlarini yaratishda qo'llaniladi.

Ohangdorlik – Ranglar va soyalar uyg'unligi orqali asardagi umumiy kayfiyatni yaratish. Ohangdorlik asarning estetik ta'sirini kuchaytiradi.

Oyna simmetriyasi – Kompozitsiyada elementlarning o'zaro bir-biriga oynadagi aks singari joylashuvi. Bu holat asarning muvozanatini ta'minlaydi.

P

Palitra – Rassom ish jarayonida bo'yoqlarni aralashtirish va saqlash uchun foydalanadigan yoziladigan taxtacha.

Pastel – Yog'siz bo'yoqlardan iborat bo'lib, muloyim va yumshoq ranglar bilan ishlashga mo'ljallangan texnika. Pastel orqali yumshoq o'tish va teranlik yaratiladi.

Peyzaj – Tabiat yoki shahar manzaralarini tasvirlashga qaratilgan janr. Peyzajda yorug'lik, mavsum va muhit muhim o'rin tutadi.

Plastika – Ob'ekt yoki inson qomatini jonli va tabiiy ko'rinishda tasvirlash san'ati. Plastika rangtasvirda proporsiya va dinamika bilan ifodalanadi.

Perspektiva – Asarda chuqurlik va uzoqlashuv illyuziyasini yaratish usuli. Perspektiva yordamida ob'ektlar uzoqlashgan sari kichrayib ko'rinadi.

Portret – Inson qiyofasini tasvirlash janri. Portretida ichki dunyo, ruhiy holat va tashqi qiyofa uyg'un aks ettiriladi.

Puantilizm – Asarni mayda nuqtalar orqali yaratish texnikasi. Ranglar va yorug'likning o'yinida ranglar o'zaro birlashib, umumiy ko'rinishni yaratadi.

Plastik hajm – Yorug'lik-soya orqali ob'ektlarning to'liq hajmli ko'rinishini yaratish.

R

Rang – Rangtasvirda asosiy ifodaviy vosita bo'lib, ob'ektlar va muhitning vizual tavsifini beradi. Ranglar emotsional ta'sir yaratishda muhim o'rin tutadi.

Ranglar gammasi – Asarda ishlatiladigan ranglarning umumiy to'plami. Gamma asarning kayfiyati va estetik qiymatini belgilaydi.

Realizm – Voqelikni haqqoniy va tabiiy tasvirlashga yo'naltirilgan san'at yo'nalishi. Realizmda detallar, proporsiya va tabiiylikga alohida e'tibor qaratiladi.

Relyef – Asar yuzasidagi ko'tarinkilik yoki tekstura. Relyef faktura orqali hajmdorlikni kuchaytiradi.

Refleks – Ob’ektlarga yorug’likning qaytib tushishi natijasida paydo bo’lgan rang yoki soya. Reflekslar realizmda muhim o’rin tutadi.

Ritm – Kompozitsiyada elementlarning takrorlanishi yoki harakatlanishi orqali yaratiladigan vizual muvofiqlik. Ritm asarning dinamikasini oshiradi.

S

Simmetriya – Kompozitsiyada elementlarning o’zaro bir-biriga mos joylashuvi. Simmetriya kompozitsiyaga muvozanat va tartib berish uchun qo’llaniladi.

Siluet – Ob’ektning tashqi kontur yoki qiyofasini tasvirlash. Siluet orqali shaklning umumiy ko’rinishi ifodalanadi.

Soya – Ob’ekt yoritilganda yorug’lik tushmaydigan qorong’u qismlar. Soya yordamida hajm va chuqurlik hissi yaratiladi.

Statika – Kompozitsiyada tinch va hokimlikni aks ettiruvchi holat. Statikada harakatsizlik hissi ustuvor bo’ladi.

Stil (uslub) – San’atkor yoki yo’nalishning o’ziga xos uslubiy belgilar yig’indisi. Masalan, realizm, impressionizm, kubizm.

Surrealizm – Ong va ong ostini tasvirlashga asoslangan san’at yo’nalishi. Real va fantastik obrazlar uyg’unlashib, noodatiy muhit yaratiladi.

T

Ton – Rangning yorug’lik va qorong’ulik darajasi. Ton orqali hajm, chuqurlik va kayfiyat yaratiladi.

Tekstura – Ob’ekt yuzasining ko’rinishi va tuyilishi. Rangtasvirda tekstura turli texnika yordamida yaratiladi (mazoklar, mo’yqalam harakatlari).

Tush – Suyuq rangli modda bo’lib, grafik ishlarda qo’llaniladi. Chiziqlar va soyalarni ifodalashda keng qo’llanadi.

Ta’sirchanlik – Asarning tomoshabinga kuchli emotsional ta’sir ko’rsatish qobiliyati. Ranglar, yorug’lik va shakllar orqali amalga oshiriladi.

Tempera – Eski rangtasvir texnikasi bo’lib, bo’yoqlar tuxum yoki suv bilan aralashtirib ishlanadi. Uzoq saqlanish va yorqinlik xususiyatiga ega.

Tasviriylilik – Ob’ektlarning hayotiy va tabiiy ko’rinishini tasvirlash. Tasviriylilik realistik usullarning asosini tashkil qiladi.

U

Uyg'unlik – Kompozitsiyadagi elementlarning bir-biriga mos kelishi, vizual va ma'naviy muvozanat yaratish. Uyg'unlik asarning estetik qiymatini oshiradi.

Uyg'onish davri (Renessans) – XIV–XVI asrlarga oid Yevropa san'at yo'nalishi bo'lib, inson markaziy mavzu sifatida tasvirlangan. Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo kabi rassomlar ijodiga xos.

Uslub – Rassom yoki san'at yo'nalishining o'ziga xos ijodiy uslubi. Masalan, realizm, impressionizm, kubizm, modernizm.

F

Faktura – Rangtasvir yuzasining ko'rinishi va tuyilishi. Rassom mo'yqalam, shpatel yordamida yuzaga tekstura qo'shadi.

Figura – Inson yoki hayvon qomatining tasviri. Figurali kompozitsiyalar realizm va dinamikani ko'rsatishda keng qo'llaniladi.

Filosofik obraz – Asarda falsafiy g'oyalarni ifoda etadigan obrazlar. Mazmunli ramzlar orqali inson hayoti va ma'naviy qiymatlar aks ettiriladi.

Fon – Kompozitsiyadagi asosiy ob'ektlarni o'rab turuvchi orqa fon. Fon umumiy kayfiyatni belgilab beradi va ob'ektlar uchun vizual kontrast yaratadi.

Freska – Yopishqoq va nam devor yuzasida ishlangan rangtasvir turi. Freska qadimgi va o'rta asr san'atida keng tarqalgan.

X

Hajm – Ob'ektning uch o'lchamli (kenglik, balandlik, chuqurlik) ko'rinishi. Hajm yorug'lik va soyalar orqali realistik tarzda tasvirlanadi.

Harakat – Kompozitsiyada dinamik elementlar orqali jonlilik va harakat hissini berish. Bunda harakatli qomatlar va shakllardan foydalaniladi.

Haqqoniylik – Ob'ektlarni real hayotga mos ravishda tasvirlash. Rang, forma va proporsiya orqali haqqoniylik yaratiladi.

Hajmiy shtrixlar – Hajmlilikni kuchaytirish uchun shtrixlar va ranglar o'rtasidagi o'tishlar. Bu texnika realistik tasvirda keng qo'llaniladi.

Ch

Chuqurlik (perspektiva) – Asarda uzoqlik va hajm hissini yaratish texnikasi. Chiziq va havo perspektivalari orqali chuqurlik tasvirlanadi.

Chizma (eskiz) – Asar yaratish jarayonida ishlangan dastlabki qisqa va sodda chizmalar. Kompozitsiya va g'oyani ishlab chiqishda qo'llaniladi.

Chiziqlar – Tasviriy san'atda shakl va konturlarni yaratish uchun ishlatiladigan asosiy element. Chiziqlar dinamika va tuzilishga ko'mak beradi.

Cho'kish (gradatsiya) – Ranglar yoki tonlarning yorug'likdan soyaga bosqichma-bosqich o'tishi. Bu usul obektlarning hayotiy ko'rinishini ta'minlaydi.

Chizilgan faktura – Mo'yqalam, qalam yoki shpatel yordamida yuzada mayda chiziqlar orqali tekstura yaratish usuli.

Sh

Shaffoflik – Asarda ranglarning bir-biri orqali ko'rinishi. Bu usul akvarel va moybo'yoq texnikasida keng qo'llaniladi.

Shakl – Ob'ektlarning tashqi ko'rinishi yoki konturi. Tasvirda shakllar kompozitsiyaning asosiy tuzilmasi hisoblanadi.

Shedevr – Tasviriy san'atda yuksak badiiy va ma'naviy qiymatga ega bo'lgan asar. U rassomning ijodiy mahoratining yuksak namunasidir.

Shtrix – Tasvirni hajmli va realistik qilish uchun qo'llaniladigan qisqa va qattiq chiziqlar. Shtrixlar tush, ko'mir va pastelda keng qo'llaniladi.

Shpatel – Bo'yoqni yoyish va tekstura yaratish uchun ishlatiladigan maxsus asbob. Shpatel bilan ishlashda turli fakturalar paydo bo'ladi.

E

Ekspressiya – San'at asarlarida kuchli emotsional va hissiy ta'sirni ifoda etish. Ekspressiya dinamika, rang va shakllar orqali yaratiladi.

Ekspozitsiya – Tasviriy san'at asarlarini ko'rgazmaga qo'yish yoki ularning namoyish etilish shakli.

Eskiz – Asar yaratish jarayonida bajariladigan dastlabki chizma. Eskizda asosiy g'oya va kompozitsiya ishlab chiqiladi.

Etyud – Asarga tayyorgarlik sifatida qilingan kichik hajmdagi tez ishlangan tasvir. Etyud manzara, portret yoki detallar bo'lishi mumkin.

Eklektika – Turli uslub va yo'nalishlarni uyg'un holda birlashtirish. Asarda eklektika estetik va ma'naviy ta'sirni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Estetika – San'atda go'zallik va husnni o'rganuvchi fan. Rangtasvirda estetika asarning umumiy ta'siri, shakli va mazmunini tushunishga yordam beradi.

Yu

Yumshoq tushlar – Yorug'lik va soyalarning yumshoq o'tishi bilan obektlarning chuqur va realistik tasvirlanishi. Pastel va tush bilan ishlashda keng qo'llaniladi.

Yuz ifodasi – Portretida shaxsning his-tuyg'ulari va ruhiy holatini aks ettiradigan yuz qiyofasi. Yuz ifodasi portret janrida markaziy o'rin egallaydi.

Yuza – Rangtasvirning asosiy ish joyi. Moybo'yoqda yog'och panel, kanva (mato), pastelda qog'oz va boshqa materiallar yuza sifatida qo'llaniladi.

Ya

Yassi kompozitsiya – Chuqurliksiz, tekkis yuzada ishlangan kompozitsiya. Bu usul ko'pincha dekorativ san'atda qo'llaniladi.

Yassi ranglar – Ranglarning yorug'lik va soyasiz ravon va teng taqsimlangan holda qo'llanilishi. Yassi ranglar grafik va uslublashgan tasvirlarda qo'llaniladi.

Yaratuvchanlik – Rassomning ijodiy fikrlash qobiliyati va san'atda yangi g'oyalarni kashf etish salohiyati.

Yaqin planda tasvir – Asarning asosiy ob'ekti yoki qahramoni yaqin masofadan tasvirlanadi. Bu usul ob'ektning muhimligini yoki detallarini kuchliroq ko'rsatish uchun qo'llaniladi.

Yangilik (novatorlik) – San'atda yangi uslublar, materiallar yoki g'oyalar qo'llanilishi. Bu rangtasvirdagi eksperimental yondashuvlarni qamrab oladi.

O'

O'lcham – Asarning fizik hajmi yoki tasvirlangan ob'ektlar o'rtasidagi proporsional munosabat. Masshtabli tasvir hajm va chuqurlik yaratishda muhim rol o'ynaydi.

O'zgaruvchanlik – Yorug'lik, soya va ranglar o'rtasidagi doimiy harakat va o'zgarish. Bu tabiat va inson qomatini realistik tasvirlashda qo'llaniladi.

O'q (assimetriya) – Kompozitsiyada differensial yoki noto'g'ri joylashtirilgan elementlar orqali dinamika yaratish.

O'rta ton – Asarda yorug' va soya ranglar o'rtasidagi o'tish tonlari. Bu ranglar o'yinida uyg'unlik va chuqurlik yaratishga yordam beradi.

O'ymakorlik – Yozma naqsh yoki yuzadagi bezakli ishlovlar. O'ymakorlik tushunchasi rangtasvirda tekstura va faktura yaratish uchun qo'llaniladi.

G'

G'oya – Asarning asosiy ma'nosi va mohiyati. G'oya tomoshabinga ranglar, kompozitsiya va obrazlar orqali yetkaziladi.

G'aroyibot (fantastika) – Tasviriy san'atda reallikdan tashqari, irreal va fantastik obrazlarni aks ettirish. Bu uslub syurrealizmda keng qo'llaniladi.

G'ovaklik – Ranglar yoki teksturaning yuzada bir tekis tarqalmasligi. Bu texnika dinamiklik va jonlilik qo'shadi.

Q

Qatlamli ishlash – Bo'yoqlarni bir necha qatlamda surish orqali chuqurlik va teranlik yaratish texnikasi. Katta detallar va chuqur rang gammasi yaratiladi.

Qattiq mazok – Shiddatli va yo'g'on mo'yqalam harakatlari bilan bo'yoqni surish. Bu usul dinamik effekt va tekstura yaratishda ishlatiladi.

Qiymat (tonal qiymat) – Rangning yorug'likdan soyagacha bo'lgan o'tish darajasi. Ob'ektlarning hayotiyiligini va hajmdorligini ta'minlaydi.

Qo'shma kompozitsiya – Bir nechta syujet va obrazlarni uyg'unlashtirish orqali yagona kompozitsiya yaratish. Bu uslubda tarixiy va ko'p figurali asarlar yaratiladi.

H

Hajm – Ob’ektning uch o’lchamli ko‘rinishi. Yorug‘lik, soya va ranglar yordamida tasvirda real hajm yaratiladi.

Harakat – Tasvirda dinamika va jonlilikni ifoda qilish. Inson qomatlari, tabiat va elementlar harakatli holda tasvirlanadi.

Havo perspektivasi – Uzoqdagi ob’ektlarni yengilroq, xiraroq ranglar bilan tasvirlash. Bu chuqurlik va uzoqlik illyuziyasini yaratadi.

Hosil bo’lgan soya – Ob’ektning orqa tomoniga tushgan soya qismi. Hosil bo’lgan soya realistik tasvirda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Rasmiy hujjatlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida // 11.09.2023 yildagi PF-158-son farmon // <https://lex.uz/docs/6600413>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887 – son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 21 apreldagi PQ-4688-son "Tasviriy va amaliy san'at sohasi samaradorligini yanada oshirishga doir chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 22.04.2020 y., 07/20/4688/0475-son.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. –T.: O'zbekiston. 2022. -416 b.
5. "Tasviriy san'at" magistratura ta'lim yo'nalishi malaka talablari. - Toshkent, 2024. - 33 b.

II. Monografiya, ilmiy maqola va ilmiy to'plamlar

- Artikov F.A. Materialshunoslik, rangtasvir texnika va texnologiyasi. O'quv qo'llanma. T.: Info Capital Group. 2018.-194 b.
2. Abdirasilov S. Akvarel rangtasvir texnologiyasi asosida psixologik portret tasvirlashning asoslari. Madaniyat va san'at jurnali. №2. 2024. -28-37 b.
 3. Abdirasilov S., Tolipov N. Dastgohli rangtasvir. Oliy o'quv yurtlari uchun qo'llanma / – T.: Ilm Ziyo. 2019. - 118 b.
 4. Abdullaev N. San'at tarixi. 2-jild. 2004 y. -T.: 2004. -254 b.
 5. Azimov S.S., Abdulazizov B.I. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashda xomaki rasmlarni chizishdan foydalanish usullari // // Barqaror rivojlanishda uzluksiz ta'lim: muammo va yechimlar. Xalqaro ilmiy-amaliy

- anjuman ilmiy ishlar to'plami. Chirchiq. 21-24 may 2019 y. - 51-52 b.
6. Akbarxujaev A.A. Rangtasvir. -T. Lesson Press. 2019. -104 b
 7. Amanullaev A.A. Akademik rangtasvir. Darslik. -Namangan. 2023. -298 b.
 8. Axmedxodjaeva U. O'zbekiston portret janridagi obrazli-stitistik o'ziga xosliklar. Innovative Development in Educational Activities. Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.938. Volume 2. Issue 18. 2023 p. 150-154.
 9. Ahmedov M. Malik Nabiyev hayoti va ijodi. -T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2000. -56 b.
 10. Ahmedova N. O'rol Tansiqboev. -T.:O'zbekiston badiiy akademiyasi, 2004. – 25 b.
 11. Boymetov B., O'.Nurtaev. Tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish. Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. - T.: "Iqtisod-moliya", 2007. - 98 b.
 12. Bulatov S., Jabbarov R. Tasviriy san'at asarlarining falsafiy va psixologik tahlili (monografiya). - T.: Fan va texnologiya, 2010. – 189 b.
 13. Bulatov S.S. Tasviriy san'atda ramzshunoslik. Darslik. - T.: Fan va texnologiya. 2023. - 461 b.
 14. Васильева В.В. Академическая живопись. Методические рекомендации. - Новополюцк. 2020. -32 с.
 15. Васильева Е.И., Кравцов Д.В., Интегрированное содержание дисциплин «Академический рисунок» и «Академическая живопись» в педагогическом процессе // Традиционное прикладное искусство и образование. 2016. №2. – 34-46 с.
 16. Визер В.В. Живописная грамота. Основы портрета. – СПб.: Питер, 2007. -192 с.
 17. Волков Н.Н. Композиция в живописи. – М.: Издательство В.Шевчук, 2014. - 368 с.
 18. Jumaev Q., Sulaymonova M. Alisher Navoiy va o'zbek mo'jaz rangtasvir san'ati uyg'onish davri. Pedagogik mahorat. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal. Buxoro. №1. 2021. -206-209 b.
 19. Jo'raev A. Ortiqali Qozoqov. – T.: Sharq. 1995, -35 b.

20. Ильина Т.В. Введение в искусствоведение: учебник для вузов. – М.: Издательство Yurayt, 2019. – 201 с.
21. Karimov O.M. Jamiyat ma'naviy madaniyati rivojida zamonaviy rangtasvirning o'rni. Monografiya. – Farg'ona.: Poligraf Super Servis. 2022. - 120 b.
22. Komolidinov S.J. Rangtasvir darslarida mavzuli kompozitsiya yaratish vositalari va metodlari. Monografiya. — Namangan.: Ta'lim tadqiqotlari akademiyasi nashriyoti. 2024. -111 b.
23. Qobilov Sh.R. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi (Pedagogik tasvirlar ishlash). –T.: Fan va texnologiya. 2014. -136 b.
24. Левейль П. Эмоциональный портрет / Пер. с англ.; Худ. обл. М.В.Драко. -Минск, 2000. – 129 с.
25. Ляхова К., Дятлева Г. Мастера портрета. -М.:Magistr artium, 2002, -522 с.
26. Mamasoliyev R. Rangtasvirda akvarel bo'yoqlari bilan ishlash usullari. -T.: Yextremum – press. 2016. -172 b.
27. Mamatov U. O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari (XX asr ikkinchi yarmi – XXI asr boshlari) – T.: Fan va texnologiyalar nashriyot matbaa uyi, 2021. -184 b.
28. Mamatova X.N. Rangtasvir va chizmatasvir fanlaridan o'quv uslubiy qo'llanmalar. –T.: Fan va texnologiya. 2007. -52 b.
29. Mahmudov B.T. Dastgohli rangtasvirda kompozitsiya. San'atshunoslik yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlari talabalari uchun qo'llanma. –T.: Kohi-Nur. 2009. -29 b.
30. Mengnorov I.J. Rangtasvir mashg'ulotlarida talabalarning kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi" // Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi fanlarini boshqa fanlar bilan integratsiyalashning muammolari va yechimlari mavzusida xalqaro miqyosida ilmiy-texnik anjumanining ma'ruzalar to'plami, Andijon.: AndDU. 13 may 2020 y. -313-316 b.
31. Mirzayev S., Izbasarov I. Dastgohli rangtasvir va kompozitsiya asoslari. O'quv qo'llanma. -Namangan.: Usmon Nosir Media. 2022. - 148 b.

32. Muinov O. Rangtasvirda portret ishlash. Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. –T.: Ijod dunyosi. 2004. -27 b.
33. Muratov X.X., Eshpulatov D.R. Rangtasvir mashg'ulotlarida talabalarning badiiy ijodkorligini shakllantirish // Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi fanlarini boshqa fanlar bilan integratsiyalashning muammolari va yechimlari mavzusida xalqaro miqyosida ilmiy-texnik anjumanining ma'ruzalar to'plami, Andijon.: AndDU. 13 may 2020 y. -65-66 b.
34. Нестеренко В.Е. Рисунок головы человека: учеб. пособие. -Минск: Высшая школа, 2014. –208 с.
35. Nigmatov U. Rangtasvir texnika va texnologiyasi. O'quv qo'llanma. –T.: Lesson Press. 2019. – 88 b.
36. Nurtayev U.N., Norqulova D.U. “Rangtasvir” (Portret rangtasvir) -T.: Metodist nashriyoti. 2024. -167 b.
37. Norchayev R.T. Rangtasvir fanidan o'quv qo'llanma. - T.: Lesson press, 2021. - 93 b.
38. Nuritdinov M.N. Yarim jussali portret. O'quv qo'llanma. -T.: K.Bexzod MRDI. 2004. - 27 b.
39. Nurmanov E.A. Rangtasvir. O'quv qo'llanma. –T.: Info Capital Group. 2018. -141 b.
40. Nurtayev U.N “Rangtasvir”. Darslik. -T.: TDPU nashriyoti. 2024. -10 b.
41. Портрет уроки мастерства / Под редакцией Небукина Ю.А. -М.: Мир книги, 2005. – 47 с.
42. Рахим Ахмедов в памяти современников / Э.Ахмедова таҳрири остида - Т.: Бактрия пресс, 2019. -166 с.
43. Рахим Ахмедов. Живопись /Л.Шостко таҳрири остида -Т.: Ўзбекистон бадий академияси, 2006. –32 б.
44. Sultanov X., Tojiyev B. Bo'lajak tasviriy sanat o'qituvchilarini portret chizishga o'rgatishda J.A Gudonning “Ekorshe” anotomik namunasidan foydalanishning samarali yo'llari // Pedagogik ta'lim ilmiy–nazariy va metodik jurnal. Toshkent-2008 y./4. 100-103 b.
45. Sultanov X.Ye. Akademik rangtasvir. Darslik. -T.: Yangi Chirchiq prints. 2023. -132 b.

46. Talipov N. Tasviriy san'atda kompozitsiya mezonlari va vositalarini o'qitish orqali talabalarda ijodiy jarayonlarni shakllantirish // O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti xabarlari. – Toshkent, 2019. – №4. – B.43-48.
47. Talipov N.X. Akademik rangtasvir. O'quv qo'llanma. -T.: TDPU, 2022. -175 b.
48. O'zbekiston milliy portret san'ati: tahrir hay'ati: B. Alimov va boshq. - T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. -160 b.
49. Umarbekov J. Eski shahar navolari. Albom // O'zbekiston badiiy akademiyasi. - T.: RUTA PRINT, 2011. - 64 b.
50. Umarov A. Portretnaya jivopis Uzbekistana. -T.: Fan. – 168 s.
51. Uraqov A.U. Tasviriy san'atda portret janri va obraz talqini // Science and Education. 2023. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tasviriy-sanatda-portret-janri-va-obraz-talqini>
52. Xaitov E., Jumaniyazov Sh. Rangtasvir. O'quv qo'llanma. – T.: Info Capital Group, 2018. - 112 b.
53. Xayrov R.Z. Dekorativ rangtasvir. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Ilm Ziyozakat". 2022 yil. - 172 b.
54. Xalilov R.Sh. Portret obrazini yaratishda butunlik va ranglar hamohangligi // Badiiy ta'lim tizimi rivojlanishining innovatsion diskurs masalalari. Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. 18-aprel 2024. -TDPU. -62-65-b.
55. Xolmurodov Sh., Raximov X. O'zbekiston rangtasvir san'atida portrechi rassomlar ijodining tutgan o'rni. Pedagogical international research journal. Volume-316 5, Issue-1, March-2022 // <https://zenodo.org/records/6362931> -316-319b.
56. Xudoyberganov R. Rangshunoslik va kompozitsiya asoslari. O'quv qo'llanma. Toshkent: Lesson press, 2019.-192 b.
57. Hakimov A. Akmal Ikromjonov. Rassom, davr, taqdir. -T.: San'at, 2012. -98 b.
58. Hasanov R. Tasviriy san'at asoslari. - T.: Fan, 2010. - 250 b.
59. Чингиз Ахмаров. Сводный каталог произведений. Под редакцией И.Галеева. -М.: Скорпион. 2010. – 282 с.

Dissertatsiya va avtoreferatlar:

- Alimkulova D.R. 1920-1930-yillar rangtasviri O'zbekiston tasviriy san'atning rivojlanish jarayoni kesimida. Avtoref. san'at. fan. bo'y. falsafa doktori (PhD). ... diss. - Toshkent, 2020. - 54 b.
2. Gulyamov K.M. Kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak amaliy san'at o'qituvchilarini tayyorlash tizimini takomillashtirish: pedagogika fanlari doktori (DSc). ... diss. avtoref. - T., 2023. - 68 b.
 3. Жданова Л.А. Обучение живописи на пленере как процесс развития художественно-творческой индивидуальности студентов: Автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - СПб. 2006. - 22 с.
 4. Коханик А.С. Активизация творческой деятельности студентов художественно-графического факультета в процессе работы над живописным тематическим портретом: Автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Москва. 2014. - 22 с.
 5. Толстых Е.В. Развитие педагогических и изобразительных умений у студентов художественно-графических факультетов педвузов при выполнении рисунка портрета: Автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Москва. 2002. - 24 с.
 6. Umarova D.B. Mustaqillik davri O'zbekiston rangtasvirining asosiy tendensiyalari: Avtoref. san'at. fan. bo'y. falsafa doktori (PhD). ... diss. - Toshkent, 2019. - 52 b.
 7. Egamberdiev A. XX asr O'zbekiston rangtasvirida kartina rivoji: Avtoref. san'at. fan. bo'y. falsafa doktori (PhD). ... diss. - Toshkent, 2019. - 52 b.
 8. Эзиева С.Т. Формирование художественного образа в передаче характерных особенностей живописи портрета у студентов художественно-графического факультета: автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук - Москва. 2014. - 26 с.

9. Yuldasheva N.I. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining badiiy - estetik kompetentligini shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirish: pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). ... diss. - Toshkent, 2021. - 195 b.

III. Xorijiy adabiyotlar:

- Benedict Rubbra. Portrete. Lectia De Desen. Allfa, Romana. 2007 — c. 47.
2. Chris Saper. Classic portrait painting in oils : keys to mastering diverse skin tones North Light Books, Cincinnati, Ohio, 2012. -p. 146.
 3. Klark R.C. How to paint living portraits. Cincinnati, Ohio: North Light 2011. -p. 162.
 4. Nickelsen Alyona. Colored Pencil Painting Portraits. Clarkson Potter. Ten Speed, California, New York. 2017 - p.348.
 5. Pederson J. Expressive Portraits: Creative Methods for Painting People. - Denver, Colorado, USA. North Light Books. 2007. -p. 233.
 6. Robetra C.C. How to Paint living portraits. SINCINNATI, OHIO. 2017, 162-b

IV. Internet manbalari:

1. <https://art-blog.uz/> - O'zbekiston rassomlari blogi.
2. <https://renesans.ru/index.shtml> - Renessans davriga oid ma'lumotlar veb saiti.
3. www.louvre.fr – Luvr muzeyi.
4. hermitagemuseum.org – Ermitaj muzeyi.

MUNDARIJA

	Kirish.....	3
I	AKADEMIK RANGTASVIR FANINING TARIXI VA	
BOB	NAZARIY ASOSLARI	7
1.1-§	Qadimgi dunyo tasviriy san'at tarixiga oid tasvirlarning paydo bo'lishi.....	7
1.2-§	Yevropa tasviriy san'atiga oid asarlarni o'rganish va taxlil qilish.....	21
1.3-§	Osiyo mamlakatlarining tasviriy san'atga oid asarlarini o'rganish va tahlil qilish.....	36
1.4-§	O'zbekiston xududida rangtasvir san'atini kelib chiqishi va shakllanishi.....	45
1.5-§	Rangtasvir asarini bajarishda g'oya va kompozitsiyaning o'rni va ahamiyati.....	54
II	TASVIRIY SAN'AT JANRLARI ORQALI BADIY IJODNING	
BOB	O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	66
2.1-§	Manzara janrida tasviriy san'at asarlarini ishlashning spesifik xususiyatlari.....	66
2.2-§	Tarixiy janrda rangtasvir asarlarini ishlashning spesifik xususiyatlari.....	77
2.3-§	Natyurmort janrida tasviriy san'at asarlarini ishlashning spesifik xususiyatlari.....	88
2.4-§	Portret janrida tasviriy san'at asarlarini ishlashning spesifik xususiyatlari.....	99
2.5-§	Ko'p figurali murakkab kompozitsiyaga ega bo'lgan san'at asarlarida inson qomatini tasvirlash texnologiyasi.....	111
2.6-§	Rangtasvir asarlarida falsafiy obrazli g'oyalarni aks ettirish va talqin qilish.....	121
III	AKADEMIK RANGTASVIRDA AMALIY MASHG'ULOTLAR	
BOB	VA IJODIY USULLAR	134
3.1-§	Milliy kiyimdagi ayol qiyofasining akademik rangtasviri. Tus va rang yechimini aniqlash, psixologik xarakterni topish.....	134
3.2-§	Milliy kiyimdagi erkak qiyofasining akademik rangtasviri. Tus va rang yechimini aniqlash, psixologik xarakterni topish.....	142.
3.3-§	Bir yoki ikki kishi ishtirok etgan mavzuli kompozitsiya bajarish (kasblar yoki tanlangan muhit).....	151
3.4-§	Taniqli rassomlar an'analari asosida plener (ochiq havoda)da portret ishlash.....	161
IV	AKADEMIK RANGTASVIR TA'LIMIDA METODIK	
BOB	YONDASHUV	173

4.1-§	Rangtasvir asarlarini tahlil qilish metodikasi.....	173
4.2-§	Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar.....	180
4.3-§	Akademik rangtasvir fanidan test savollari va javoblari.....	183
	Glossariy.....	194
	Foydalanilgan adabiyotlar.....	207
	Mundarija.....	214

СОДЕРЖАНИЕ

	Введение.....	3
ГЛАВА I	ИСТОРИЯ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЖИВОПИСИ	7
1.1-§	Возникновение изображений в истории изобразительного искусства древнего мира.....	7
1.2-§	Изучение и анализ произведений европейского изобразительного искусства.....	21
1.3-§	Изучение и анализ произведений изобразительного искусства стран Азии.....	36
1.4-§	Возникновение и формирование живописи на территории Узбекистана.....	45
1.5-§	Роль и значение идеи и композиции в создании произведений живописи.....	54
Глава II	ЖАНРЫ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА И ИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ	66
2.1-§	Специфические особенности создания произведений изобразительного искусства в жанре пейзажа.....	66
2.2-§	Специфические особенности создания произведений живописи в историческом жанре.....	77
2.3-§	Специфические особенности создания произведений изобразительного искусства в жанре натюрморта.....	88
2.4-§	Специфические особенности создания произведений изобразительного искусства в жанре портрета.....	99
2.5-§	Технология изображения человеческой фигуры в сложных многоплановых композициях.....	111
2.6-§	Отражение и интерпретация философских образных идей в произведениях живописи.....	121
Глава III	ПРАКТИЧЕСКИЕ ЗАНЯТИЯ И ТВОРЧЕСКИЕ МЕТОДЫ В АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЖИВОПИСИ.....	134
3.1-§	Академическая живопись женского образа в национальной одежде. Определение цветового решения и психологического характера.....	134
3.2-§	Академическая живопись мужского образа в национальной одежде. Определение цветового решения и психологического характера.....	142
3.3-§	Создание тематической композиции с участием одного или двух персонажей (профессии или выбранная среда)	151
3.4-§	Создание портрета на пленэре (на открытом воздухе) на основе традиций известных художников.....	161

Глава	МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ПРЕПОДАВАНИИ	
IV	АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЖИВОПИСИ.....	173
4.1-§	Методика анализа произведений живописи.....	173
4.2-§	Самостоятельное обучение и самостоятельная работа	180
4.3-§	Вопросы и ответы для тестирования по академической живописи.....	183
	Глоссарий.....	194
	Используемая литература.....	207
	Содержание.....	214

CONTENTS

	Introduction.....	3
CHAPTER I	HISTORY AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF ACADEMIC PAINTING	7
1.1-§	Emergence of Images in the History of Ancient World Fine Arts	7
1.2-§	Study and Analysis of Works of European Fine Arts	21
1.3-§	Study and Analysis of Works of Fine Arts in Asian Countries	36
1.4-§	Emergence and Formation of Painting in Uzbekistan	45
1.5-§	Role and Importance of Ideas and Composition in Creating Works of Painting.....	54
CHAPTER II	GENRES OF FINE ARTS AND THEIR ARTISTIC FEATURES.....	66
2.1-§	Specific Features of Creating Works of Fine Art in the Landscape Genre.....	66
2.2-§	Specific Features of Creating Works of Painting in the Historical Genre.....	77
2.3-§	Specific Features of Creating Works of Fine Art in the Still Life Genre.....	88
2.4-§	Specific Features of Creating Works of Fine Art in the Portrait Genre.....	99
2.5-§	Technology of Depicting the Human Figure in Complex Multilayered Compositions.....	111
2.6-§	Reflection and Interpretation of Philosophical Imagery in Works of Painting.....	121
CHAPTER III	PRACTICAL EXERCISES AND CREATIVE METHODS IN ACADEMIC PAINTING	134
3.1-§	Academic Painting of the Female Figure in National Dress: Defining Color Solutions and Psychological Character	134
3.2-§	Academic Painting of the Male Figure in National Dress: Defining Color Solutions and Psychological Character.....	142
3.3-§	Creation of Thematic Composition with One or Two Characters (Professions or Selected Environment)	151
3.4-§	Creation of Outdoor Portraits Based on Traditions of Renowned Artists.....	161
CHAPTER IV	METHODOLOGICAL APPROACH TO TEACHING ACADEMIC PAINTING	173
4.1-§	Methodology of Analyzing Works of Painting.....	173

4.2-§	Independent Learning and Independent Work.....	180
4.3-§	Test Questions and Answers for the Academic Painting Subject.....	183
	Glossary.....	194
	References Used.....	207
	Contents.....	214

Mazkur “Akademik rangtasvir” darsligi rangtasvir ta’limida nazariy va amaliy bilimlarni chuqur o’zlashtirishga yo’naltirilgan. Unda rangtasvir san’atining tarixiy rivojlanishi, an’anaviy va zamonaviy yondashuvlari, ranglar uyg’unligi va kompozitsiya yaratish texnikalari to’g’risida keng ma’lumot berilgan.

Darslik talabalarga klassik akademik yondashuvlarni zamonaviy texnologiyalar va materiallar bilan uyg’unlashtirishga yo’naltirilgan amaliy ko’nikmalarni shakllantirishda yordam beradi. Turli janrlarda ishlash, ranglar texnikasi, materiallar va asbob-uskunalarni samarali qo’llash bo’yicha amaliy topshiriqlar va ilg’or usullar bayon qilingan. Taniqli rassomlar asarlarining tahlili orqali badiiy tafakkurni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan.

Darslik 70110501 - “Tasviriy san’at” ta’lim yo’nalishidagi magistratura talabalari uchun mo’ljallangan bo’lib, oliy ta’lim muassasalarining rangtasvir o’qituvchilari ham undan foydalanishlari mumkin.

Данный учебник “Академическая живопись” направлен на глубокое освоение теоретических и практических знаний в области преподавания живописи. В нем содержатся подробные сведения об историческом развитии искусства живописи, традиционных и современных подходах, гармонии цветов и техниках построения композиции.

Учебник содействует формированию практических навыков у студентов, направленных на интеграцию классических академических подходов с современными технологиями и материалами. Включены практические задания и передовые методы по работе в различных жанрах, техниках использования красок, материалов и инструментов. Особое внимание уделено развитию художественного мышления через анализ произведений известных художников.

Учебное пособие предназначено для студентов магистратуры по направлению 70110501 - “Изобразительное искусство”, а также будет полезно преподавателям живописи в высших учебных заведениях.

This textbook, “Academic Painting” is aimed at the in-depth study of theoretical and practical knowledge in the field of teaching fine arts. It provides detailed information on the historical development of painting, traditional and modern approaches, color harmony, and techniques for constructing compositions.

The textbook facilitates the development of practical skills in students, focusing on integrating classical academic approaches with modern technologies and materials. It includes practical assignments and advanced methods for working in various genres, techniques for using paints, materials, and tools. Special attention is given to developing artistic thinking through the analysis of works by renowned artists.

The textbook is designed for master's degree students in the 70110501 program - “Fine Arts” - and will also be useful for painting instructors at higher education institutions.

RASIM XAYROV

AKADEMIK RANGTASVIR

Darslik

Toshkent - “METHODIST NASHRIYOTI” - 2025

Muharrir: Xolsaidov F.B.

Bosishga 10.10.2025.da ruxsat etildi.

Bichimi 60x90. “Cambria” garniturası.

Shartli bosma tabog'i 14. Nashr bosma tabog'i 14.

Adadi 100 nusxa.

“METHODIST NASHRIYOTI” MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.

Manzil: Toshkent shahri, Shota Rustaveli 2-vagon tor ko'chasi, 1-uy.

+99893 552-11-21

Nashriyot roziligisiz chop etish taqiqlanadi.